
REVISTA DE FILOSOFIE

Director: C. RĂDULESCU-MOTRU, Profesor la Universitatea din București

IDEOLOGIA STATULUI ROMÂN

1. Statul și diferențiarile lui, în spiritul secolelor trecute și în spiritul secolului nostru. — 2. Statul român după Constituția din 1923 și Statul român real. Statul țărănesc. — 3. Votul universal impus prin instinctul de conservare al neamului. — 4. Ideologia Statului Țărănesc în comparație cu a Statului burgez. — 5. Pericolele care amenință Statul Român. Demagogia de la sate și personalismul anarhic al tineretului intelectual.

1. La origina organizării popoarelor în State avem instinctul de conservare al popoarelor însăși. Statul, chiar cel mai primitiv, aduce cu sine foloase apreciabile. El face posibilă apărarea teritoriului prin unitatea și ierarhia pe care le rînduiește în masa populației. În al doilea rînd, înlăuntrul acestei populații, el subordonează manifestările instinctului de putere ale unora dintre membri contra altora, la reguli comune. Din o populație amorfă și fără putere, el face o organizație unitară, pusă la dispoziția unei voințe. Desigur, în Statul primitiv, unitatea și ierarhia sunt brutale. Acei din capul ierarhiei și cari dau unitatea, sunt despoți, iar acei cari ascultă sunt numai sclavi, unii sunt cuceritori, adeseori de sânge străin, ceilalți sunt învinșii, cari suportă toate greutățile; cu toate acestea brutalitatea organizării nu împedică foloasele Statului. Fără Stat, omnia n'ar fi cunoscut progresul. Apoi Statul primitiv a ținut cât timp popoarele au stat sub instinctul de dominație și de conservare. Cu îmbogățirea experienței, Statul s'a transformat. Unitatea și ierarhia politică au luat înfățișări mai blânde. Popoarele au găsit în aptitudinile lor de muncă normele unei ordine politice, în care brutalitatea a fost înlocuită cu o disciplină civilizată, cerută chiar de conștiința unui ideal de dreptate pentru toți.

Pe normele acestei ordine politice de dreptate pentru toți, *justitia fundamentum regnorum*, se fundează astăzi toate Statele eu-

ropene. Toate au la baza lor străduința, ca odată cu o bună apărare a suveranității teritoriale, să dea și cea mai dreaptă organizare intereselor particulare, la care sunt îndreptățiți membrii din care este compus poporul. Statul, în spiritualitatea lumii europene, este organizarea unei ordine politice, prin mijlocirea căreia sunt puse în valoare însușirile sufletești și bogățiile materiale ale unui popor.

Această largă definiție nu caracterizează însă îndeajuns Statul. Ea face din toate Statele europene contemporane o categorie deosebită de categoria Statelor vechi. Statul modern este un Stat pus în serviciul poporului. Este un Stat democrat, în înțelesul larg al cuvântului; pe când cel vechiu era absolutist.

Această largă definiție lasă posibilitatea mai multor diferențieri, cari s'au și produs. În adevăr, Statul cel nou, zis democrat, este prin definiție în serviciul poporului; însă definiția nu spune, ce se înțelege prin popor? Este constituit poporul din suma indivizilor actuali existenți pe suprafața teritoriului, fără deosebire de tradiție sau rasă; sau este poporul, de la baza Statului, constituit din anumite tradiții sufletești și din anumite virtualități care asigură continuitatea aceluiaș suflet de popor în viitor? După răspunsul care se dă acestei întrebări avem diferențierea dintre Statele poliglote și Statele naționale, înțelegând prin poliglote Statele în care nu se afirmă în compoziția populației o unitate sufletească sau biologică. Diferențierile s'ar putea înmulți după cum dăm națiunii un înțeles mai restrâns sau mai larg.

Apoi posibilitatea diferențierilor, și încă a celor mai adânci, vine și din felul cum este înțeles serviciul pe care îl are de îndeplinit Statul. Este Statul ținut să facă numai un serviciu de poliție, adică de apărare a suveranității naționale față de străini, și de garantare a libertății fiecărui cetățean înlăuntrul vieții naționale; sau este el dator să realizeze anumite norme în viața politică, economică și culturală a poporului, încurajând și solidificând unele instituții, împiedicând și distrugând altele? De răspunsul care se dă acestor întrebări se leagă numeroase diferențieri, mai ales când se pune în sarcina Statului rolul de a fi normativ în conducerea vieții poporului. Așa se vorbește de Stat industrial, când se accentuează rolul Statului de a susține progresul industriei, și anume: de Stat burghez, când se păstrează tehnica producției capitaliste, și de Stat socialist, când se suprimă proprietatea capitalistă; de Stat

cultural, când se accentuează rolul Statului de a susține prin toate mijloacele răspândirea culturii, și de Stat agrar când interesele agriculturii sunt preferate.

La aceste diferențieri ieșite din funcția atribuită Statului de a avea un rol normativ în conducerea producției economice și culturale, se mai adaugă diferențierile ieșite din formele de guvernare, cunoscute, în bună parte, de lumea veche, și care au și astăzi o mare popularitate, ele fiind acelea care pasionează pe profesioniștii politici. Acestea sunt diferențierile în Stat monarhic și republican; Stat absolutist și constituțional; Stat cu regim parlamentar, corporatist, etc.

Elita gânditorilor europeni, începând din secolul al 17-lea a fost frământată de aceste diferențieri, și cu ea toată lumea politică. Căci constatarea diferențierilor a mers, până acum de curând, împreună cu goana după ideal. Nu se urmărea atât cunoașterea unei anumite ordine politice, realizată în viața popoarelor după anumitele însușiri sufletești și anumitele bogății teritoriale ale acestora, ci se urmărea găsirea unei forme ideale de Stat, care să facă fericirea ori și cărui popor civilizat. Potrivit științelor politice și economice din secolii trecuți, Statul era conceput ca o mașinărie, care cu mici modificări putea fi adaptată la viața ori și cărui popor. Cu aceste mici modificări se îndeletniceau filosofii. În secolul al 18-lea era de modă, ca fiecare filosof să trimită suveranilor, cu cari era în corespondență, câte un plan de organizare al Statului. Iar la începutul secolului al 19-lea, la noi în România, jocul de a reforma Statul a fost considerat așa de nevinovat, că nu era copil de boier, care la înapoierea lui de la studii din străinătate, să nu-și aibă în geamantanul cu bagaje și o traducere după vre-un proiect de Constituție pentru un viitor Stat românesc.

La definiția cea largă, dată mai sus, secolul nostru a adăugat noi caractere care fac ca Statul să prindă mai bine rădăcini în realitate. Secolul nostru este secolul naționalismului totalitar. El vrea o aderență totală între Stat și națiune. Vechiul Stat-mașină, adaptabil ori și cărui popor, este pe măsura mentalității secolilor trecuți, și în special a secolului al 19-lea, care aplica idealul constructiv ingineresc la viața politică ca și la viața industrială; nu însă pe măsura mentalității lumii contemporane. Această lume vede în Stat ceva mai mult decât o simplă ordine de constrângere. Statul

pentru contemporani este organizarea funcțiunilor națiunii însăși. Statul se identifică cu menirea națiunii. Nu există: Stat industrial, agrar, monarhic, republican, etc.; ci există Stat englez, francez, român, etc. adică Statul fiecărei națiuni. Adevărata diferențiere între State este aceea pe care o constată istoricul, după ce a observat viața politică a fiecărui popor, în raport cu forma lui de Stat. Constatarea aceasta a istoricului duce la diferențieri mai adânci de cum sunt acelea pomenite mai sus. Din raportarea formei Statului la viața reală, rezultă că sunt popoare cu State originale, normale, și popoare cu State anormale; rezultă că sunt State, care trăiesc din rădăcinile lor firești și State parazitare, care trăiesc prin concursul unor împrejurări efemere.

Statul normal și cu rădăcini firești nu face decât să transpună într'o ordine juridică mai înaltă, aceea ce poporul respectă în practica vieții lui de toate zilele. Cetatea veche greco-latină era o prelungire a cultului religios practicat de fiecare familie. Statul nu creiază o autoritate nouă, ci numai sublimază autoritatea existentă. Acolo unde poporul practică în mod productiv comerțul și industria, acolo Statul poate fi și el cu funcțiuni comerciale și industriale; acolo însă unde poporul nu cunoaște de cât gospodăria țărănească, ca practică reală, acolo în zadar îi se atribuie Statului funcțiuni comerciale și industriale.

Dar să nu anticipăm asupra concluziunilor.

Perspectiva, pe care o deschide spiritualitatea secolului nostru, în înțelegerea Statului, începe să se și întrevadă. Conștiința politică a gânditorilor europeni caută o nouă direcție. Nimeni nu mai gândește să îmbogățească literatura secolului cu planuri ideale de Stat. Toți își îndreaptă cercetările mai întâi spre realitățile naționale, pentru ca apoi din cunoașterea acestora să deducă constituția Statului. Și nu constituția Statului în forma cunoscută până aci: aceea care poate fi pusă pe articole de lege, ci constituția vie, din care se inspiră programele de guvernământ și după care se dirijează producția economică și culturală a poporului; constituția dinamică normativă, care se înfăptuiește zi cu zi, iar nu aceea care stă scrisă pentru a servi amintirii istorice. Constituția pe care o caută gânditorul de astăzi este aceea care să practice, iar nu aceea pe care se jură la zile mari. După Constituția pe care se jură la zile mari toți cetățenii cu drepturi egale la cultură și bogăție.

În fapt însă drepturile acestea, când sunt lipsite de mijloacele lor de realizare, sunt ca și inexistente. Ce mijloace dă Statul, pentru ca cetățeanul să ajungă la realizarea drepturilor sale? De această întrebare depinde totul. Constituțiile scrise sunt indiferente la orice activitate cetățenească. Ele prevăd numai, că în principiu Statul nu se opune cetățeanului, sau că nu face diferențe între cetățeni; dar aceasta nu este în de ajuns.

Conștiința gânditorului contemporan, este frământată apoi ca și înainte, de diferențiarile pe care le ia Statul politic, de la popor la popor, dar nu fiindcă ea vede în aceste diferențieri treptele pe care se suie civilizația omenească, ci pentru că în aceste diferențieri sunt exprimate constituțiile sufletești diferite de la popor la popor. Numai naivii mai cred astăzi că o anumită formă de Stat are monopolul progresului. Forma de Stat este în sine indiferentă. O constituție democrată poate să ascundă sub ea un despotism violent, cum și o constituție vechie, demodată, poate să lase în voie liberă curente cele mai democratice.

— Gânditorul contemporan când studiază Statul, în diferitele lui forme, are totdeauna înaintea ochilor o realitate concretă de popor, bine determinată. Vechea metodă dialectică, după care formele de Stat se înșirau după logica ideilor este părăsită. Statul burghez, sau Statul socialist în «abstracto» nu există. Există «Stat englez», creator al burgheziei; «Stat al sovietelor ruse», condus de socialiști marxști; «Stat republican» francez, fundat pe principiile revoluției franceze; «Stat fascist» pentru realitatea de astăzi a sufletului poporului italian; «Stat național-socialist», în Germania, după concepția rassistă a conducătorilor Germaniei, etc. Despre Statul burghez, în special, câte teorii nu s'au făcut în secolul al 19-lea! Prin o complicată dialectică el era scos ca o inevitabilă fază de organizare politică, în evoluția ori și cărui popor. Omenirea întreagă era socotită că ascunde în virtualitățile ei ancestrale faza burgheziei, întocmai cum copilăria omului ascunde virtualitatea vârstei de maturitate. Pe această cale dialectică s'a ajuns departe. Imensa varietate a organizațiilor politice de pe suprafața pământului era dispărută ca prin farmec, și în locul ei apărea ordinea progresului spre democrație, în care popoarele se înșirau, ca găștele la rând, unul după altul.

Organizația burgheză, pentru toți oamenii de știință de astăzi

este o creație a spiritualității poporului englez, și trecută apoi prin împrumut la celelalte popoare, la care n'a găsit totdeauna o perfectă înțelegere. Faza burgheziei a fost o fatalitate istorică numai la poporul englez. La acest popor, tehnica producției agricole a fost strivită sub covârșitoarea tehnică industrială, și astfel, mașinismul a devenit o condiție, nu numai de prosperitate, ci de viață. Fără industria și capitalul burghezului poporul englez ar fi pierdut menirea sa istorică. Celelalte popoare europene nu-și au menirea lor istorică susținută exclusiv pe burghezie. De aceea, la prima mare comoziune, care a și fost dată de războiul din 1914—1918, celelalte popoare europene s'au îndreptat spre alte organizații politice care contrazice de-a dreptul spiritul burghez. Astfel poporul german, bunioară. La acesta, industria este foarte dezvoltată față de agricultură; cu toate acestea politica Statului german de astăzi este o politică îndreptată contra spiritului burghez. Singurul popor destinat să rămână credincios burgheziei este poporul englez, fiindcă el este adevăratul părinte sufleteasc al tehnicii economice capitaliste.

Secolul nostru, în înțelegerea problemei Statului, tinde așa dar să se emancipeze de ideologia secolilor trecuți. Tipul abstract de om, care era la baza științelor psihologice, economice, politice și sociale, pretutindeni este înlocuit acum cu omul real. În psihologie, în economia politică, în sociologie, metoda fundamentală consistă în observația vieții concrete; aceste științe au devenit inductive. În aceea ce privește sociologia, putem adăoga, pentru noi Români, ceva mai mult. Această știință, prin metoda ei, este nu numai strâns legată de cercetarea realităților, dar în școala d-lui profesor D. Gusti, ea este strâns legată de însăși realitățile românești. Anchetele la sate, întreprinse de d. Gusti, și ale căror prime monografii sunt publicate în «Arhiva pentru știința și reforma socială», constituiesc un titlu de merit pentru sociologia română, și în același timp o ilustrare fericită a noului spirit în spre care se îndrumază secolul nostru.

2. Venim, după aceste considerațiuni, la Statul român.

Cine își închipuiește că cunoaște organizația Statului român, după ce a citit textul noii lui Constituții, promulgată cu decretul regal No. 1360 din 28 Martie 1923, acela se înșală. Textul Constituției române nu diferențiază aproape de loc Statul român de

celelalte State europene. În ea găsim aceleași principii democratice, pe care le găsim și în Constituția Statului belgian, deși viața politică a națiunii române este cu totul alta de cât este viața politică a poporului belgian.

Pentru a cunoaște organizația reală a Statului român, nu este în deajuns citirea Constituției lui, ci mai trebuie ca la citirea fiecărui articol din textul acestei Constituții să ne raportăm la realitatea românească și să vedem: ce aplicație are de fapt fiecare articol; în ce măsură diferitele straturi ale populației românești participă la exercitarea drepturilor enunțate sub forma de principii; ce îndrumare a realității românești este favorizată pe viitor prin textul Constituției; în sfârșit, ce formă de guvern poate să garanteze o aplicare sinceră a Constituției la realitatea politică românească. Fără această raportare a articolelor la realitate, citirea Constituției este de un interes pur academic și ea poate fi chiar înlocuită cu citirea oricărei alte constituții democratice din Europa: belgiană, franceză, cehoslovacă, austriacă, iugoslavă, etc. și chiar din America: argentiniană, braziliană, boliviană, etc. Bine înțeles, citirea, așa cum o recomandăm noi, ne depărtează de metoda clasică a comentatorilor de drept constituțional, care avea avantajul de a ne plimba pe culmile idealului politic; cu metoda recomandată de noi, în schimb avem însă avantajul de a ne pregăti să înțelegem aceea ce se petrece pe pământul țării noastre. În orice caz este bine ca din Statul Românesc, pe lângă partea, care se scaldă în lumina idealului democrat, să cunoaștem și partea care se leagă de nevoile neamului.

Citind Constituția, în spiritul acestei noi metode, găsim următoarele.

La titlul I, despre teritoriul României: principiul Statului național unitar și indivizibil. Principiul îndrăzneț, care angajează politica Statului român într-o direcție precisă de autonomism național, care se împacă greu cu principiile unei largi democrații. În fapt, acest principiu îndrăzneț nu este urmat până la capăt. Politica noastră națională este un compromis între autoritarism și egalitarism democrat. Statul național unitar și indivizibil este mai mult un desiderat, de cât constatarea unei realități.

Tot la acest titlu găsim că: teritoriul României nu se poate coloniza cu populație de gintă străină. Principiul este vag, în forma în care este dat. El are în vedere numai o tehnică a colonizării

și anume pe aceea agricolă, care se poate constata pe suprafața teritoriului. Colonizarea prin concesionarea unei producții industriale, s. ex. a petrolului, nu este prevăzută, și tocmai o asemenea colonizare poate fi hotărâtoare pentru viața economică a poporului român; de fapt industria petrolului, întreținută din capital străin, concurează exportul producției agricole țărănești. Statul român, din textul scris al Constituției, este contra colonizării, în principiu; în fapt el a lăsat o porțiță deschisă colonizării; ceva mai mult: și-a rezervat această porțiță, fiindcă el prin un alt articol al Constituției (art. 19) deține în proprietatea sa exclusivă: zăcămintele miniere precum și bogățiile de orice natură ale subsolului. Dacă Statul român ar fi voit să oprească în mod absolut orice fel de colonizare, el ar fi trebuit să prevadă și colonizările ascunse sub concesiunile industriale.

La titlul II, sunt enumerate drepturile Românilor. Democrația curge aci în valuri. N'a rămas libertate, pe care să nu o aibă Românul. N'a rămas garanție care să nu-i fie dată. Proprietatea de orice natură este garantată, domiciliul este inviolabil, munca liberă, învățământul liber, cultul religios liber, secretul scrisorilor inviolabil, dreptul de petiționare asigurat, etc., etc. Nimic nu lipsește din cununa falnică a liberalismului secolului trecut. Citind aceste articole din titlul II, un străin ar putea avea impresia că cetățenii Români sunt porniți pe calea unui activism exuberant și că Statul lor socoate ca o datorie să-i asigure că el nu-i va împedica întru nimic, ci din potrivă va lăsa pe toți să se bucure de o egală ocrotire. După litera Constituției, Statul Român este Statul liberal ideal, așa cum Pau visat teoreticienii liberalismului. În fapt însă lucrurile stau cu totul altfel. Guvernele din Statul Român real după voie pot să restrângă toate libertățile, atât pe acelea de ordin economic, cât și pe acelea de ordin politic și cultural. Starea de asediu și legea de apărare a Statului sunt la dispoziția guvernelor și pot să intre în exercițiu orișicând, după împlinirea unor mici formalități, așa că în aceea ce privește libertățile de ordin politic și cultural, activismul exuberant al cetățeanului român este cel mult un activism de «saison», nu un drept permanent. Cum rămâne cu activismul lui de ordin economic? Și acesta este foarte redus, fiindcă Statul real român are, prin guvernele lui, toată inițiativa și întreaga conducere: Statul real român este în ordinea economică, antipodul Statului din Constituția ro-

mână. Acesta din urmă este liberal; acel real este intervenționist și încă intervenționist după bunul plac. El intervine între creditor și debitor, între proprietar și chiriaș, între producătorul agricol și producătorul industrial, — când vrea și cum vrea, — prin guvernele sale, negreșit. Cine trăiește în Statul român real, adică în viața politică a poporului român, n'are nevoie de prea multă experiență ca să se convingă că trăiește de fapt sub o stăpânire pe care trebuie să o asculte, dacă vrea să nu fie prigonit, sărăcit și închis.

Titlul al III-lea din Constituție este cel mai întins și cel mai important. El vorbește de puterile Statului.

Primul articol al acestui titlu, art. 33, conține principiul de bază, pe care se ridică toate câte urmează după el. Articolul sună astfel: «Toate puterile Statului emană dela națiune, care nu le poate exercita de cât numai prin delegațiune și după principiile și regulile așezate în Constituția de față». Națiunea este corpul și sufletul Statului. Puterile pe care le atribuim Statului sunt numai puterile națiunii, exercitate prin delegațiune.

Prin acest articol, precum și prin acelea care urmează, națiunea nu este definită în mod direct. Este definită numai indirect, și anume arătându-se cine alege pe reprezentanții națiunii. Aflăm astfel că, după Constituție, națiunea de la care emană toate puterile Statului este constituită din cetățenii români majori. De la vârsta de 21 ani acești cetățeni prin vot universal, egal, direct, obligator și secret aleg pe deputați, și de la vârsta de 40 ani în sus pe senatori. Deputații și senatorii alege formează, pe durate limitate, reprezentarea națională. Reprezentarea națională exercită puterea legiuitoare. Celelalte puteri ale Statului sunt exercitate tot prin delegațiunea dată de națiune, dar pe o durată nelimitată. Puterea Regelui și prin El puterea executivă este dată prin delegație, odată și pentru totdeauna, Majestății Sale Regelui Carol I de Hohenzollern Sigmaringen, din bărbat în bărbat prin ordine de primogenitură și cu excluderea perpetuă a femeilor și coborâtorilor lor. Puterea judecătorească și puterea armată se exercită în numele M. S. Regelui, dar după legile votate de reprezentanții națiunii.

La temelia Statului român este așa dar națiunea română, constituită în mod legal din cetățenii alegători. Constituția nu recunoaște pentru puterile Statului altă origină de cât delegația dată de națiune, pe durată limitată și pe durată nelimitată, afară de

cazul, unul singur, și anume: «de la data morții Regelui și până la depunerea jurământului a succesorului său la Tron, puterile constituționale ale Regelui sunt exercitate în numele «poporului», de miniștri, întruniți în consiliu și sub a lor responsabilitate (art. 81)». În acest singur caz se vorbește de popor și nu de națiune. Probabil o inadvertență de redacțiune. În orișice caz fără consecințe importante. La stingerea din viață a dinastiei de Hohenzollern Sigmaringen, adică în momentul hotărîtor, în care se procedează la o investire nouă cu puteri constituționale regale, atunci Constituția, prin art. 79, nu mai vorbește de popor ci rămâne în regula generală: națiunea, prin reprezentanții ei, deputații și senatorii, alege pe noul Rege.

Această întronare a națiunii la temelie Statului nu este o inovație a Constituției noastre din 1932, ea se găsește în multe alte Constituții contemporane. Pentru Statele naționale ea este chiar înțeleasă ca un aforism politic. Nici unde însă ea nu este așa de departe de a fi o realitate, cum este la noi.

Națiunea care delegea puterile Statului este la noi constituită în mare majoritate din țărani. Corpul și sufletul Statului îl dă populația țărănească. Cine ar putea însă crede acest lucru, văzând toate câte se petrec în viața politică a Statului nostru? Dacă este o populație tratată vitreg într'un Stat european, apoi de sigur că aceea este populația țărănească din România, aceea care constituie tocmai majoritatea națiunii române. Statul real român își îndeplinește, pe cât poate, toate îndatoririle pe care le are luate prin convenții scrise și nescrise; una singură nu o îndeplinește: aceea care, după Constituție, îl leagă de populația țărănească. Pe țărani, Statul real român îi tratează ca pe niște minori, cari pot să mai aștepte. Interesele economice țărănești vin în urma intereselor comerciale și industriale; școala țărănească în urma școalei burgheze de oraș; intelectualii satelor, în urma funcționarilor orașeni; igiena satelor, după igiena urbanistică. Statul real român, chiar când se ocupă de interesele agricole ale țăranilor, nu are în vedere gospodăria țărănească, ci exploatarea agricolă în genere, așa cum o face burghezul mare proprietar. Adică, deși după Constituție, Statul Român ar trebui să fie în preocupările lui mai mult un Stat Țărănesc, el este totuși un Stat cu preocupări burgheze, ca toate Statele industriale ale Europei apusene. Imprumutând, în Constituția lui scrisă, marile

principii democratice, el a împrumutat cu aceste principii și spiritul burghez, considerându-se, nu executor al voinței naționale țărănești, ci educator și diriguitor, cu de la sine putere, al acestei voințe! În loc de delegați ai țăranilor, accia cari exercită puterile Statului român își iau rolul de stăpâni ai țăranilor. Statul real român este antipodul Statului român din Constituție.

Nu mergem mai departe cu această analiză. Am ajuns de altmintreli la constatări pe care toată lumea noastră politică le-a făcut cu mult înaintea noastră și le-a proclamat în diferite ocaziuni. Antipodul dintre litera Constituției și viața politică reală nu mai surprinde pe nimeni. Opinia noastră publică s'a împăcat cu el și nu mai protestează. Un om politic poate astăzi să spună în gura mare, fără să revolte pe nimeni, că în România citirea Constituției este un act revoluționar. Un altul poate iarăși să spună că alegerile libere, în Tara Românească, sunt o calamitate, și nimeni n'are să-I tragă la răspundere. Sentimentul de revoltă contra acelor cari ne constrâng să trăim într'o veșnică minciună ajunge și el să se tocească după o oarecare vreme.

Și cu toate acestea minciuna trebuie să ia odată un sfârșit. Pe minciună nu se poate clădi viitorul unui popor.

S'a zis adeseori, și pe bună dreptate, că Statul român este o creațiune a politicei marilor State europene. Vechia spiritualitate a Europei i-a dat Statului român botezul; l'a făcut democrat și burghez, și l'a pus astfel în dușmănie cu tradițiile naționale. Noua spiritualitate a Europei va trebui să-l facă să renască la o menire nouă, dându-i cunoștința de sine. Așa își va îndeplini ea menirea față de poporul român.

În noua spiritualitate a Europei Statul român va trebui să se așeze pe adevărata lui temelie: pe populația țărănească. El va fi prin caracterele sale diferențiale, față de alte State, un Stat țărănesc.

3. Populația țărănească era tot așa de numeroasă și îndeplinea aceiași funcție socială pe teritoriul țării și înainte de Constituția din 1923, de ce n'a fost ea pusă la temelie Statului, decât așa de târziu? Sau, pentru unii, așa de de vreme; — căci mai sunt, după cum am mai spus, și unii cari socotesc, că acordarea drepturilor depline cetățenești populației țărănești în 1923 a fost o pripeală fără rost!

De ce tocmai la 1923?

Întrebarea este foarte serioasă și de răspunsul care i-se dă depinde înțelegerea problemei Statului român.

Țărănimea a cucerit poziția dominantă pe care o are în Statul român, mulțumită votului universal. Dacă Constituția din 1923 ar fi ales un alt sistem de votare, țărănimea n'ar fi profitat, ci ar fi continuat să fie în poziția de aservire în care a fost mai înainte. Votul universal a ridicat-o. Fiecare sistem de votare este o armă de luptă pentru o anumită clasă socială, sau pentru punerea în valoare a unei anumite funcții sociale. Națiunea română, în înțelesul cel larg al cuvântului, este constituită din toți câți, indiferent de profesiunile lor, locuiesc pe teritoriul României, vorbesc aceeași limbă și sunt înrudiți prin tradiții; bătrâni, tineri, copiii, bărbați și femei. Nu toți naționali români însă intră în națiunea recunoscută de Constituție, ci numai aceia cari au dreptul de vot. Dreptul de vot este hotărât de sistemul electoral adoptat.

Prima Constituție europeană a Statului român, aceea din 1864, a adoptat sistemul censitar pe diferite colegii. Alegătorii de Colegiul I, foarte puțini la număr, alegeau cei mai mulți deputați și senatori. Alegătorii de Colegiul al II-lea, mai numeroși, ca cei din colegiul I, alegeau, în comparație cu aceștia din urmă, mai puțini deputați și senatori. Alegătorii din colegiul III mai numeroși decât acei din colegiile precedente, alegeau și mai puțini deputați și senatori. În sfârșit acei din colegiul al IV, marea masă a populației țărănești, alegeau câte un deputat de județ și nici un senator. Intrau în colegiul I, acei bogăți: mari proprietari, industriași și comercianți. În colegiul al II-lea, acei cu titluri academice, dar fără avere și orășenii comercianți mici. În al IV-lea era grămadită țărănimea, care nici nu vota direct, ci indirect; alegea delegați pe sate, și delegații votau pe deputatul de județ. În sistemul censitar hotărau, prin urmare, averea și titlurile.

În intervalul între 1864—1923, Constituția s'a mai modificat odată, fără însă ca sistemul censitar să fie înlocuit. A fost puțin echimbat în favoarea titrațiilor și orășenilor.

Reforma cea mare a Constituției urma să se facă deodată cu exproprierea marilor proprietari rurali. Din cauza războiului, pentru întregirea neamului, ea a fost amânată până la 1923. Cu mulți ani înainte de această dată s'a pus totuși în discuție schim-

barea sistemului de vot. Votul universal n'a fost primit dintr'o dată. Din potrivă el întâlnea dușmănie peste tot. Cu mai multă simpatie era primit sistemul votului plural, care permitea celor cu avere și cu titluri academice să aibă voturi mai multe; apoi sistemul votului pe orașe și pe sate, prin care se apărau orașele de atotputer-nicia populației rurale; în sfârșit, sistemul colegiului unic, la care se și oprise guvernul partidului național-liberal, pe atunci foarte influent în viața politică, și după care națiunea legală română era constituită din știutorii de carte, adică din orășeni și prea puțini locuitori ai satelor. Pe lângă aceste sisteme de vot, se mai vorbea, pentru Senat în special, de sistemul corporatist, după care votul ar fi fost să se dea pe corporații și nu pe colegii electorale.

Fiecare dintre aceste sisteme de vot ridică, din masa cea mare a națiunii române, care cuprinde bărbați cu diferite profesii și cu diferite mijloace materiale, anumite categorii la o poziție dominantă în Stat și lasă pe altele într'o poziție de inferioritate. Este ușor de văzut ce urmărește fiecare sistem. Votul plural urmărește să dea conducerea Statului pe mâna bogaților și a celor cu titluri academice. Votul pe cercuri orășenești și sătești urmărește să dea aceeași conducere pe mâna burgheziei de oraș. Votul pe colegiul unic ajunge în cele din urmă la acelaș rezultat. Votul pe corporații urmărește realizarea unui principiu socialist: organizarea Statului după tehnica muncii.

Toate aceste sisteme erau cunoscute aceloră cari au alcătuit Constituția din 1923, în special lui I. I. C. Brătianu, acela care era de fapt dictatorul României politice de atunci. Ceva mai mult: aceia cari au alcătuit Constituția din 1923 aveau personal tot inter-esul să rămână la sistemul de vot care ar fi ridicat la o poziție dominantă în Stat pe aceia cu avere și cu titluri academice, fiindcă ei înseși erau dintr'aceștia. Cu toate acestea, spre surprinderea generală, sistemul care a reușit să fie introdus în Constituția din 1923 a fost sistemul votului universal, singurul care puneă țărănimea într'un rol dominant. Este cu atât mai mare surprinderea, cu cât știm că țărănimea nici nu luptase pentru a avea acest sistem de vot. Votul universal, după toate aparențele, a fost dăruit țărănimei de partidul condus de I. I. C. Brătianu.

După toate aparențele, da. În fapt însă, lucrurile stau altfel. I. I. C. Brătianu a convenit la votul universal, nu pentru a face pe

placul democraților extremiști din partidul său, ci pentru că nu putea, după înțelegerea neamului, să găsească națiunii române o altă ființă legală în afară de colegiile electorale țărănești. Acesta este adevărul, pe care îl știu toți, câți au cercetat de aproape originile spirituale ale Constituției din 1923, și care de altminteri este confirmat de toți bărbații de bună credință, cari au făcut politică alături de I. I. C. Brătianu. (Di Al. Lapedatu, fost ministru în guvernul presidat de I. I. C. Brătianu, l-a confirmat chiar în cursul acestui an, cu ocazia comemorării făcute la Biblioteca I. I. C. Brătianu).

Țărănimea n'a fost dăruită cu poziția dominantă pe care o are astăzi în Statul român, ci ea a ocupat o poziție pe care a găsit-o liberă. După războiul de întregire a neamului, afară de votul universal, nici un alt sistem de vot nu ar fi putut păstra corpului electoral caracterul național. A trebuit ca să se identifice corpul electoral cu populația țărănească, pentru ca Statul român să se poată afirma ca Stat național, unitar și indivizibil. Cu orișice alt sistem, viitorul Statului român ar fi fost amenințat. Nici bogăția, nici știința de carte, nici domiciliu la oraș, nici tehnica muncii nu asigurau Statului român o temelie națională. De aceea votul universal în România întregită nu este un sistem oarecare, care se poate discuta și înlocui după voie, ci este singurul sistem care dă Statului român posibilitatea să fie un Stat național. Aceasta trebuie să o știe, odată și în mod lămurit, lumea politică de la noi pentru ca să se ferească pe viitor de a-și mai pierde vremea cu planuri de reformă a sistemului electoral. Forța de perpetuare a națiunii române stă în omogeneitatea populației țărănești. De aceea Statul țărănesc, creat virtualmente de Constituția din 1923, nu este datorit vreunei combinații de partid, sau vreunei ideologii împrumutate, ci este datorit instinctului de conservare al neamului.

Statul țărănesc este, pentru noi Români, Statul național.

4. — Așezarea țărănimei la temelie Statului român, nu înseamnă însă reducerea funcțiilor acestui Stat la trebuințele țărănilor. Statul țărănesc este departe de a cere desființarea orașelor, cu comerțul și industria lor; nivelarea culturii tuturor cetățenilor prin o școală unică de sat; uniformizarea îmbrăcăminte și a felului de viață în toată țara... Asemenea năsdăvănii, dacă se cer de cineva în numele țărănimei, nu trebuie luate în seamă. Din fericire ele nici

nu au fost cerute vreodată până acum. Statul țărănesc însemnează ceva precis și simplu; însemnează ordonarea funcțiunilor Statului cu interesele permanente, morale și materiale, ale populației țărănești. Ordonarea, nu pentru satisfacerea intereselor de moment ale țărănilor alegători în anul cutare, ci ordonarea cu interesele permanente, care asigură pe viitor buna stare morală și materială a țărănimii.

În Statul burghez interesele țărănimii sunt în funcțiune de propășirea producției capitaliste. De aceea tot ce vine în folosul acestei propășiri, Statul burghez este gata să încurajeze. Tocmai cazul dela noi. S'a practicat pe scară întinsă arendarea moșiilor Statului la particulari, pentru a crea o burghezie românească, înainte de a se înființa obștiile sătești de arendare; s'au înființat institute de credit pentru industrie și comerț, cărora li s'au pus la dispoziție capitaluri mari, și nu s'a făcut aproape nimic pentru creditul țărănesc; s'au înființat școli secundare numeroase pentru a scoate cât mai mulți profesioniști liberi, în serviciul burgheziei, și nu s'au înființat școli superioare sătești pentru țărănime; s'au ocrotit orașele și s'au nesocotit satele. Statul țărănesc va avea să restabilească ordinea firească. El va face ca interesele celor puțini să atârne de interesele celor mulți. Politica lui este politica realităților iar nu politica planurilor de progres în viitor, pe care le-a adus cu dânsa generația entusiastă de la 1848. Statul român trebuie să se ridice pe ordinea pe care de fapt o respectă poporul român, iar nu pe ordinea pe care o cere idealul acelora cari și-au format mentalitatea în școlile Europei apusene. Întâi, o temelie solidă națională și apoi ferestre largi deschise la înălțime, prin care să se privească și la organizarea altor State.

Nu este locul aci de a da în amănunte programul politic al Statului Țărănesc; un program politic, de altmintreli este o înseriare de proiecte adaptate la nevoile vremii. Cel mai bun program politic este acela care indică cu ce trebuie să se înceapă.

Noi ne mulțumim să schițăm ideologia Statului Țărănesc; adică, sistemul de principii care justifică omului politic conducerea pe viitor a Statului în concordanță cu interesele permanente ale vieții țărănești. Există o ideologie țărănistă cum există și o ideologie burgheză. Aceste două sunt chiar opuse.

Ideologia Statului țărănesc, produsă ca o reacțiune în contra

ideologiei Statului burghez, și din ce în ce mai acreditată în opinia publică românească cu cât influența acesteia din urmă a slăbit, nu este o simplă inversare a principiilor din ideologia Statului burghez. Ea este cu mult mai cuprinzătoare și de o filosofie mai adâncă. Sistemul ei de principii, în ceea ce privește Statul, are ca obiectiv posibilități de viitor cu mult mai fundate, de cum le are ideologia Statului burghez. Aceasta din urmă apare, față de ea, ca un simplu accident în istoria politicii românești.

Pentru a ușura expunerea noastră, vom păstra opoziția dintre aceste două ideologii, și vom începe prin a arăta lipsurile din ideologia burgheză, care au provocat reacțiunea în contra ei, în mai multe țări europene și în acelaș timp la noi.

Ideologia Statului burghez pleacă de la principiul producției individualiste. Un individ, care își înțelege interesul, îndată ce este lăsat liber în dezvoltarea sa, își va pune în joc toate aptitudinile pentru a produce, și prin producere, pentru a se îmbogăți. Statul profită de pe urma indivizilor producători și bogați. Impozitele cresc și perceperea lor este ușoară, apoi din impozite Statul își satisface celelalte nevoi. Baza ideologiei Statului burghez o constituie așa dar individualismul economic. Individualismul economic atrage după sine liberalismul politic. Producția, prin punerea în valoare a spiritului de întreprindere pe care îl au indivizii, sporește dacă este lăsată în libertate. Însă libertatea nu este deajuns. Individul, lipsit de instrumentele de muncă, rămâne la o producție mică. Pentru o producție în mare trebuie capital, și încă două feluri de capital: capital material și capital intelectual. Iată dar noi cerințe pentru burghez: instituții de credit pentru ca individul să aibă capital material și școli superioare în care să învețe tehnica muncii. Statul burghez le satisface cu prisosință pe amândouă. Europa întreagă în decursul secolului al 19-lea este acoperită cu o rețea de institute de credit și cu o altă rețea de politehnice și școli superioare de comerț. Având la bază individualismul economic, sprijinit apoi pe libertatea politică și pe capital, burghezul european, la sfârșitul secolului al 19-lea, privește cu încredere spre viitor. Viitorul este al lui. Posibilități de progres pentru orice Stat nu poate să vină de cât din producția capitalistă: din comerț și industrie, fiindcă acestea sunt producțiile care pot să se extindă la indefinit. După cum secolul al 19-lea a cunoscut aburul și electricitatea, și toată industria

care a urmat lor, așa în secolele viitoare se vor cunoaște alte energii ale naturii, care urmate de alte industrii, au să răspândească întru atât de mult confortul pe pământ, că toată lumea are să ajungă a trăi ca într'un paradis. Ideologia Statului burghez culminează în profeția acestui paradis.

Și iată-ne, după marele războiu din anii 1914—1918, căzuți ca din cer. Paradisul burghez se evaporază. Industria și comerțul nu mai au puterea să se extindă la indefinit. Nu mai sunt debușuri pentru producția indivizilor întreprinzători. Producția în mare nu mai aduce câștig. Popoarele se sbat în crize de tot felul. Fiecare se restrânge la propriile sale posibilități. Șomajul se întronează peste tot.

Reacțiunea contra ideologiei Statului burghez se produce pretutindeni și sub diferite forme. Aceea ce, mai înainte vreme, toată lumea admirase, acum toată lumea detestă. Se aduc grele încriminări: individualismului, liberalismului și capitalismului. Se prevede chiar sfârșitul lor apropiat. În unele țări se manifestă ideologii noi, care îmbracă un caracter de naționalism acut; așa fascismul în Italia și național-socialismul în Germania. Peste tot locul interesele agriculturii vin pe primul plan.

Între aceste ideologii noi este de pus și ideologia Statului Țărănesc în România.

Această ideologie nouă pleacă de la principiul producției organizate în mod colectiv, pe sate în primul rând; în scopul, nu atât de a folosi acumulării capitalurilor bănești, cât în scopul de a ridica standardul vieții acelor care iau parte la muncă. Idealul burghez este să înmulțească indivizii inventivi și întreprinzători; idealul țărănesc este să înmulțească familiile țăranilor înstăriți, în care sănătatea și tradițiile neamului să-și asigure continuitatea. De asupra posibilităților de viitor pe care le da Statului progresul industriei, ideologia țărănistă pune posibilitățile ce isvorăsc din întărirea familiei țărănești și strânsa ei legătură cu teritoriul țării. Ideologia Statului Țărănesc nu justifică ordinea politică a Statului român pe considerațiile abstracte ale individualismului economic și pe presupusa dorință de câștig ce ar fi existând în sufletul fiecărui individ, ci pe instituția reală a gospodăriei țărănești, în care omul, munca și pământul formează un tot indisolubil, cu o menire în care neamul și pământul se identifică. Pentru ideologia Statului țărănesc ra-

portul dintre muncitorul agricol și pământ este un raport de dumnezeiască misiune națională, cu desăvârșire altul de cum este raportul dintre lucrătorul de fabrică și instrumentul lui de muncă. Pământul pentru muncitorul agricol este un tovarăș de care se simte legat, prin o afinitate profundă: sunt amândoi ca doi frați mânați de aceeași ursită; muncitorul cu durerile și bucuriile lui, alături de pământul cu iernile și primăverile lui; unul și altul rodind și vestejind după cum este voia Celui de sus. Lucrătorul de fabrică, nu simte de cât în imaginația poezilor, vieța instrumentului cu care muncește. Mașina fabricii lui este rece și monotună, și ca mașina fabricii îi este și vieța întregă. Un lucrător de fabrică, la sfârșitul ca și la începutul vieții, privește la instrumentul lui de muncă cu indiferență. În acest instrument el nu vede de cât forțe mecanice anonime, pe care invenția inginerului a izbutit să le colecteze. A ajuns să pună ceva deoparte din salariul lui și se retrage din fabrică, atunci deodată cu aceasta, și raportul lui cu instrumentul de muncă a încetat. Rămâne față de fabrică un străin. Urmele muncii lui nu se mai păstrează nicăieri. Instrumentele cu care a lucrat, s'au demodat și s'au înlocuit. Munca lui s'a prefăcut în capital anonim, mobilier, pe care îl poate duce cu sine oriunde, chiar peste hotare. Cu totul alta este soarta muncitorului țăran. Pe petecul lui de pământ, pe care l-a avut din moși strămoși, sau pe care l-a cumpărat din economiile făcute, el rămâne de la naștere și până la moarte. Urmele muncii lui se înfățișează înaintea ochilor toată vremea. Omul, munca și pământul, în sufletul țăranului, nu se pot despărți. Legătura cu pământul stă scrisă la el, nu în lege ci în sânge. Dacă Statul este să aibă o autoritate asupra țăranului, atunci Statul trebuie să se întemeieze pe această legătură.

De fapt, ea a constituit singura putere care a rezistat tuturor împrejurărilor grele din trecutul poporului nostru. Cu proprietate de pământ au fost răsplătiți la noi bravii căpitani ai cetelor de ostași, cari apărau țara. Pământul a dat dreptul la boierie și la răzeșie. Muncitorul de pământ era, fără alte formalități, de-a dreptul român. Legătura cu pământul strămoșesc a susținut vitejia soldatului român în războaie. Chiar în forma opresivă pe care a avut-o această legătură, în așa zisa «rumânie», care lega pe muncitorul agricol de pământul satului, chiar sub această formă ea a adus servicii Statului român. Fără «rumânie» continuitatea acestuia ar fi fost primej-

duită. În zile bune, ca și în zile rele, puterea legăturii omului de pământ a susținut ordinea noastră politică. Ea este și astăzi la rădăcina energiei noastre naționale.

Bine înțeles, ideologia Statului țărănesc nu este o ideologie de reacțiune conservatoare. Ea nu cere revenirea la trecut. Ea cere restabilirea raporturilor firești dintre interesele celor mulți, legați de pământ, și a celor puțini legați de industrie și comerț. Ea cere cultură și igienă pentru sate, fără ca prin aceasta să dușmănească orașele.

Restabilirea raporturilor firești dintre aceia mulți legați de pământ, și aceia puțini legați prin interese de comerț și industrie, ea o înțelege în modul următor. Oamenii produc, nu pentru a produce cu orîșice preț, ci pentru a avea în schimbul producției lor mijloace de subsistență și de cultivare. Producția se justifică prin scopul ei. Înainte de toate se justifică prin binele pe care îl aduce comunității în care are loc producția. Așa fiind, ideologia țărănistă socotește că politica Statului modern, în aceea ce privește ocrotirea acordată diferitelor producții economice și culturale, trebuie revizuită. Producția industrială și producția comercială isvorăsc din spiritul de întreprindere și din invențiunea oamenilor excepționali, ele merită toată admirația; mulțumită acestor producții sporește confortul în omenire; dar aceste producții își găsesc răsplata în posibilitățile lor de beneficii, care întrec munca depusă. Bogații miliardari americani au început mai toți prin a fi lucrători cu ziua. Posibilitățile pot fi și contrarii, negreșit. Muncitorul de pământ însă, orîșice abilitate ar avea, nu poate ajunge la beneficiile industriașului și ale comerciantului. Pământul, orîșicât de bine ar fi cultivat, nu se întinde cum se întinde fabrica și prăvălia. Deaceea muncitorul de pământ merită o altă ocrotire.

Producția culturală apoi nu se poate compara cu nici una dintre producțiile pomenite până aci. Proprietarul de idei n'are posibilitatea de a-și transforma ideile în capital rentabil. El produce pentru comunitate și pentru viitor. El merită o altă ocrotire.

În afară de ocrotire, o funcție importantă a Statului este înlesnirea producătorului cu credit. Ideologia Statului țărănesc se află din nou, într'o opoziție desăvârșită cu ideologia Statului burghez. Această din urmă socotește că industria și comerțul sunt singurele care asigură viitorul unui Stat și de aceea acordă acestora un credit

nemărginit. Astăzi s'a dovedit că această socoteală este greșită. Creditul nemărginit acordat industriei și comerțului se întoarce în contra Statului. Experiența aceasta nenorocită a făcut-o Germania, cum n'a mai făcut-o altă țară pe lume. Înainte de războiul din 1914—1918, industria și comerțul german s'au bucurat de un credit nemărginit din partea Statului. Grație acestui credit ele au depășit nevoile poporului german și au devenit producții economice pe piața internațională. Când pe această piață internațională concurența le-a strâmtorat, ele au fost nevoite să vină din nou și să ceară imperios ajutor de la Stat. Astfel, pe nesimțite, Statul german s'a văzut târît în riscurile producției lui industriale și comerciale. Pentru a le asigura acestora dezvoltarea în afară din hotare, a pornit războiul pe care l-a pierdut.

Ideologia Statului țărănesc, în aceea ce privește creditul, are o singură politică: credit ieftin, susținut cu sacrificii, pentru producția care pune în valoare pământul țării; credit normal, distribuit cu multă prevedere pentru celelalte producții economice.

Alături de ocrotire și de credit, stă în sfârșit, în ideologia țărănistă, ca cea mai importantă între funcțiunile Statului, funcțiunea de a încadra activitatea individului în activitatea colectivă a societății. Statul burghez s'a dovedit neputincios în rolul de a ridica țărănimea la o stare de prosperitate morală și materială. De aproape un secol, de când el stăpânește destinele României, aproape nici un progres apreciabil în viața satelor românești. Reformele lui trec pe deasupra, fără să atingă fondul acestei vieți. Un politicianism anarhic și fără moralitate este singurul lui rod. Nici o încadrare durabilă a activităților individuale în instituții economice și culturale. Peste tot improvizațiuni, sau cum se zice foc de paie.

Statul burghez nici nu putea să ajungă în România la alte rezultate. El fiind organizat în spirit individualist, s'a găsit de la început străin de firea țărănimei. Rolul său a fost un rol disolvant. A pulverizat interesele obștești ale satelor. A transformat în postulanți de slujbe și în cointeresați la risipa banului public pe toți câți puteau să producă în lumea orașelor.

Ideologia Statului țărănesc se caracterizează, din potrivă, prin tendința de a da țaranului isolat, o încadrare în producția colectivă a satului, ca prin mijlocirea acestuia să ajungă să se ridice la o prosperitate morală și materială. Ideologia Statului țărănesc are la

baza sa principiul, că buna stare a țaranului individual este în funcție de buna stare a satului întreg. De aceea ea reclamă: școală specială sătească; biserică, cu un moral ridicat; igienă la sate; asigurarea socială obligatorie; cooperative de cumpărare și de vânzare în comun; cooperative de consumație și de credit; comerțul cerealelor organizat de syndicate mari agricole, sau de Stat, cu scopul de a se înlătura specula de bursă și de a se asigura un preț minimal principalelor produse agricole; industria organizată pe baza agriculturii, și mai presus de orice administrarea averii Statului în mod exemplar de cinstit, pentru a ajunge la stărpirea abuzului cu câștigurile ilicite, izvorul principal al capitalurilor burghezii românești.

În rezumat, ideologia Statului Tărănesc repune la baza ordinii noastre politice ierarhia cerută de interesele permanente ale neamului. Întâi interesele țărănimii și numai apoi, ale burghezii. Ea este ideologia Statului național românesc, așa cum acest Stat ar fi trebuit să fie, dacă ar fi avut putința să se desvolte în condiții normale. Această ideologie ar trebui să stea la baza programelor noastre politice, ca un crez comun tuturor oamenilor politici.

5. — Cum statul nostru național nu s'a dezvoltat în condiții normale, ci a fost viciat, când de influența imperiului turcesc, când de influența politicii Statelor europene, noi trăim astăzi politicește într'o stare de provizorat convențional. Avem o Constituție pe care nu o respectăm. Simțim că lucrurile merg din ce în ce mai rău și totuși, nu reacționăm, fiindcă avem speranța că lucrurile se vor îndrepta dela sine. Această speranță ne-a fost băgată în suflet deodată cu primele împrumuturi pe care le-am făcut culturii apusene. Nu odată am fost asigurați, că formele vor provoca cu vremea înfăptuirile de fond. Formele trăesc însă veștejite, iar înfăptuirile de fond nu se mai produc. Noi așteptăm. Ce?

În timpul cât așteptăm consecințele dezastruoase ale provizoratului nostru convențional se adună. Două dintre aceste consecințe încep să devină amenințătoare. Demagogia de la sate și personalismul anarhic al absolvenților fără lucru produși de diferitele școli burgheze.

Demagogia dela sate este abia la început. Ea se va generaliza foarte curând, fiindcă fiecare alegere pentru parlament vine să o

alimenteze. Dacă nu o vom înlătura, ne va înghiți. Cum să o înlăturăm? Nu este ea consecința votului universal, care odată dat nu se mai poate lua înapoi? N'am zis chiar noi mai înainte că votul universal este temelia Statului nostru național?

Votul universal este în adevăr temelia Statului nostru național, însă nu când se practică în spiritul în care se practică acum. Acum el se practică în spirit burghez, ca un schimb de servicii, ce trebuie plătit. Individul alegător dă votul, iar cel care primește votul dă, în schimb, un preț sau o promisiune. Cetățeanul nu este încadrat într'o comunitate de interese, așa cum cere ideologia Statului țărănesc. Nu se pune nici un frâu interesului individual. În ziua de alegeri țărănimea se crede la târg. Dă votul aceluia care promite mai mult. Din spiritul burghez, care stăpânește întreaga politică a Statului, atât a înțeles țărănimea: să profite în ziua de alegeri. Bine înțeles, ea nu profită nimic, fiindcă n'are conștiință de interesele sale, așa cum presupune Constituția burgheză; ea își dă votul aceluia care promite mai mult și prin aceasta deschide drum demagogilor. Pentru a tăia drumul demagogilor, nu este decât un singur mijloc, și anume: organizarea intereselor țărănimii în spiritul pe care îl reclamă ideologia Statului țărănesc. Prin aceasta se face educația alegătorului și se asigură continuitatea unei politici de stat. Dar cât timp n'avem curajul să denunțăm provizoriul convențional în care trăim, demagogia își va urma drumul. La fiecare alegere nouă vom avea partide cu programe din ce în ce mai înaintate, până ce autoritatea Statului va fi cu desăvârșire compromisă.

Personalismul anarhic, pe care îl manifestă absolvenții diferitelor noastre școli, este tot așa de amenințător. El durează de câțiva ani și din ce în ce îmbracă o formă mai violentă. Câte odată ia caracterul de răzvrătire publică. Toate încercările făcute de a-l canaliza s'au dovedit insuficiente. Subvenții; micșorarea vârstei de eșire la pensie pentru a face locuri disponibile în serviciile publice; legea cumulului; măsuri de represiune, toate n'au dus la nici un rezultat. Și nici nu pot să ducă. Cauza care întreține acest personalism anarhic este adâncă, și nu poate fi suprimată prin măsuri obișnuite. Ea nu poate fi suprimată decât deodată cu schimbarea ideologiei noastre politice.

Statul român, timp de aproape un secol, a avut în vedere

numai înmulțirea școlilor necesare burgheziei. Satele din vechiul Regat gemeau de mizerie și ignoranță, totuși Statul îi îndrepta pe fiii sătenilor spre școlile de la oraș, producătoare de profesioniști și funcționari. Era fatal ca deziluzia șomajului să se producă. Și când deziluzia s'a produs, anarhia a pus stăpânire pe spiritul absolvenților. Ceva analog întâlnim și aiurea în Europa. Intelectualii de mai peste tot locul, sunt într'o agitație revoluționară, din cauza sacrificiilor pe care trebuie să le facă. Poziția lor de clasă mijlocie a fost cea mai zdruncinată după război. În alte țări însă ei au, în orice caz, un rol. Lumea din jurul lor se mișcă, și ei sunt în cele mai dese cazuri conducătorii acestei lumi. Numai la noi intelectualii se agită fără rost, sau așteaptă cu brațele încrucișate pe piept. La noi a fost deziluzia cea mai gravă, prin faptul că ea a venit după un război victorios, și în urma unor asigurări solemne date de Stat. Căci cum pot fi luate decât ca asigurări solemne: îndoirea și întreirea liceelor și a școlilor superioare? Atâta neprevădere, ca la noi, desigur nu se întâlnește decât foarte rar, aiurea.

Absolvenții școlilor noastre de toate gradele plătesc astăzi, cu sacrificiul lor, experiența făcută de Statul român cu școlile burgheze. Istoria se răzbuună nemilos pe acei care se abat dela legile ei. Statul român, în contra firci sale, a crescut la sân un parazit lacom, ideologia burgheză. Parazitul s'a ținut în viață cum a putut; cel puțin până acuma. În schimb, Statul român și-a pierdut din sevă, așa că astăzi se vede silit să azvârle de la sine, ca pe niște frunze veștejite, multe din elementele de valoare ale tineretului.

Atât pentru înlăturarea demagogiei de la sate, cât și pentru înlăturarea anarhiei din sufletul intelectualilor este nevoie de o adâncă reformă a Statului.

Țărănimea formează temelia naționalității noastre, și prin votul universal, a Statului Român, când ea este un tot organic. Când însă este pulverizată în interesele țăranilor individuali, țărănimea este un vulcan.

Tot așa și tineretul intelectual. Școala burgheză întărește personalitatea omului, și nu este bun mai prețios pe lume ca personalitatea; dar personalitatea presupune finalitate. În ce scop se produce întărirea personalității? Pentru a o face să pornească în lumea largă, după câștig, indiferent de interesul țării, sau în scopul de a fi utilă neamului, adâncind brazda pe care au început-o înaintașii?

Există o școală care dezrădăcinează pe tânăr din mediul său, și aceasta este școala burgheză a individualismului economic; și există o școală care dă tânărului înrădăcineri cât mai adânci în mediul său, și aceasta este școala creată pe măsura intereselor colective naționale. Statul nostru a avut neprevăderea să aleagă școala burgheză, și iată-l acum cu numeroase personalități dezrădăcinate, anarhice, fiindcă n'are să le dea de lucru.

A persista în această neprevădere este o adevărată crimă. Politica școlară a statului național român trebuie îndreptată pe viitor spre o singură țintă: readucerea tineretului intelectual în mijlocul populației satelor. Cu acest tineret trebuie începută ofensiva contra sărăciei care usucă rădăcinile neamului.

Noi așteptăm. Ce?

C. RĂDULESCU-MOTRU

CELE DOUĂ MONISME

„Einen neuen Stolz lehrte mich mein
Ich den lehre ich die Menschen: nicht
mehr den Kopf in den Sand der himm-
lischen Dinge zu stecken, sondern frei
ihn zu tragen, einen Erden-Kopf, der
der Erde Sinn schafft". *Zarathustra.*

Dualismul constituie, ori cât ar fi el de clasic și de tradițional în filosofie, o atitudine destul de complexă și de obositoare, pentru că renunță de a explica cu limpeziciune legăturile dintre substanța spirituală și cea corporală. Firește, filosofia, înainte de toate, se trudește înspre adevăr, iar simplitatea unei doctrine nu constituie un titlu suficient: dar această eternă și ultimă problemă a raporturilor dintre cele două aspecte ale firii rămânând fără răspuns satisfăcător. Îngăduim năzuința care încearcă rezorbirea substanțelor într'una singură, deși o privim mai mult ca o năzuință înspre simplificarea problemei raporturilor decât înspre reala ei soluționare. Monismul, fie spiritualist fie materialist, operând o reducere a materialului la spiritual sau a spiritualului la material, suprimă cel puțin enigma, și dobândește astfel un merit indiscutabil.

Preocuparea cea mai fundamentală a filosofiei, în adevăr, este în secolul al XIX-lea și până azi de a așeza pe om în sânul universului, de a-i determina locul în mijlocul naturii. Este el un genial și miraculos intrus, lipsit de orice razem ca un copac fără rădăcini, izolat de pământul care-l susține, falnic și superior prin solitudine, dar confinat în propria lui substanță și rupt din înfrățirea universală? Iar, mai departe, viața care-i samănă prin factorul psihic, natura vie din care el pare a fi un specimen fericit, constituie ea o totală antiteză față de lumea moartă? Dualismul, afirmând ireducibilitatea spiritului și a corpului, năzuește să o susție. În loc de aceasta, monismul se străduiește să astupe acest șanț între univers și om, între natura moartă și natura vie. Un străin în lumea largă nu poate fi omul: angrenarea lui în toate fenomenele naturii este prea manifestă ca să o credem: el participă la existența universului ca un adevărat fiu al său: el este chiar tot una cu o părticică din

univers. Se vede, de altfel, cât de mult limitează reflecțiile noastre refuzul de a bizui toată chestia apariției omului și a vieții în general pe o intervenție providențială. Divinitatea există sau nu există: chestia este prea dezbătută ca să-i mai suspendăm problema apariției omului, ca să admitem o creație aparte a spiritului printr'un decret liber al dumnezeirii, ca să acceptăm — într'un cuvânt — ca problema apariției omului și a vieții să fie o problemă derivată care să participe la riscul ce-l comportă problema principală.

Spiritul nu apare deodată alături de materie, *ex nihilo*: el este ori o modificare a materiei și materie el însuși, ori materia este deja spirit; numai aceste două vederi opuse pot, fiecare în genul ei, să stabilească o soluție de continuitate și să explice pe cale de transformare apariția succesivă a formelor vii, să dea o tălmăcire simplă și inteligibilă a problemei raporturilor. Una din aceste două vederi ne va purta să susținem că elementul psihic există în ou la toată natura; cealaltă că spiritul este o pură aparență.

Înainte de a examina cele două monisme și de a manifesta o preferință, vom căuta însă să elucidăm o chestie care va comanda, în ochii noștri, întreaga dezbateră. Orice eveniment în lume, dacă nu este condiționat de o voință, de o intenție, de un plan, se zice că este supus jocului orb al determinismului. Dar determinismul, la drept vorbind, postulează mecanismul universal, adică nu explică inovația, noutatea care este tocmai o excepție, o ieșire din mecanism, deci o eliberare. Dimpotrivă, orice element liber ar intra în jocul mecanismului universal, ar pierde pe dată orice veritabilă individualitate: precum o frunză precipitată de vânturi într'un vârtej al Prutului este antrenată în vârtoarea cronică fără rezistență și parcurge același drum ca orice picătură de apă, tot astfel orice fragment, imediat ce intră în mașina universală, este condamnat fără remisie și fără a păstra cea mai mică umbră de libertate, să participe la mișcarea universului întreg și la legile acestuia: el nu mai are o istorie proprie; istoria sa este o parte din istoria universului.

Totuși, asta încă n'ar însemna că totul este fix, că nimic nu se schimbă, că nimic nu este neprevăzut în cursul lumii. Cărămida care cade de pe schelă și zdrobește capul unui nefericit trecător a căzut pe neașteptate: zicem că nenorocirea se datorește unei întâmplări, că este fructul *hazardului*. Pentru o minte atotștiutoare nu există hazard: o atare minte deosebește o cărămidă ce nu poate să cadă de una care va cădea, și ea știe să decidă că cutare cărămidă va cădea în cutare moment; mintea noastră infirmă nu posedă însă un discernământ atât de subtil: ea calculează câteva raporturi generale și tot restul îi scapă.

Pentru mintea noastră, apariția mamiferelor, sau a vieții în genere, sau a omului, are ceva de declanșare fortuită ca și căderea cărămizii. Universul nu este o simplă morișcă, în care totul se în-

vârte fără sfârșit și fără schimbare. Legea lui este tocmai schimbarea, dar jocul cauzal care produce cutare schimbare ne scapă. Vedem că se întâmplă lucruri noi în decursul vremurilor, dar aceste lucruri ni se par neprevăzute, neașteptate în domeniul evoluției materiei vii ca și aiure. Admitem, așa dar, că legile naturii sunt necesare, că totul apare în mod necesar; pentru noi însă se petrece ca și cum orice eveniment ar fi contingent. Mamiferele au apărut, dar ar fi putut să nu apară: ele nu sunt departe de a ne semna un capriciu al naturii.

Ori, aici voim să abordăm o discuție și vom sfârși prin a respinge un raționament care, dacă ar fi fost exact, ne-ar fi dus la o soluție comodă a problemei. Pământul cu toate bogățiile lui, cu fauna, cu flora, cu lumea minerală este cum este: și nu putem determina de ce este în felul în care îl vedem, și de ce nu se prezintă altfel. Faptul este dar că istoria planetei a dus la combinația de forme de azi. Blanqui, încă la 1871, în tratatul său *Eternité par les Astres* deduce din teoria combinațiilor că trebuiesc repetiții infinite pentru a umple infinitul fie spațial, fie temporal. Această idee este reluată de un număr însemnat de autori între care von Naegeli: *Die Grenzen der Wissenschaft*, Guyau: *Vers d'un Philosophe*, înfine Nietzsche: *Also sprach Zarathustra*. Nimeni nu manifestă vreo mirare văzând că o floare este albastră: există un număr infinit de flori în spațiu și în timp, dar un mic număr de culori, de nuanțe și de subnuanțe: trebuie să ne așteptăm, prin urmare, ca să existe un număr infinit de flori albastre, sau verzi, sau galbene, precum există tot un număr infinit de flori având o nuanță determinată de albastru. Doctrina, popularizată de Flammarion, a pluralității lumilor locuite ne duce la un rezultat analog, deși îmbracă un câmp mai vast. Dacă lumea siderală cuprinde o infinitate de planete, învârtindu-se în jurul unei infinități de sori, deducem, aceleași combinații trebuind să se repete, că o infinitate de planete (parte infinită din numărul infinit al tuturor planetelor) trebuiesc să fie identice cu pământul din toate punctele de vedere. „De oarece — zice von Naegeli — mărimea, compoziția și starea de dezvoltare rămân închise în limite finite, combinațiile posibile formează un număr infinite de mare, după expresia consacrată, dar încă nu infinit. Acest număr epuizat, aceleași combinații trebuiesc să se repete. Nu putem evita această concluzie prin obiecția că sextilioane de corpuri cerești și de sisteme cerești nu sunt suficiente pentru a epuiza numărul combinațiilor posibile: căci sextilioanele sunt chiar mai puțin în eternitate decât o picătură de apă în ocean. Ajungem astfel la această concluzie riguros matematică, dar antipatică rațiunii noastre, că pământul, exact cum este în acest moment, există de mai multe ori, chiar un infinit de ori, în universul infinit, și că jubileul pe care îl sărbătorim astăzi se sărbătorește chiar în acest moment pe multe alte pământuri ale cerului“.

Dacă o atare teorie ar fi admisibilă, ea ar oferi o serie de avantagii între care acel al simplității pe care o urmărim, în special, după cum am văzut, de la începutul încercării de față. Pământul, în toată făptura lui, este rezultatul unor întâlniri derivând din legea combinațiilor finite: el trebuie să aibă o înfățișare anumită, între toate înfățișările posibile, precum o floare trebuie să aibă o nuanță anumită între toate nuanțele posibile. Nimic mai mult. Natura nu comportă nici scopuri, nici voinți, nici armonii, nici eficiențe în adevăratul sens. Viața este o simplă împrejurare, un accident și nici măcar un accident fericit, fiindcă mediul acceptând viața, potrivit-unde se cu viața nu formează decât pur și simplu una din combinații, o coincidență, precum zarurile arătând ambele același număr formează cea ce se numește „dublele”. O cheie a universului mai simplă nici că se poate concepe. Raporturile între psihic și corp sunt pur fortuite: nu mai poate interesa întrebarea dacă unul derivă din celalt, dacă există numai paralelism, etc., etc.

Totuși, în fața unei atari explicații, cricât am deplora-o, ne descoperim mintea copleșită de obiecțiuni. Facem abstracție de împrejurarea că universul ar putea să nu fie infinit și nici etern, lucru care ne-ar târi într'o discuție prea cunoscută. Dar se cuvine să ne oprim la faptul că numărul de combinații posibile în univers poate să nu fie limitat de oarece nu avem nici cea mai mică idee de un atare număr și de o tare limită. Si întrezărim aici o controversă dintre cele mai interesante, **care ne pune** în situația să precizăm, din primul moment, punctul nostru de vedere. Nu este destul să susținem că numărul de combinații în lumea siderală poate crește fără limită: se știe că în aritmetică se prezintă serii infinite cuprinse în interiorul altor serii infinite: seria multiplilor de zece, de pildă, este nesfârșită și tot nesfârșită este seria întregilor: prima cuprinde o parte și numai din seria a doua, în sensul că întâlnim, parcurând scara numerilor de la 0 la ∞ , zece numere întregi făcând serie și numai unul din ele care să fie și multiplu de 10. Expresia pare odioasă unui matematician, și contrazicătoare unui logician, dar profanul aproape ar spune că există infinituri mai mari sau mai mici. S'ar putea deci ca combinațiile ce se prezintă în lume să fie infinite, infinit de mari, cum zice von Naegeli, dar seria lor să fie cuprinsă în seria corpurilor cerești presupuse numerotate de la 1 la ∞ : în acest caz, combinațiile ar fi, după expresia vulgară, mai puține deși infinite și s'ar repeta fiecare un număr de ori: pământul, cu toate particularitățile ce prezintă, cu locuitorii, cu istoria lui, s'ar repeta în univers la un obiect așezat între două oglinzi paralele. Se înțelege însă că această obligație nu există ca numărul nesfârșit de combinații să susțină un oarecare raport cu numărul nesfârșit de corpuri. Toate combinațiile suggerate de imaginația omenească ar putea să fie posibile, și imaginația ar sugera un număr infinit, fără alt detaliu.

un număr infinit care nu are nici facultatea de a fi comparat cu seria numerilor întregi de la 1 la ∞ reprezentând numărătoarea corpurilor cerești. În acest caz nu vedem de ce o combinație s'ar repeta.

Mai avem însă o obiecție, dacă se poate mai gravă chiar decât precedenta. Presupunem că numărul corpurilor cerești susceptibile de a se asemui cu pământul este nesfârșit; și acordăm că posibilitățile de combinație sunt limitate. Asta încă nu înseamnă că toate aceste posibilități se produc realmente sau, dacă vrei, că au șanse egale de a se realiza. S'ar putea întâmpla ca toate combinațiile posibile să nu fie reale, și atunci vom fi puși în necesitatea de a explica pentru ce unele au tendință să se repete și altele nu. Nici n'ar trebui mai mult ca legea hazardului să nu ne satisfacă de astă dată și ca să revenim — întorcând spatele doctrinei ce ne preocupă — la explicații de ordin cauzal sau teleologic. Este necesară, în adevăr, o distincție. Dacă arunc în sus o monedă de 20 de lei, zic că am o șansă din două ca să cadă cu chipul regesc în sus: există tot atâta probabilitate ca banul să cadă cu efigia regească în sus sau în jos, și hazardul singur decide. Experiența îmi arată că, în mijlocie, o încercare din două îmi prezintă trăsăturile suveranului. Să luăm însă un caz cu totul altul: deși știm că talia la omul adult variază între 1 m 40 și 1 m 90, totuși nu mă aștept ca trecătorii pe o stradă, dacă îmi vor lăsa libertatea să le măsoz talia, îmi vor da măsură care să-i repartizeze în chip uniform între aceste limite: experiența mă învață că taliile extreme sunt cu mult mai rari decât taliile mijlocii, că un trecător, de pildă are 4 șanse din 5 să măsoare între 1 m 60 și 1 m și 70, și numai o singură șansă să măsoare mai puțin de 1 m 60 și mai mult de 1 m 70. Unele fenomene pot deci să se prezinte mai rar decât altele, și, la limită, raritatea poate să meargă până la absență: se zice că probabilitatea, uneori, tinde spre zero. Există, așa dar, un obicinuit și un excepțional, un normal și un anormal adică un monstruos, și, în toate câmpurile experienței, deosehim atari fapte. Și nimic nu prezintă mai puțin asemenea discontinuități decât grupele, combinațiile: s'ar putea întâmpla ca, în aceiași zi, să defileze pe strada mea două personaje măsurând 1 m 90: lucrul nu este exclus. Iar dacă ași manifesta exigența ca să aștept până voi observa trecerea a două personajei braț la braț și măsurând fiecare 1 m 90, ași risca să aștept mult și bine, poate o viață de om. Tot astfel, dacă în loc să notez taliile trecătorilor ași nota deformațiile lor, ași întâlni anomalii ici și colo, dar nicăeri o grupare definită de anomalii; ași descoperi un om cu nasul disproporționat unul cu o ureche atrofiată, altul chior, dar niciodată unul care să combine aceste trei infirmități. Ori cine mă asigură că pământul nu este tocmai una din aceste combinații monstruoase în univers, și prin asta, o combinație unică, o alcătuire ciudată, excepțională, aberantă,

veritabil „fenomen“ bun de expus la iarmaroc, dacă ar exista iarmaroc, dacă ar exista iarmaroace siderale? Cine poate pretinde că universul nu prezintă o veritabilă teratologie și că pământul cu omenirea nu trebuie să figureze tocmai în această galerie ca specimenul cel mai extraordinar? Desigur că un von Naegeli, și nici Gustave Le Bon și nici Blanqui, și nici chiar Guyan sau Nietzsche care pe baza influenței naturaliste scoboară pe om la rangul unei excrescente pământeste, a unui mecanism ciudat. Omul apare în ochii naturalistului despuiat de aureola de stăpânitor privilegiate, fie: dar de unde se afla deasupra banalului, el se găsește deodată mai prejos de banal, și o foarte ușoară învârtitură dată punctului de vedere materialist provoacă răspunsul că dacă omenirea nu este punctul culminant al evoluției terestre, apoi complicația organizației ei inutile are un caracter de aberație care-i ridică nădejdea de a-și afla un frate în vre-un colț al universului.

Dar lăsând la oparte pe naturaliști, să vedem ce pot spune în această chestie filozofii de școală ortodoxă, adică metafizicienii, și mai ales gânditorii contemporani. Pentru ei, în special, omul are un veritabil caracter de excepții ca și pământul care-l susține înobilat prin om. Și cu toată prudența cercetătorului subtil, ei afirmă că nimic nu împiedică de a acorda ominizării epitetă de fenomen unic pe baza specificului psihic. Dar asta nu-i tot, și nici măcar centrul actual al considerațiilor. Să nu uităm că mișcarea de idei bergsoniană pune în relief caracterul calitativ al faptului psihic, ireductibil la cantitate.

Atât timp cât fenomenul interior era considerat ca susceptibil de a fi măsurat, legea numerilor îl pune în prezența unui alt fenomen interior: odată însă ce el este pura calitate, el devine incomparabil. Se poate susține că există o infinitate de flori albastre: se poate susține că în interiorul acestei infinități de flori albastre distingem o infinitate ce ar fi rupte și ținute în mână de o tânără fată, se poate susține că o subinfinitate din aceste flori stau în mână unei fete blonde cu ochi albaștri; dar nu se poate susține, vrând să introducem repețirea în univers, că o infinitate între aceste fete au în momentul acesta în care țin floarea ruptă un gând identic; nu există gânduri identice: gândul fiecăruia dintre noi este un secret pentru alții, prin individualitatea lui însăși. Ne amintim cum tratează Bergson despre problema libertății, încă în prima lui operă, cum arată imprezibilitatea oricărei atitudini grație unui factor impalpabil care mai târziu avea să se cheme avântul vital. Este ceva care nu se repetă în univers: individualitatea. Un „sosie“ al meu, într-o planetă îndepărtată, lucrând la aceeași masă ca mine, într-o cameră decorată la fel, într-un costum la fel, chiar dacă ar scrie aceleași cuvinte cu mine ar fi un dublu al meu, dar un strein pentru mine și nu un *alter ego*. Dacă m'ași trezi deodată în fața lui, ași fi surprins de a-l vedea ce mult mi se aseamănă, în felul în care sunt surprins

ori de câte ori un prieten expune o idee pe care o am și eu în acelaș moment: nu m'ași confunda însă cu el ca și cum numai locurile ce le ocupam în spațiu ar fi fost diferite, eu cu el nu am coincidea cum coincid două figuri simetrice când prin rotație le facem să se juxtapue.

Nu numai bergsonismul însă, dar și cea ce numim istorism cuprinde învățămintele care ne aduc o lumină nouă în problema ce ne preocupă actualmente. Annibal, Cesar, Neron sunt individualități care nu se repetă și singură o proastă abitudine, o manieră vicioasă moștenită de la înaintașii noștri ne constrânge să omitem tocmai partea personală a fiecărui lucru particular pentru a-l așeza într'o clasă alături de alte exemplare. „Nu există știință decât a generalului“ a decretat antichitatea, și știința a căutat întotdeauna să fie la înălțimea acestui precept: din această cauză, știința zisă exactă a dezvoltat un ferment de inexactitate și de aproximație; ori, în lumea siderală aflăm repețiri infinite numai dacă spiritul nostru păstrează infirmitatea moștenită; numai cu acest preț, va exista o speță *Eu*, cuprinzând toți indivizii din infinitul spațial și temporal pe care o știință grosieră îi decretează identici, precum o știință grosieră, copleșită de ficțiunea generalului, decretează că speța *lebedă*, sau speța *chibrit* cuprind exemplare a căror neasemănări sunt neglijabile.

Nu ne trebuie mai mult ca să ne formăm o idee clară de cele ce intenționam să susținem, nu ne trebuie mai mult ca să alungăm o cugetare prea odihnitoare. Este, am văzut, foarte ieften să declarăm, pe baza legii combinațiilor finite, că pământul cu tot ce se află pe el viu sau mort există precum există florile albastre, adică prin simplul fapt că constituie un exemplar din infinitele exemplare ale unei combinații posibile. Însă odată, nu vedem de ce combinațiile sunt limitate, și, chiar dacă sunt limitate, nu vedem de ce toate s'ar realiza. Iată și șahul, joc variat între toate, este supus la un număr imens dar limitat de combinații, și totuși dacă am presupune că se joacă un număr infinit de partide, putem fi siguri că unele combinații posibile nu numai că nu se vor repeta dar nu se vor produce nici odată: așa, de pildă, nu se va realiza niciodată partida ale cărei două mutări dela început ar fi mutarea pionului dela rege și mutarea regelui în locul rămas vacant. Trebuie deci să dăm un rezon pentru care una din combinațiile posibile se produce în univers, și combinația numită *pământ* am intuiția că este atât de excepțională (am îndrăznit mai sus să spun că este monstruoasă) pentru ca nevoia de a-i da o explicație valabilă să fie precumpănitoare.

Ori, la șah, dorința de a învinge a jucătorului, îi dictează mutările ce constituiesc partida. Întâlnim deci un plan al cărui rezultat este realizarea uneia din combinațiile posibile. Putem judeca în mod paralel că și globul terestru cu tot ce-i aparține este înfăptuirea

unui plan? Ar fi, intrând în discuție, să deschidem tocmai chestia pe care am vrut dela început s'o evităm. Deocamdată ne vom mulțumi să recunoaștem că o cosmogonie bazată pe simplul hazard este lipsită de orice valoare ¹⁾).

Să reluăm însă problema apariției formelor terestre la punctul ei de plecare, și de oarece am manifestat dela început năzuința spre simplificare, să procedăm, după ce am abandonat soluția cea mai simplă, la examenul celorlalte soluții în ordinea complicației crescând. Am arătat, în primele paragrafe ale articolului de față, că soluțiile moniste sunt mai simple decât soluția dualistă. Ba, mai mult, am zis că pe baza acestei simplități suntem gata să ne oprim la un punct de vedere monist.

Monismul am zis, este comod. El leagă toate fenomenele, le întrunește, atât cele spirituale cât și cele materiale. Dacă am alege metoda de a le discuta pe rând, am începe cu minismul materialist care este mai simplu ca orice idealism, atât de simplu că Lange l-a supranumit „die faule Philosophie“: credem însă mai nimerit să examinăm de îndată ambele monisme în mod comparativ. Și într-o parte și în alta, vedem că viața nu este un Stat în Stat, și într-o parte și în alta se susține continuitatea între natura moartă și natura vie. Biologismul vechi — Rickert o explică foarte bine — avea tocmai acest defect de a duce la o filosofie care găsea o opoziție acolo unde ar fi trebuit să găsim o conformitate. Se părea că omul nu are nimic a face cu restul naturii. „Însăși valorile, în care omul crede, și scopurile, pe care le atribuie vieții sale și acțiunile sale, nu aveau până acum nici un raport cu realitatea naturală. Ele pluteau în aer fără sprijin. Da, se deprecia importanța vieții naturale, pentru a-i putea da un sens, natura era apreciată ca fiind principiul răului. Omul are în această ocurență, trista situație a unui străin în mijlocul lucrurilor ce-l înconjoară ²⁾).

1) Mărturisim, de altfel, că teoria pe care am examinat-o n'am întâlnit-o la nici un autor și nici nu credem să fi fost susținută vreodată, astfel că nu am combătut pe nimeni. Noi înșine am construit-o, am expus-o și am abandonat-o, examinând, în fond, fără idee preconcepțată, dacă o explicație a legii atribuite lui Blanqui asupra combinațiilor finite nu ar fi susceptibilă să explice ivirea tuturor fenomenelor terestre. Am mântuit prin a admite că teoria este nesatisfăcătoare și că pașii noștri trebuie să se îndrepte în altă parte.

2) Heinrich Rickert. *Die Philosophie des Lebens*: Tübingen, 1922, p. 89. În același sens și cu o eleganță poate încă mai mare, opinează Rudolf Eucken în *Der Sinn und der Wert des Lebens*. Introducere: „Predominarea acordată reflecțiilor subtile obișnuiește să îndepărteze de noi lumea exterioară și să adâncească din ce în ce prăpastia care ne separă de ea, așa fel că mântue prin a ne deveni prea streină ca să mai rămâie posibilitatea de a descoperi într'ânsa sensul vieții noastre. Așa că respins de lumea exterioară, omul se retrage în sine însuși și își explorează propriul suflet: numai aci, sau nicăieri, viața pare să fie chemată să-și găsească scopuri și mijloace. Dar o atare încercare îl convinge curând că viața ce se separă de lume... se macină din ce în ce și cade într'un gol interior“.

Monismul reaşază, așa dar, pe om în sânul naturii, ridicându-i omului caracterul transcendent, rezorbând brutalul contrast între lumea sensibilă și lumea inteligibilă, anulând șanțul de separație între factorii interni și factorii exteriori. El devine deci o unealtă de explicație a lumii pe care nu avem dreptul să o desprecuim. Decât, un lucru, o ipoteză este absolut obligată să explice toate fenomenele pe care le controlează sub pedeapsa de a-și pierde orice valabilitate, și motivul pentru care am îndepărtat dualismul este tocmai derivat din faptul că este o ipoteză care nu parvine să explice legătura între natură și om în mod precis. Rezultă de aici că pentru a ne fixa într'o părere ajunge să examinăm acum dacă monismul materialist sau spiritualist nu lasă pe din afară o serie oarecare de fapte pe care ar fi obligate să le interpreteze.

Ori o atare obiecție nu se prea poate găsi întemeiată pentru monismul spiritualist; se poate reproșa idealismului berkeleyan care este forma cea mai pură de atare monism că duce la solipsism, că se slujește de Dumnezeu ca de un „Deus ex machina” pentru a evita tocmai solipsismul, că nu stabilește o argumentare destul de fermă ca să atragă adeviziunea generală, dar nu că nu explică în deajuns fenomenele materiale ¹⁾. Și tot așa, nu se poate spune despre formidabilul sistem al lui Fichte că consideră ideea în detrimentul materiei. Valoarea explicativă, adică practică a încercărilor de spiritualism monist este, așa dar, neîndolnică; judecățile lor asupra materiei nu sunt accesorii, nici neglijabile, unîversul material fiind tocmai colecția anumitor idei ale noastre. Pe de altă parte, valoarea morală a aceluiași monism este considerabilă: omul, plecând dela sine însuși pentru a restabili coerență întregii realități, mărindu-se și revărsându-se asupra naturei, ca un stăpânitor, un cuceritor și un recreator al materiei brute pe care este și revărsându-se asupra naturei; ca un stăpânitor, un cuceritor și un recreator al materiei brute pe care este chemat s'o refasoneze într'un tipar nou, omul capătă o înaltă idee de sine, o înaltă idee despre sensul și valoarea menirei sale.

Cu totul în altă situație se află monismul materialist. El explică cum spiritul se formează din materie: dar nu explică cum se face că spiritul astfel derivat prezintă caractere pe care nu le-a putut dobândi prin evoluție fiindcă materia nu le posedă nici măcar ca

1) Fenomenele extreme nu sunt decât idei. Dacă aceste idei ni se impun totuși și nu suntem liberi să le alcătuim cum vrem, dacă adică nu avem libertudinea să constituim un univers material în conformitate cu pura noastră fan-tezie, ci îl suportăm pe acesta ca o limită, asta se datorează faptului că ideile reșed în Dumnezeu; explicație credem satisfăcătoare pentru a păstra caracterul de opoziție lumii exterioare față de noi, deși această opoziție este indulgită. Nu ne pronunțăm asupra valorii intrinseci a acestei soluții berkeleyene, ci numai asupra valorii ei explicative.

rudiment. Să luăm sama bine. Nu este absolută simetrie între teoria care desface materia din spirit și cea care formează spiritul din materie: în adevăr prima explică apariția materiei printr'o pură degradare, printr'un proces, în tot cazul, care nu implică nici o noutate: materia neavând decât o parte din caracterele spiritului; dimpotrivă, a doua teorie explică derivarea spiritului printr'o evoluție; adică printr'o adăugire. Ori, nu este tot una să explici că ceva dispare și să explici că ceva apare; mintea noastră conține concepte foarte ușor o confundare în *nililum*: dar foarte greu, aproape de loc, o creație ex *nililo*. Materialismul se vede constrâns, prin urmare, să descopere că toate caracterele proprii ale vieții spirituale prezintă rudimente în lumea materială: și această exigență este tocmai cauza permanentului său insucces. Dacă revenim la om, de pildă, la locul său în univers, punctul de plecare al tuturor cercetărilor noastre va fi de a ști dacă viața umană se scurge în întregime în interiorul naturii, sau depășește sfera naturii prin caractere proprii, dacă adică omul are o sferă proprie. În caz că răspundem negativ la această întrebare putem să ne menținem într'un sistem materialist; dacă însă recunoaștem că el dezvoltă, dincolo de natură, un caracter particular, nu ne putem sustrage dualismului — pe care programul studiului de față ne cere să-l respingem — decât apropiindu-ne de un idealism integral. Greutatea însă care revine materialismului este tocmai de a îndepărta definitiv orice dubiu în ce privește caracterul de noutate a vieții psihice și de a demonstra că orice proces intern este un simplu raport cu lumea externă. Și materialismul este de parte de a fi învins această greutate.

Căci, este în afară de orice dubiu, procesul naturii nu absoarbe viața psihică omenească în toată întinderea și, mai ales, în toată adâncimea ei. Mai mult; psihicul nu numai că depășește prin bogăția sa în toate direcțiile realitatea materiei inerte, dar acțiunea lui se desfășoară pe un plan cu totul nou. Ce poate fi, de altfel, mai neașteptat, mai prodigios, mai deosebit de orișice decât însăși faptul cunoașterii, când natura parcă se repliază asupra ei, se cuprinde și se reflectează? Și ce pare mai imposibil, dacă cugetăm bine, decât această oglindire, tot așa de imposibil ca oglindirea unei oglinzi în ea însăși? Nu ne trebuie mai mult decât o privire insistentă asupra acestui aspect ca să fim ispitiți să postulăm o dedublare care să ne târâe deadreptul la dualism. Aici, în tot cazul, apare acea enigmă pe care am vrut dela început s'o trecem cu vederea, aici se desvăluie acel formidabil contrast între subiect și obiect, acea neînchipuită opoziție care a izbit pe orice filosof demn de acest nume. Și, sub acest raport, merită să ne ajutăm de un fragment al lui Schopenhauer, de o înaltă poezie, pe care Lindner ¹⁾ l-a conservat

1) *Memorabilien*, p. 285.

posterității și pe care vrem să-l cităm : „Două obiecte se aflau în fața mea, două corpuri ponderabile, de forme regulate și frumoase la vedere. Unul era o amforă de porfir cu bordura și toarțele de aur ; celant, un corp organizat, un om. După ce le-am admirat mult timp pe dinafară, am rugat pe geniul ce mă întovărășea să mă facă să pătrund înăuntrul lor. Geniul îmi permise, și în urmă nu găsii nimic, afară doară de presiunea gravității și de nu știu ce obscură tendință reciprocă între părți, pe care am auzit-o desemnată sub numele de coeziune și de afinitate ; dar când pătrunsei în celălalt obiect, ce surpriză, și cum să povestesc ce am văzut ? Basmele și fabulele nu au nimic care să fie mai de necrezut. În interiorul acestui obiect sau, mai bine zis, în partea superioară numită cap, și care, din exterior, părea un obiect ca oricare altul, închis în spațiu, greu, etc., am găsit ce ? Universul el însuși, cu imensitatea spațiului, în care totul este conținut, cu imensitatea timpului, în care totul se mișcă, și cu neauzita varietate a lucrurilor ce umplu spațiul și timpul, și, aproape să înnebunesc, m'am văzut pe mine însumi mergând încoace și încolo... Da, iată ce am descoperit în acest obiect voluminos abia cât un fruct mare, și pe care gădele poate să-l facă să cadă dintr'o singură lovitură...”

Mărturisim : nu materialismul monist este capabil să potolească setea noastră de a pătrunde această enigmă, el care susține — lucru prea comod — că interiorul capului omenesc și interiorul amforei nu se deosebesc prin nimic. Și încă Schopenhauer este atent, în pasagiul de mai sus la spectacolul lumii sensibile : ce ar fi dacă ne-am referi la lumea inteligibilă ? Amfora nu conține spectacolul lumii, dar, mai ales, nu conține înțelesul lumii, adică o transformare anumită a priveliștilor presupuse intacte. Nu diferă, în adevăr, lumea *savantului*, cu conversiunea naturii în forțe, în legi, în raporturi de tot felul, și lumea pe care ne-o descoperă simțurile ? Am găsi aici de ar fi posibil un contract și mai isbitor ca adineauri între conținutul amforei și craniul omenesc. Orientându-se înspre cugetare, omul s'a liberat de lumea care-l împrejmuște și se descoperă chiar ca o limită a acestei lumi. Ori ce ar zice vechiul sensualism, prin această liberare omul devine superior lumii impresiilor.

Dar aici avem nevoie de toată acuitatea reflecției noastre. Cunoașterea — zice-se — presupune un subiect în legătură cu un obiect : ea este, ca atare, un fenomen mixt. Din contemplarea acestui raport putem să deducem, chiar trebuie să deducem, adevărata legătură dintre psihic și fizic. Căci aici găsim tocmai îmbinarea care ne împinge să decretăm, fie că între lumea externă și lumea internă există un contrast oarecare, fie că fața psihică a actului de cunoaștere se contopește în realitate în trăsăturile fizice, fie că externul se reduce la intern. Ori, putem milita pentru acel contrast care păstrează intact caracterul mixt al cunoașterii, iar noi nu am spus ni-

căeri, că dualismul este fals, putem iarăși să ne pronunțăm în favoarea acelei teorii care face din lumea fizică un șirag de idei : nu putem însă să explicăm cunoașterea pe bază pur materialistă, atât timp adică cât socotim că — după expresia noastră de mai sus — natura este o oglindă ce se oglindește în ea însăși și unui, trebuie să mărturisim, se mulțumesc cu o atare explicație. Nu suntem în acest caz.

Oricare din monisme am adopta, suntem obligați să postulăm identitatea psihicului și a fizicului. Dacă însă observăm că natura are caractere ale spiritului, nu observăm că spiritul are caracterele naturii : identitatea nu este astfel de luat în sensul algebric ca și cum o transmutare complectă și reciprocă ar fi posibilă : natura ar fi un fel de spirit : dar nimic nu ne autoriză să spunem că și spiritul ar fi un fel de natură, unele din caracterele acestuia fiind extra-naturale. Monismul materialist de altfel, cade curând în cea mai gravă contradicție de oarece nu răspunde ca ipoteză, la obligația de a explica tot realul. Spiritualismul examinează raporturile de finalitate și cele de valoare în care omul crede și după care se conduce ; ori pentru materialisti, valorile și scopurile nu au nici o legătură cu realitatea naturii : ele plutesc, ca să zicem așa, în văzduh, și omul care l-a inventat apare, de astădată, în adevăr, ca un „Fremdling” în sânul universului. Omul este acela — zice-se — care, luându-se ca punct de comparație, animă pădurile, apele și mările ; el însuși în suprema lui naivitate, se extinde peste natură și acordă universului un țel, lumii siderale o armonie ; el însuși imaginează o conștiință care prezidează la destinele lumii și o călăuzește pe aceasta spre bine. Dumnezeu a creat pe om după chipul și asemănarea sa, zice Biblia ; nu, răspunde materialistul, omul a creat pe Dumnezeu după chipul și asemănarea lui. A presupune că legea naturală este lege de progres înseamnă a face o analogie pe bază de antropomorfism. Antropomorfism ! Iată cuvântul de anatemă care, timp de un secol întreg, a răsunit din toate ungherile. Perfecțiunea lumii ? Antropomorfism. Finalism, armonie, destin ? Antropomorfism ! Logică în univers, plan inteligent ? Antropomorfism iarăși ! Ca și cum, prin acest singur cuvânt, materialismul monist nu s'ar dezice pe de a întregul, și nu și-ar desvălui complectă-i inanitate.

Omul are tendință să descopere în univers o desăvârșită spiritualitate : dacă acea spiritualitate reșede, în adevăr, în univers, materialismul este mort ; dar de două ori mort este materialismul dacă, prin spiritualizare, omul extinde materiei brute și-i transmite fără dreptate o regulă ce-i este proprie și îl călăuzește ; căci, în acest de al doilea caz, se confirmă că psihicul omenesc posedă caractere din care nu găsim în lumea fizică nici cea mai mică părțică. În prima ipoteză, materialismul abdică, în favoarea dualismului : în a doua, el face loc spiritualismului monist care îl exclude.

DAN A. BĂDĂREU

LOCUL VIETII PSIHICE IN CONSTRUCTIUNEA UNEI BIOLOGII GENERALE

La începutul secolului nostru conceptul de evoluție este cel care facilita mai mult ca oricare altul comunicația dintre domeniul biologiei și acel al psihologiei. El era cel care procura mijlocul alcătuirii unui limbaj comod necesar trecerilor frecvente din aceste două științe care altfel suscită și cultivă formarea de mentalități diferite. E curios de remarcat însă, printr'o specială înclinare a timpului nostru, analogiile pe care psihologii le descopăr în biologie sunt primite cu o favoare cu totul diferită de cea pe care ar întâlni-o în lumea științifică biologiștii atuncea când ar încerca să explice un fapt fiziologic prin analogiile sale cu unele fapte ale vieții interioare. O asemenea tentativă ar fi considerată de eroare „antroporfistă“ ca și cum stările de conștiință n'ar fi și ele niște „date“ constatabile ci numai niște fantome anodine fără nici un fel de raporturi cu restul existenței (pe când, după cum s'a spus de alții, însăși datele experienței sunt mai întâi date ale conștiinței, ale lumii interioare).

Diversele căi urmate de cele două științe la care ne referim, le conduc totuși spre o confluență din ce în ce mai vizibilă. În 1886, biologul *Gustav von Bunge* privea „activitatea“ și „vieța“ ca pe unul și acelaș lucru care în ultimă analiză constituie obiectul de studiu al biologiei. Dar „activitatea“ fiind considerată ca un concept obținut prin observația interioară, vederile lui *v. Bunge*, apărute însă cu destulă îndrăsneală de unii autori actuali, împing biologia tot mai mult către psihologie. Dimpotrivă, adepții „behaviorismului“, reducând și ei psihologia la studiul „activității“ fac din ce în ce mai mult din psihologie o „știință biologică a comportamentului“, — cum a arătat de curând *H. Piéron*.

Realitatea psihologică, cea pe care o cunoaștem și o putem studia prin introspecțiune, e în tot cazul o față a *vieții*, de care nimic n'o poate separa nici înstrăina. O biologie care voește să se considere ca „generală“ nu poate să facă abstracție de ea, pentru că le-

¹⁾ Studiul de față conține ideile unei comunicări făcute la al X-lea congres internațional de Psihologie (Copenhaga 1932).

gile generale ale vieții nu s'ar mai putea numi „generale“ dacă o latură oarecare a vieții n'ar cădea sub imperiul lor, dacă deci fenomenele sufletești, subiective, n'ar suferi deplina lor aplicare sau n'ar fi fost ținute în seamă la formularea generalizărilor. Tot ce e adevărat în general, trebuie să fie adevărat și pentru cazurile particulare. „What is found in mind must also occur throghout life“, spunea de curând *Ch. S. Myers*. Ceea ce s'a numit „minimul de viață“ și care trebuie să se găsească conturat în orice definiție a vieții, trebuie să corespundă deci, în acelaș timp și manifestărilor vieții organice și manifestărilor vieții psihice. De aceea credem că toate definițiile fondate pe fapte fizico-chimice nu vor reuși niciodată să redea ceea ce constituie „propriul vieții“.

Biologia generală cunoaște unele relațiuni, de oarecare stabilitate, pe care le-a erijat în „legi“ și care sunt recunoscute, cu mai multe sau mai puțin rezerve, de cei mai mulți savanți. Este între ele „legea biogenetică“ a lui *Haeckel*, lege de-o foarte largă aplicare privind recapitularea filogenezei în ontogeneză. Un autor renumit, *R. H. Francé*, raportează această lege la o formulă mult mai largă și poate mai adevărată: „Toate formele evoluției decurg după aceleași legi“. Această enunțare concordă cu numeroase altele, diseminate prin diferite scrieri biologice și psihologice. Naturalistul *Th. Eimer* într'a sa „*Entstehung der Arten*“ (pag. 29) se pronunțase cu mult înainte într'un mod foarte analog: „Dacă lumea organismelor este un Tot, atunci aceleași legi trebuie să fie valabile pentru Tot și pentru elementele sale“. Aceasta vrea să însemneze, cu alte cuvinte, că legea vieții, luată global, și legea segmentelor sale sunt identice între ele. De aci, *Eimer* scotea anumite deducțiuni cu privire la fenomenul creșterii fiziologice. S'ar părea, după el, că trăsăturile comune ale tuturor ființelor viețuitoare s'ar putea descoperi chiar în legile creșterii. Ontogenia și filogenia n'ar fi decât acelaș proces, observat pe proporții sau scări diferite. *Francis Darwin* și *Eug. Rignano* au remarcat identitatea dintre procesele de modificare morfologică și procesele de mișcare a organelor. Creșterea și activitatea n'ar fi decât simple varietăți ale reacțiunii adaptative. E, într'adevăr, foarte greu să se traseze o frontieră precisă între ele: la „*ampelopsis hederacea*“ și la alte plante acățătoare, creșterea cărceilor se efectuează ca un răspuns la *contactul* corpurilor înconjurătoare. *Pfeffer* a arătat odinioară cum legile psihofizice ale lui *Weber* se aplică și plantelor. Unii scriitori contemporani consideră aceste observații ca având deosebită importanță și, între ei, *R. H. Francé* a numărat douăzeci și una de analogii psihice între vegetale și animale. Dar, aplicând formula lui *Eimer*, și în opoziție cu *Naegeli*, trebuie să admitem că evoluția speciilor sau filogeneza trebuie să fie privită și ea ca o reacțiune adaptativă, răspunzând excitațiilor mediului (desigur că dacă legea lui *Weber* suferă unele restricțiuni sau dificul-

tăți în aplicările ei psihofizice, aceasta trebuie să ne facă foarte circumspecți și când e vorba de aplicările ei în domeniul creșterii și mutațiilor organice). Ne putem astfel întreba dacă unele trăsături comune ale ființelor vii n'ar putea fi descoperite de biologia generală prin studiul generalizat al „reacțiunii”: trebuie ca aceleași legi să prezide și la reacțiunea pe care individul o opune excitațiilor externe și la reacțiunea adaptativă pe care o ramură filetică o opune prin mutațiune schimbărilor ambiantei sale. Cu alte cuvinte, trebuie ca reacțiunea adaptativă a speciei (apărând ca mutațiune cauzată de schimbările ambiantei) să fie supusă aceluiași legi ca și reacțiunea care, în viața individuală, e cauzată de excitațiile sensoriale. Scurt: nu există oare o formulă unică în care să fie exprimate atât variațiunile speciilor cât și faptul psihologic al senzațiunii?

La aceste îndoieli se adaugă altele încă, pătrunzând tot mai aproape de substratul comun al biologiei și al psihologiei.

Ceea ce apare ca repercusiune a filogenezei în ontogeneza nu e decât un aspect al solidarității aceluia Tot pe care-l numim „viață”. Teoria „mnemonistă” a vieții nu exprimă în fondul său ceva prea diferit de aceeași concepție.

Principala dificultate care s'ar părea că se opune fundării unei științe unice pentru ambele ordine de fapte (organice și psihice) este individualitatea (adică discontinuitatea materială) a ființelor organice, contrastând cu continuitatea fluidă a stărilor psihice. Unii autori contemporani au afirmat totuși că „eu” și individualitatea organică ar fi de aceeași natură (chiar la noi *D. Rădulescu-Motru* susține că „la baza unității sufletești stă unitatea organică”). Dar să nu uităm că discontinuitatea ființelor organice nu e nici absolută nici cu totul necesară și indispensabilă vieții. Contele *Keyserling* observa odată că viața depășește individualul. Să ne amintim de *Em. Perrier*; să ne amintim de o mică lucrare foarte reușită a lui *J. Friedel* (asupra personalității biologice) precum și de observațiile lui *Fr. Houssay* despre imposibilitatea de a indica limite materiale distincte ființelor organice. Tocmai această atitudine caracterizează și gândirea lui *H. Bergson* și pe aceea a excelentului său adept *Ed. Le Roy*: fragmentarea e opera inteligenței noastre speculative dar nu e un caracter propriu vieții. Viața se impune științei actuale ca un fapt dinamic, ca un „curent ce trece prin materie”. Ceea ce s'a numit „stream of consciousness” nu este decât o formă a „elanului vital”. Decupând într'insul unități mai mult ori mai puțin întinse, vom găsi de o parte de exemplu: organe, indivizi, specii: iar de alta: acte psihice, „dispozițiuni”, „euri”, „persoane” (*W. Stern*) sau „culturi” etc.

Propriu vorbind, ceea ce contează în viața privită ca atare, nu e organul ci faptul dinamic. Prin faptul dinamic și pentru el există organul, iar fără acest fapt, fără „funcțiune”, organul n'ar

mai putea fi considerat ca organ. Vieța unui individ e un ansamblu unitar de funcțiuni corelative și convergente. S'a zis că corpul animal este o „Fleischgewordene Funktion”. De asemenea, vieța unei specii e o totalitate de procese organice individuale în strânsă corelațiune. *Un individ nu e decât un gest al speciei sale*. Și de asemenea: un gând nu e decât un gest mintal al unei conștiințe. Fiecare gest, acțiune sau funcțiune vitală, decupată în ansamblul fluid al vieții, apar vederii ca relativ autonome și ca aspirând spre o autonomie crescândă, întocmai ca mugurii plantelor, ca vlăstarii de viță sau ca meduzele care înmugurind pe corpul hidropolipului, se desvoltă și se detașează ca indivizi izolați, continuând însă a fi simple dispozitive de reproducere a unei nouă generații de hidropolipi. *Ed. Spranger* spune cândva: „Nicht nur das Leben als Ganzes hat einen unendlichen Trieb in sich, sondern auch jede Seite des Lebens”. Apoi: „In jedem Geistesakt lebt die Totalität des Geistes”. Aceasta exprimă ni se pare acelaș lucru ca și formula lui *Eimer*, citată mai sus. Într'adevăr, ceea ce se numește „eul”, posedă o tendință de a persevera indefinit, tendință pe care o găsim în inerența oricărei alte „ființe” viețuitoare. Dar aceiași tendință există în fiecare „stare” a eului, în fiecare atitudine a spiritului, precum există și în fiecare emoțiune și 'n fiecare impulsione. Tendința aceasta de a persevera, — și chiar de a crește, poate fi privită ca un fel de variantă biologică a principiului inerenței. *Jules de Gaultier* a insistat în celebra sa carte despre „Bovarism”, asupra faptului că fiecui instinct, fiecui înclinare, fiecui tip de preocupare omenească prezintă o atare tendință de conservare și de expansiune ca și cum ar constitui fiecare un fel de „individ” viu. Cam în acelaș sens vorbește și *Ed. Spranger*, continuând în pasagiul citat mai sus: el constată că diversele domenii ale culturii au o tendință progresivă de a se autonomiza: știința vrea să devină „scop în sine”, arta vrea să fie artă pură fără subordonare altor scopuri ale vieții, economia e dominată de o nepotolită năzuință de „producțiune pentru producțiune”. *Werner Sombart*, celebrul sociolog, a remarcat că întreprinderile capitaliste tind să trăiască pentru ele-insele, ca și cum n'ar fi născute și destinate unor scopuri străine. *Gabriel Tarde* zugrăvea odinioară un tablou de alură biologică tratând despre lupta pentru vieță pe care și-o dau între ele „invențiunile”. Acest tablou pare a fi fost compus sub influența lui *L. Geiger*, a lui *Ernest Kapp* sau mai probabilă a lui *Ludwig Noiré*. Acesta, în cartea sa „Das Werkzeug” a expus (sub sugestia celorlalți doi autori care l-au președat) o teorie a filiațiunii invențiunilor omenești: e un fel de biologie generală aplicată creațiunilor intelectuale. Mulți alți autori, de altfel, precum: *Treviranus* mai întâi, în Germania, apoi mai târziu, *Cournot*, mai recent, *Bergson* și *Pauly* au făcut apropieri între instinct și invențiunea tehnică sau invențiunea în genere, iar cu expunerile din ultimul timp ale lui *Ed. Le Roy*

se poate spune că actul de invențiune și-a recâștigat adevăratul loc ce trebuie să i se recunoască în biologie: și el și „instinctul” sunt segmente de ale vieții, sunt procese de „mutațiune” vitală, sunt „gesturi” mai mult ori mai puțin „individualizate” sau „autonomizate”, după cum și individul el însuși e un atare gest al speciei. Studiul acestui gest vital care e „invențiunea” poate aduce multă lumină în misterul aceluia fapt pe care îl numim „evoluția speciei” și care conține într'insul faptul principal pe care-l urmărește biologia generală. Un estetician german, *W. Waetzold* a publicat mai de mult o mică scriere în care trata despre operele de artă ca despre niște „organisme vii”. „Stilul” operei de artă e un fel de „morfologie”. Atât opera de artă cât și organismul viu se înfățișează ca niște ansambluri, fiecare e un „tot” indivizibil. Și unele și altele se „reproduc” după legi similare și grație unor impulsuri identice. Ele formează genuri și specii, suferă adaptări și sunt supuse selecțiunii; astfel speciile și genurile evoluează, fie că sunt din lumea operelor de artă fie că sunt dintr'a organismelor vii (ne amintim că *Brunetiére* tratase anterior, ingenios și strălucit, tema evoluției genurilor literare). După *Waetzold*, principiul care în opera de artă reprezintă ceea ce ar fi în organismele vii „vieața”, este „eficacitatea” sau, cu alt termen mai uzual: „valoarea”.

Dar „opera de artă” a lui *Waetzold*: „instrumentul” lui *Noiré*, „invențiunea” lui *Tarde*, sunt procese psihice. Bine judecând, fiecare atitudine mintală e, pentru subiect, o invențiune. Orice fapt conștient (zice *Fr. Paulhan*) e o mică invențiune”. Unele, le considerăm așa cum apar, în stare născândă; pe altele le luăm în considerare numai după ce s'au împletit în acțiune reciprocă înăuntrul procesului de comunicare socială (un fel de „propagare a speciei lor, cum zicea *Paul Barth*). În acest din urmă caz avem de aface cu fapte de „cultură”, dar în ultimă analiză tot cu vieața unor invențiuni mintale, tot cu procese de vieață psihică. Un autor belgian, *Tiberghien*, propunea, acum o jumătate de secol. să se considere filosofia istoriei (adică știința evoluției vieții culturale) ca adevărata biologie generală. De fapt, fiecare element al culturii, ca și fiecare stare de conștiință e un mic „gest de vieață”, întocmai ca și indivizii organici, ființele materiale vii. Fiecare trăește efectiv atâta vreme cât *valorează* ceva; a trăi înseamnă și a evalua dar implicit și a valora. Valoarea e vitalitatea unei stări de conștiință iar vitalitatea e suprema valoare a unei ființe vii. Imaginea vitală *trăește* atâta timp cât ți-o amintești și moare îndată ce trece în uitare. Niciuna nu trăește de două ori: fiecare evocare nouă e o nouă naștere. S'a arătat de către *Jean Philippe* că imaginile memoriale, sufăr în lunca lor vieață, în cursul repetatelor lor evocări, diferite alterațiuni. E, aceasta, un fel de mutațiune a speciei și fenomenul e perfect analog cu cel pe care l-a studiat *Michotte*: transformismul mișcărilor în

cursul exercițiilor de deprindere. Numele savant belgian distinge specii de mișcări mai mult sau mai puțin susceptibile de variațiuni, tot cum se găesc, de fapt, și printre organisme. Acelaș „transformism” îl suferă de pildă scrierea caligrafică, pentru a se acomoda diverselor dispozițiuni individuale. Cu totul luminos, observația aceasta a fost făcută de către orientalistul *Philippe Berger* într'a sa „*Histoire de l'écriture dans l'antiquité*”, cu privire la transformările istorice ale alfabetului. „*Comme les langues, les écritures sont des organismes vivants, soumis aux lois de la transformation*”. Într'un pasagiu unde este vorba despre scrierea chineză și de cea calculiformă, acest autor observă că se formează într'acestea aglomerațiuni care nu sunt fără analogie cu modul de reproducere al polipilor. Apoi, adaugă: „*Les mêmes lois président à la formation des organismes primitifs, dans la vie des êtres, comme dans la vie du langage et dans celle de l'écriture qui en est l'expression*”. Într'adevăr, o „mișcare”, o unitate cINETICĂ, repetându-se, nu e propriu vorbind decât o specie care se propagă prin filiațiune și care suferă mutațiuni în conținutul ei. Fiecare „act” de un anumit tip corespunde unei anumite finalități, iar modificările structurii sale sunt dictate de această finalitate, constituind astfel: „adaptări”.

Fără să aderăm la perimata psihologie herbartiană, trebuie să recunoaștem, apoi, că într'un sens sau altul există un fel de luptă pe care și-o dau între ele imaginile mintale pentru a intra în „câmpul conștiinței”. Este în acest fapt oscilația *importanței* pe care o prezintă fiecare dintre diversele atitudini de conștiință pentru viața individuală; dar importanța, adică *valoarea* este însăși putința de viață a fiecăruia dintre aceste gesturi sau segmente vitale, e deci, pentru a folosi cuvintele curente: vitalitatea care decide în lupta pentru viață. Lupta lor e analoagă faptului remarcat de *W. Roux* și studiat sub denumirea de „*Kampf der Organismenheile*”. Tendința pe care o posedă fiecă „*atitudine de conștiință*” de a persevera, de a se accentua pe sine autonomizându-se și individualizându-se este poate cauza înclinării pe care o avem de a fragmenta realitatea: fragmentarea realității, ar fi, cu alte cuvinte, proiectarea pe planul realității a procesului de individualizare care se petrece în atitudinile noastre de conștiință, adică proiectarea în exterior a diversificării, diferențierii și desfășurării arborescente a vieții interioare.

Afară de acestea și între numeroasele fapte ce pledează în sensul aceleiași teme, despre analogia dintre „*Biologie von innen*” și „*Biologie von aussen*”, se poate aminti un fenomen care s'ar părea că ține exclusiv de viața organică. E vorba de fenomenul de „*meta-geneză*” sau de „*generație alternantă*”. Caracterele sale generale pot fi regăsite în faptul psihologic numit curent: „*asociațiunea prin asemănare sau prin contiguitate*”. Stările de conștiință corect vorbind, nu se asociază. Evocându-se, ele mai curând se poate spune

că nasc sau descind unele din altele. Dar nașterea acestor ființe încorporate și pur dinamice nu este o descendență directă prin succesiune homomorfă. Indivizii de structură similară sunt separați în linia filiațiunii lor prin serii mai lungi sau mai scurte de generații heteromorfe: într'o înălțuire mentală de imagini sau gânduri ce se evocă unele pe altele, o *aceiași* imagine sau un *aceiaș* gând (adică o atitudine de un *aceiaș* tip sau de o *aceiași* structură) va putea să-și facă apariția în mod repetat dar la intervale neregulate și separate prin foarte diferite stări de conștiință derivând unele din altele. E un fel de metageneză foarte complicată și neregulată. Dacă ar fi însă prea regulată și simplificată, am avea de aface cu o conștiință automatizată, ori mai bine zis cu o cădere în mecanizare. *Fr. Paulhan* observase cu toată dreptatea că în dezvoltarea invențiunilor este mult mai multă desordine decât în evoluția unui germene organic, dezvoltare dominată de rutină. În lumea indivizilor organici, fiecare poartă o schelărie de organe materiale construite pentru a servi în lupta pentru viață. În aceștia, a căror metageneză (reductibilă, în ultimă analiză la o serie ciclică de faze morfologice și fiziologice) este perfect automatizată și mecanizată, poate că materia cu care sunt dotați este factorul care impune și imprimă automatizarea sau căderea în mecanism.

În 1921, un savant slav, *B. Petronievics*, a publicat în „Revue Générale des Sciences” un articol conținând o înșirare a principalelor legi ale evoluției speciilor biologice. Recetind acest articol vom putea constata că cea mai mare parte dintre aceste legi, și anume toate care privesc faptul dinamic al vieții iar nu corpul material al indivizilor, toate sunt într'o măsură traductibile în formule aplicabile vieții stărilor de conștiință; aceste gesturi ale vieții, indivizi pur activi, care nu ne apar ca având un corp dar care trăesc și evoluează ca și cei care au. Între aceste legi, aceea a corelațiunilor, emisă de *Cuvier*, stabilește cu privire la unele elemente coexistente în organisme *aceiaș* adevăr pe care legea biogenetică îl afirmă cu privire la stările succesive. Ea conține *aceiaș* adevăr ca și fondul comun și valabil al teoriilor „gestaltiste” și „structuraliste”. Prin această lege a lui *Cuvier* s'a atras pentru prima dată atenția asupra faptului că într'o ființă vie, ca și într'o frază muzicală, soarta fiecărui element (organ) depinde de Totul-întreg care dă un *sens* fiecărei părți. Astfel, se repetă îndeajuns în zilele noastre că „nu celulele formează pe individ, ci dimpotrivă, individul e cel ce creează celulele” (*Bergson, Francé, Adolf Wagner*).

Ființa vie, de altfel, nu e o sinteză gata efectuată, ci e un proces de sintetizare. Ca orice lucru pe lume, „ea tinde să persevereze în existența sa, așa cum e” (*Telesio, Spinoza*). Dar tinde să persevereze chiar ca activitate de sinteză, și numai sintetizând în sine, neconținut, elemente amorfe și dispartate cucerite din mediul său, continuă să existe ca proces de sinteză. Acest proces, conser-

vativ și expansiv, tinde să se continue indefinit. A crea sinteze înseamnă totodată și a cuceri și a construi. Vieața se comportă ca o forță constructivă. Asimilația e o construcțiune de sine, și orice construcțiune e o creștere. Bio-tehnica conține pentru *Francé* ca și pentru *Adolf Wagner* tot ceea ce e activitate vitală.

Ființa organică, indiferent de organele sale pe care și-le creează prin activitatea sa proprie (și care câteodată se reduc la o masă microscopică) se comportă ca o impulsione ramificată câteodată în mai multe funcțiuni riguros corelative. Asemenea unui sistem staționar sau unui vârtej, această impulsione antrenează sau capturează diverse forțe fizico-chimice aservindu-le scopurilor sale fără ca niciuna să-i fie vieții absolut indispensabilă: fiecare ființă viețuitoare poate trăi îndeajuns de bine lipsindu-se de unele elemente pe care altele le posedă. *Driesch, Uexküll, Reinke, Francé, Sapper, Bertalanffy* și alții au afirmat în diferite rânduri și în diferite chipuri că *nu există materie vie, ci numai materie vivificată*". Vieața, (zice *I. Cuénot*) este transcendentă materiei inerte și este, în ea însăși un principiu diferit de materie".

De altă parte, fenomenul de conștiință apare și el ca un proces de vieață, posedând aceleași caractere proprii vieții în genere: tendința de a se conserva ca proces de sinteză, sub forme analoage: expansiune, cucerire, construcțiune. Intr'adevăr, *A. Binet*, analizând fondul gândirii fără imagini, o privește ca pe o activitate constructivă sau ca pe o „forță directrice” (care amintește concepția lui *Claude Bernard* despre *vieața* în genere). *Binet* o compară, de altfel cu destulă timiditate, cu „la force vitale qui dirigeant les propriétés physico-chimiques, modèle la forme des êtres et conduit leur évolution en travailleur invisible dont nous ne voyons que l'oeuvre materielle”.

Aceste considerente ne sugerează marea problemă: nu cumva oare același impuls lucrează și 'n desvoltarea embrionului animal sau vegetal, dar și 'n actul gândirii? Ar fi „vieața sub formă pură”, „simplă devenire fără suport” cum o numește *Ed. Le Roy*, și poate, deci, ceea ce *Ed Spranger* numește: „die Seele als nacktes Leben”.

Autori ca *Ed. v. Hartmann, H. Driesch, Eug. Bleuler* fac apel la un agent constructor diriguitor al funcțiunilor organice, ale cărui moduri de a se comporta ar fi foarte asemănătoare celor ale „gândirii” lui *Binet*. *Rud. Eisler* în 1909 și *R. Woltereck* în 1931 recunoșteau importanța subiectivității pentru caracterizarea ființelor viețuitoare. Ezitând de a recunoaște identitatea dintre cauzele cari produc cele două tipuri de vieață, contravenim, se pare, acelor sfaturi de odinioară: „Entia non sunt multiplicanda sine necessitate” și „Frustra lit per plura quod fieri potest per pauciora”. Un biolog actual, *A. Dalbiez*, constata: „il est impossible de se borner à juxtaposer des données de conscience et des données objectives. Il faut faire la synthèse”.

După cum în mecanică se studiază mișcarea spațială și transformările sale făcându-se abstracție de calitatea și natura substanțelor înăuntrul cărora se insinuează mișcarea, tot astfel, studiindu-se acel proces special de transformare sau prefacere care constituie vieața și care departe de a fi de natură spațială este de tipul celei pe care *P. Duhem* o numește „alioză” (evoluția, ereditatea, individualizarea sunt procese de prefacere, care nu presupun necesarmente decât schimbări calitative iar nu mișcări sau deplasări materiale; deasemenea și mai ales: procesele vieții psihice) trebuie să știm să facem abstracție, la timp, de tot ceea ce nu constituie un factor esențial și caracteristic al vieții, distingând astfel vieața de condițiile sau circumstanțele ei ambiante.

Un mare naturalist dispărut, *Albert Gaudry*, zicea: „Sunt înclinat să cred că ceea ce caracterizează esențialmente ființa vie e de a fi o forță sau o reuniune de forțe... Unele dintre ele se exercită fără să aibă nevoie de materie; acestea constituie faptele de rațiune pură. Altele însă își dobândesc porțiuni de materie și își fasonază din ea organe”.

Pentru considerațiunile de mai sus, suntem și noi înclinați a crede că vedea lucrurile aproape just, cu excepția că nu e vorba de „forțe”. — forța fiind un concept abstract ce ține de mecanică și ce e creat pentru mecanică, — ci e vorba de altceva: de însuși fondul vieții psihice.

Nu trebuie deci să credem că în reacțiunile organismelor inferioare vom putea descoperi ceea ce constituie „propriul” vieții. Nu-l vom putea descoperi în îndoelnicele „tropisme”, deci, nici în regiunea unde vieața pare a se estompa și a se confunda cu fenomenele fizico-chimice. Ereditate și memorie, individualiaune și unitate sintetică sau sintetizantă, reacțiune sensorială și adaptațiune, mutațiune și inventiune sunt fapte asupra cărora biologia va putea, cred, să obțină prețioase informațiuni pe cale psihologică, consultând psihologia, examinând și comparând desfășurarea unor anumite procese pe care le descoperim în însuși mersul vieții noastre conștiente. Psihologia, ea însăși, n'ar avea decât de câștigat, la rândul său, dacă ar urmări homologia, sau paralela înfățișare cu fenomenele din ordinea vieții organice. Unele fapte biologice ca ortogeneza, takigeneza, atavismul, — și unele fapte psihologice ca atențiunea, evocarea de imagini, raționamentul, ar putea fi pușe într'o mult mai vie lumină prin această metodă.

Pentru a conchide: ceea ce propunem ca fundament al unei biologii cu adevărat generale este: de a privi starea de conștiință (cu toate vicisitudinile scurtei existențe și în toate raporturile sale cu semenele sale) ca reprezentând „fenomenul vital minimal” și deci ca prezentând în sine, în formă prescurtată, toate caracterele esențiale și distinctive ale vieții în genere.

EUGENIU SPERANTIA

PASCAL ȘI ȘTIINȚA

Blaise Pascal a avut o carieră științifică scurtă, însă bogată în orientări noi. Ea ocupă o mică porțiune la mijlocul secolului al 17-lea și aparține epocii când se elaborează elementele fundamentale ale gândirii moderne. În raport cu epoca se măsoară și valoarea sa.

Scolastica, o încercare de a turna și menține în forme definitive concepția despre lume și viață, în secolul al 17-lea se află în completă destrămare. Destrămarea ei a început cu Renașterea, însă procesul a durat vreme îndelungată, căci a fost nevoie de timp ca pe ruinele unei lumi apuse să se clădească o lume spirituală nouă. În această epocă scolastica ocupă încă poziții bine întărite și se opune mai departe gândirii noi. Pas cu pas a fost isgonită din ultimele poziții unde se retrăsese.

Descartes domină întreaga epocă, deși în doctrina sa s'au strecurat importante elemente scolastice. Pascal, alături de Descartes, este angajat în aceeași direcție. Prin opera sa științifică a contribuit considerabil la înjgheburile unei concepții noi. Rolul lui Pascal este redus la minimum prin aceea că Descartes imprimă întregii epoci originalitatea gândirii sale. Descartes a copleșit epoca și a creat lui Pascal o situație așa de nedreaptă încât istoria filosofiei abia îl menționează. Este o ignorare vinovată. În domeniu restrâns Pascal se opune scolasticii cu multă vigoare și prin descoperirile sale îi imprimă acesteia o înfrângere dureroasă. Opera sa a avut un răsunet așa de slab din cauza lipsei de anvergură.

La începutul secolului în Universități domină încă spiritul scolastic. Biserica are direcția spirituală a omenirii. Ca să-și împlinească sarcina cu sorți de isbândă, și-a însușit din vreme doctrina lui Aristot și a făcut din ea concepția oficială, instanța supremă în materie de filosofie și știință. Și aristotelismul a fost scos cu greu din Universități, căci în spatele său veghia biserica. Noua orientare spirituală a venit în conflict cu biserica în dese rânduri și de aci au luat naștere procese celebre.

Științele matematice furnizează gândirii moderne primul fundament inbranlabil. În această vreme sunt singurele științe care posedă o consistență logică suficientă și pun la dispoziția spiritului uman, pentru înțelegerea adevărurilor, demonstrații în afară de orice îndoială. Geometria este invocată cu precădere, dar luată în sens larg, sens pierdut cu vremea pentru că era impropriu, sens de știință a spațiului, a mișcării și a numerilor. Bunăoară Descartes dă doctrinei sale o bază geometrică și o introduce în metafizica sa în așa măsură încât face din întinderea geometrică esența realității materiale. Universul cartesian este alcătuit din întindere și moduri ale ei, este un sistem de forme în mișcare.

Filosofia nouă poartă și semnificația de filosofie a geometriilor. Dar s'a abuzat de Geometrie, însuși Descartes a fost înșelat. Arhitectonica și splendoarea înlănțuirii geometrice a noțiunilor au exercitat o atracție magică asupra spiritelor și au creat o încredere periculoasă în combinațiile matematice. Atrasă de stringența logică a Geometriei, mintea umană a fost îndepărtată de realitatea vie, a alunecat în domeniul formulelor sterpe și s'a trezit lucrând cu noțiuni fără priză asupra realității.

Etienne Pascal, funcționar superior, introdus în societatea înaltă, s'a ocupat cu instrucția fiului său, Blaise Pascal și l-a format în spiritul geometrilor. Școala geometrilor era în afară de învățământul predat în Universități. Dacă Blaise Pascal ar fi mers să se înstruească în Universitate, probabil că ar fi fost îndopat cu idei aristotelice și scolastice, că spiritul său s'ar fi împietrit și s'ar fi îndreptat în altă direcție. Însă tatăl său însuși era angajat în noua direcție de gândire, avea legături cu cei mai mari savanți ai epocii și urmărea asidu, și cu suficientă înțelegere, progresul științelor. Și-a asumat instrucția fiului său ca să-l îndrumeze după spiritul geometrilor.

În instrucție și-a propus respectarea riguroasă a regulei de a da elevului numai cunoștințele de care organic simte nevoie și numai atunci când este complet pregătit să le asimileze. Dar acest „efrayant génie”, cum îl numește sora sa, Jacqueline Pascal, depășește prevederile educatorului său. Grijă lui Etienne Pascal este de a întârzia dezvoltarea intelectuală a sa ca să o mențină într'un normal și de a introduce o ordine în dobândirea cunoștințelor.

Blaise Pascal uimește pe cei din jurul său prin dotația pentru științe. Sora sa, Gilberte Perier, afirmă că tatăl său îl menținea în ignorarea științelor matematice de teama ca să nu fie prea absorbit de acestea și să neglijeze celelalte studii. Cu multă grijă ascundea cărțile de matematici ce se aflau în bibliotecă și evita să discute în prezența sa chestii de Matematică. Dar Blaise Pascal îl importuna adeseori cu întrebări asupra Matematicii. La o întrebare asupra Geometriei tatăl său i-ar fi răspuns odată că este știința de a face

figuri juste și de a descoperi proporțiile dintre ele. Răspunsul i-a deșteptat curiozitatea și acest spirit pătrunzător și inventiv a început să iscodească știința formelor. „Și fiind singur într-o sală unde obișnuia să se joace, lua cărbune și făcea figuri pe pardoseală, căutând să facă de pildă un cerc perfect rotund, un triunghi ale cărui laturi să fie egale, și celelalte lucruri asemănătoare. Toate acestea le descoperea singur, apoi căuta proporțiile figurilor între ele. Inșă cum grija tatălui meu fusese așa de mare ca să-i ascundă toate aceste lucruri, el nu știa nici numele. El fu constrâns să-și facă singur definițiile ; numea cercul un rotund, o linie, o vargă și astfel pe celelalte. După aceste definiții și-a făcut axiome, și în sfârșit și-a făcut demonstrații perfecte ; și cum în aceste lucruri se trece dela una la alta, el înaintă așa de mult cu cercetările sale încât ajunse până la propoziția treizeci și doua a primei cărți a lui Euclid¹⁾. Cej din jurul său au fost uimiți de această ispravă. Un copil la 12 ani crează o știință. I s'au dat să citească *Elementele* lui Euclid. Și tatăl său acordă o importanță deosebită instrucției științifice. Dar nu va fi instruit numai în știința gata făcută, ci va fi inițiat și în probleme care, în diverse domenii științifice, erau desbătute de savanți.

Etienne Pascal este în curent cu mișcarea științifică, are legături cu cei mai mulți din savanții epocii. Adeseori chiar în casa lui se reuneau savanți și oameni de spirit și discutau probleme variate, printre care cele științifice erau pe primul plan. Blaise Pascal, deși foarte tânăr, participa la ședințe, se instruia ascultând discuțiile și adeseori părerile sale îi umplea de consternare pe cei prezenți.

În casa lui Pascal aveau loc discuții prietenești și fără pretenții. Dar odată pe săptămână numeroși savanți se adunau în casa lui Mersenne și aci discuțiile filosofice și științifice se desfășurau metodic. Aceste ședințe au un rol de mare importanță în mișcarea filosofică și științifică a vremii.

Mersenne este un spirit eclectic, foarte erudit și la curent cu orice inovare în domeniul gândirii. Ca gânditor este lipsit de originalitate, n'a rămas nici în filosofie, nici în știință, dar a știut, și prin aceasta este menționat continu în istoria epocii sale, să ia parte la toate desbaterile celebre. Baillet, biograful lui Descartes, spune că Mersenne a îndeplinit „în republica literilor funcțiunea pe care inima o îndeplinește în corpul omenesc“. Este un fel de oficiu de informații, însă de informații nu numai asupra mișcării ideilor în Franța ci și în străinătate, unde are numeroși corespondenți.

Ședințele ce au loc la Mersenne reunesc savanți celebrii, în fiecare săptămână se întâlnesc aci Gassendi, filosof, Mydorge, cu-

1) *Gilberte Perier*: *Vie de Pascal. Oeuvres de Blaise Pascal*. Ed. Léon Brunschvicg et Pierre Boutroux. Vol. I. pag. 54. Trimeterile următoare vor purta numai volumul și pagina.

noscător în fabricarea instrumentelor optice, Desargues, matematician și fizician din Lyon, De Roberval, De Carcavi și Le Pailleur, matematicieni, etc... Acestei societăți libere Blaise Pascal îi va da numele de „Celeberrima Academia Parisiensis”. Denumirea a fost norocoasă, în această societate își are originea Academia de Științe din Paris, întemeiată în 1666. Étienne Pascal se bucura de un deosebit prestigiu în această societate. Într'un conflict de ordin științific între Descartes și Fermat, cel mai mare matematician al epocii, Étienne Pascal a fost unul din arbitrii care au hotărât asupra conflictului. Iar după moartea lui Mersenne ședințele au continuat alternativ la Pascal și De Carcavi.

Blaise Pascal a participat de foarte tânăr la aceste ședințe. Și contactul cu savanții, urmărirea discuțiilor, informarea abundentă asupra teoriilor celor mai noi, și, fără îndoială, dotația sa excepțională au făcut din el un savant prematur. Aci și-a înmulțit cunoștințele matematice, a asistat la punerea și rezolvarea problemelor de știință superioară. În deosebi o problemă i-a rămas în minte și a meditat stăruitor asupra ei, chestia legăturii dintre matematici și științele naturii. Savanții ce se adunau aci erau oameni de știință exactă și foarte puțin metafizicieni, spirite orientate către concret și preocupate în primul rând de probleme de tehnică și experiment. În discuții combăteau metoda lui Bacon ca artificială și nepractică, o considerau mai apropiată de aristotelism decât de știința nouă, în schimb acordau o deplină încredere metodei lui Galilei. După părerea lor singur Galilei a adus un spirit nou în știință, el a scos în evidență valoarea pe care proba experimentală o are în întemeierea adevărului. Și în științele naturii proba experimentală este mult superioară celei logice. Aci certitudinea nu rezultă din potrivirea ideilor între ele, ci din confruntarea ideilor cu realitatea. O idee ce va sta la baza concepției lui Pascal despre știință.

În cercul de savanți ce se adună în casa lui Mersenne, opera lui Descartes nu este apreciată. Apariția operii *Discours de la Méthode* a fost menționată numai în treacăt, deși chestia metodei este o preocupare principală. Pentru acești savanți deducția, esența metodei cartesiene, nu este o demonstrație, prin deducție se scot consecințe interesante, însă nu pot fi admise decât după ce au fost confirmate de experiență. Și arată că deducția ca demonstrație, ca mijloc de întemeiere a adevărului în științele naturii, s'a dovedit cefectuoasă în primele lucrări științifice cartesiene, *La Dioptrique et les Météores*.

Blaise Pascal este absorbit în deosebi de Geometrie. Când avea abia 16 ani, în 1639, a conceput un tratat intitulat *Conicorum opus completum*. Opera n'a apărut în forma anunțată. Biografia afirmă că în 1654 opera era isprăvită și urma să fie publicată în forma definitivă, dar a survenit conversiunea religioasă și Pascal a

părăsit cariera științifică. Étienne Perier, nepotul lui Pascal, consilier de curte la Clermont, a descoperit în documentele rămase manuscrise care tratau problema conicelor, împreună cu alte manuscrise le-a comunicat lui Leibniz la Paris să le examineze. Leibniz vorbește despre acest tratat în scrisoarea din 30 August 1676 adresată lui Étienne Perier. Acesta murind la câțiva ani, manuscrisele s'au rătăcit și nu s'a mai vorbit despre ele.

În 1640 Pascal a publicat un rezumat al teoriei sale, *Essai sur les coniques*. Aci se întrevode un geometru de geniu. Gilberte Perier relatează opinia savanților: „se spunea că dela Arhimede nu s'a mai văzut un spirit de această forță”. Mersenne i-a adus elogii și a comunicat lucrarea și lui Descartes. Descartes a răspuns indiferent că lucrarea nu cuprinde nici o idee originală, reproduce numai ideile lui Desargues. El s'a prevalat de această afirmație a lui Pascal: „vreau să mărturisesc bucuros că puținul care l-am găsit în această materie îl dătoresc scrierilor d-lui Desargues, și că am încercat să imit, atât cât mi-a fost posibil, metoda sa în acest subiect”. Pascal urmează metoda inaugurată de Desargues, nu este nicio îndoială, însă contribuția sa consistă în aceia că folosește metoda într'un domeniu neexplorat de Desargues. Originalitatea lui Desargues consistă în crearea Geometriei proiective, o latură ignorată aproape complet până atunci și umbră de Geometria devenită o ramură a Algebrei. Geometria analitică este în mare parte opăra lui Descartes. Metoda lui Desargues este opusă celei cartesiene, ea se sprijină pe o vedere sintetică și concretă a obiectelor geometrice, care poartă gândirea în direcție opusă analizei generale și abstracte, introdusă în Geometrie prin aplicarea Algebrei. Problemele geometrice sunt tratate după o metodă pur geometrică, fără să se recurgă la sprijinul metodologic al altei științe. Această metodă asigură Geometriei puritatea și totodată generalizări și demonstrații tot așa de riguroase ca analiza.

Pascal consideră secțiunile conice ca perspective diverse ale cercului și încearcă să condenseze proprietățile lor într'un număr de propoziții cât mai restrâns posibil. Și a reușit să pue la baza teoriei sale o singură propoziție, ce poartă numele de teorema lui Pascal, care conține și din care pot fi scoase toate proprietățile conicelor. Concepția se sprijină pe ideea că „proprietățile unei figuri complicate pot să fie considerate ca modificări și asemănări ale unei figuri mai simple”¹⁾.

Propoziția lui Pascal poartă numele de hexagramă mistică. Pentru el hexagonul înscris în secțiunea conică este hexagrama mistică. În *Essai sur les coniques* nu există această denumire, dar Leibniz în scrisoarea unde vorbește despre manuscrisul complet

1) *Ravaisson*. *Revue des Deux Mondes*, 15 Mars 1887.

asupra conicelor, spune : „Pascal explică proprietățile principale ale unei figuri anumite, compusă din șase linii drepte, pe care o numește *hexagramă mistică*, și arată cu ajutorul proiecțiilor că orice hexagramă mistică convine unei secțiuni conice și că orice secțiune conică dă o hexagramă mistică”. Propoziția hexagramei mistice este aceasta : orice hexagon înscris într'o secțiune conică se bucură de proprietatea că cele trei puncte de înălțare ale laturilor opuse sunt totdeauna în linie dreaptă.

Pascal posedă de acum o concepție nouă despre Geometrie, a primit-o dela Desargues, însă i-a dat o precizie și o limpezime pe care n'o avea. Se caracterizează prin aceea că obiectul deține un rol important și nu poate să fie înlăturat din demonstrație. Aceasta l-a condus în cursul meditațiilor la o vedere geometrică asupra naturii, la o înțelegere matematică a lumii, care la început consistă în coerența logică, în definiții clare și în simplitate desăvârșită. Sunt cauzate ce formează spiritul geometric. Mai târziu când preocupările sale îl vor conduce în domeniul fizic, unde elementul concret este covârșitor, va urma metoda geometrică și va încerca să pună pe picioare demonstrații cu caracter de infailibilitate. Alături de aceasta, metoda nouă îl va ajuta să degaje ușor și sigur legile care guvernează fenomenele fizice.

Pe vremea când a apărut *Essai sur les coniques*, Etienne Pascal a fost trimis în Normandia ca intendent și comisar deputat al regelui. Este o funcție politică și administrativă de o deosebită importanță. A adus la Rouen toată familia și a rămas aci până în 1648. Funcția cuprindea și însărcinarea de a percepe dările către stat. Și meritele unui intendent erau măsurate după sumele ce aducea în vistieria statului. Etienne Pascal a pus așa de mult zel în exercitarea funcțiunei încât populația s'a răsculat și a trebuit să intervină armata.

Sistemul fiscal, cu colectarea și repartiția taxelor, implică calcule lungi și complicate. Blaise Pascal fiind asociat la această funcție, se ocupă cu calcularea sumelor la colectare și repartiție. Este o muncă migăloasă și plictisitoare. Pentru a face calculele mai repede se folosea de multiplicatorul lui Napier, *Napier's bones*, care reducea înmulțirea la adunare, însă reclama intervenția permanentă a omului, care trebuie să opereze reținerea sumelor obținute și să le adauge la coloana de cifre următoare. În aceste împrejurări Blaise Pascal a conceput ideea unei mașini care să calculeze automat, rapid și sigur. Ideea avea nevoie să fie realizată practic. El posedă fundamentul : transpunerea operațiilor matematice în mișcări regulate, și apoi o mașină ale cărei piese să execute mișcările. O astfel de mașină nu se construiește ușor, este nevoie de un tehnician abil. Pentru aceasta a trebuit el însuși să-și însușească tehnica, să supravegheze construcția. Și a încercat mai multe combinații, a încercat

vreo cincizeci de modele, muncă ce i-a răpit aproape zece ani de cercetări. Abia în 1649 a reușit să construească o mașină, al cărei brevet regal l-a obținut în 1649, se află la Conservatorul de Arte și Meserii din Paris. Descrierea completă a mașinii lui Pascal este făcută de Diderot în articolul *Arithmétique* din Enciclopedia.

Ceva mai înainte, în 1645, Pascal a trimis cancelarului Ségurier un exemplar, unul din modelele încercate, însoțit de o dedicație *Épître dédicatoire au chancelier*, urmată de un *Avis nécessaire à tous ceux qui auront la curiosité de voir la machine arithmétique et de s'en servir*, unde expune principiile pe care se sprijină invenția sa. Această mașină a fost găsită la Bordeaux, cu dedicația și semnătura lui Pascal și este descrisă în *l'Illustration* din 13 Iunie 1908. Aci Pascal se scuză că nu poate să descrie mașina, căci „această doctrină este din numărul acelora care nu pot fi expuse decât verbal”, adică, cu demonstrații. Nu poate să descrie în așa fel ca construcția și funcționarea ei să poată fi înțelese, deoarece în construcția și funcționarea ei nu intră numai Geometria, ci și principii de Mecanică și de Fizică.

Cu această ocazie a părăsit Geometria și a luat contact cu natura concretă. Din geometru a devenit inginer. Și a văzut cât de rebelă și de complicată este realitatea față de înlanțuirea geometrică a ideilor, și-a dat seama că ordinea reală nu se supune celei geometrice, că teoria este departe de a se suprapune realității. Geometria este alcătuită din definiții, orinduirii și demonstrații de idei, în interiorul ei gândirea pornește dela general ca să coboare la înțelegerea particularului. Însă natura este alcătuită din fenomene singulare și pentru a o înțelege este nevoie de un spirit proaspăt, fără prejudecăți, cu inițiativă și obișnuit să părăsească în drum multe teorii până când va ajunge la cea care se potrivește realității. Fenomenele în natură posedă numeroase proprietăți și ascultă de legi care aparțin la științe diferite. Geometria exprimă numai o latură superficială a naturii, cunoștința ce oferă rămâne foarte adeseori inoperantă, căci ceiace constituie esența naturii îi scapă, de pildă, ea nu poate ști care este esența și cum acționează factorii mecanici, fizici, chimici, etc... În natură legile se întretae în fel și chipuri, și oferă o configurație de care își dă seama mai bine numai technicianul. Aci este nevoie de un spirit pregătit să prindă esența realului și să descurce complexul legilor naturale.

De data aceasta Pascal a învățat să mănușască concretul, a descoperit calea ce trebuie să urmeze savantul când pășește la cercetări în domeniul naturii. S'a convins că în explorarea naturii trebuie să se supună faptelor dacă vrea să smulgă din secretele pe care aceasta le ascunde cu îndărătnicie.

Matematica a ajutat mintea umană să exploreze domenii imense, dar câștigul pe care ea l-a obținut în întindere este anulat

de pierderea ce sufăr cunoștințele în privința adâncimii ce ating în explicarea realității. Adâncimea, această nouă dimensiune a cunoștinții, care lipsește Matematicii, este adăugată de Fizică. Fizica desvăluie un aspect nou al realității, conduce într'un domeniu neexplorat, alcătuit din fapte importante și dotate cu o deosebită putere de a atrage curiozitatea savantului. Obișnuit omul nu trăește în universul matematic, care este considerabil îndepărtat de nevoile sale, din contră, el trăește și nevoile de viață îl constrâng să se orienteze într'o lume strâmtă, însă concretă, compusă din fapte și stăpănită de legi complicate și variate. Din acest punct de vedere cunoștința trebuie să găsească un desnodământ imediat în aplicarea practică. Și adeseori omul numai pe baza unei cunoștințe instinctive folosește cu succes fenomene naturale a căror explicare științifică încă n'o posedă. În epoca la care ne referim, Fizica nu era la începutul său, principiile statice erau în general cunoscute încă de multă vreme, numai cercetarea principiilor dinamice, care astăzi constituiesc partea principală a acestei științe, era în prima fază.

În Fizică chestia vidului amenință să devină eternă și o menține pe aceasta subordonată metafizicii. Ea este una din problemele capitale ale secolului al 17-lea. În jurul ei Pascal va conduce lupta și va obține un succes răsunător. Desbaterea merită o reconstituire completă.

Aristot în cartea IV-a de Fizică combate doctrina atomiștilor, unde ipoteza existenței vidului este o piesă esențială, și prin argumente bine alcătuite încearcă să dovedească inexistența vidului. Concluzia este următoarea: existența unui spațiu vid este o contradicție logică și în natură orice proces ce ar avea ca urmare producerea de vid, este absurd.

Scolastica a moștenit această concepție și a apărât-o cu multă îndârjire. Aproape toți comentatorii lui Aristot, arabi, evrei și creștini au admis doctrina fără modificări. Numai unii teologi, ale căror minți nu obosesc niciodată în iscodirea contradicțiilor celor mai subtile, au încercat să dovedească nepotrivirea în acest punct a teologiei cu doctrina aristotelică. Ei procedează astfel: a afirma că vidul este o absurditate, însemnează a limita atotputernicia divină, căci deși în natura așa cum este nu există vid, totuși D-zeu ar putea să-l producă, ar putea să-i dea existență, deoarece are puteri nelimitate asupra naturii. Demonstrația a fost admisă și în 1227, episcopul din Paris, Étienne Tempier a condamnat ca eronată propoziția lui Aristot. În cadrul fixat de această condamnare, filosofii scolastici au elaborat o nouă teorie. Aci păstrează ideea că vidul nu există în natură, dar existența sa nu este absurdă, el rămâne posibil, și numai D-zeu ar putea să-i dea existență printr'un nou act de creație. Vidul nu există în natură deoarece aci este o forță care îl împiedecă să se producă. Chiar Aristot afirmase că un corp îndepărtat dela

locul său, tinde în mod natural să revină. Noua teorie merge mai departe, un corp tinde să rămână în contact cu corpul vecin care se deplasează și nu îngăduie ca între el și corpul ce se deplasează să rămână un spațiu vid. Și tendința de a împiedeca vidul în natură este așa de puternică încât învinge greutatea corpurilor. Un filosof din prima jumătate a secolului la 14-lea, Jean de Dumbleton, asimilează această tendință cu forța magnetică. Deci în natură există o forță care împiedecă vidul, ea acționează din interior și anulează chiar greutatea corpurilor. Și teoria concludă cu propoziția: „natura horret viduum“.

În antichitate au fost cunoscute și folosite pompele aspiratoare. Fenomenul era folosit fără ca să se cunoască exact cauza care îl produce. Mîntea se oprise la explicația că apa urcă în pompă în virtutea ororii ce are natura de vid. Nimănuui nu i-a trecut prin mîntea adevărata cauză, presiunea aerului. La Galilei se găsește afirmația că aerul este un corp și posedă o greutate ca orice corp, însă n'a făcut nicio legătură între greutatea aerului și ridicarea apei în pompă. Dar iată că practica întâmpină dificultăți în anumite împrejurări și cu aceasta pune problema pe alt tărâm. Fântânarii din Florența pe când construiau, pentru Marele Duce Cosma de Medicis, o pompă de o înălțime neobișnuită până atunci, au constatat cu surprindere că apa urcă în tub numai până la 32 de picioare. De aci urmează că oroarea de vid a naturii nu este totdeauna mai puternică decât greutatea corpurilor și că în anumite cazuri este învinsă. Fântânarii au comunicat această observație lui Galilei și el le-a răspuns că, fără îndoială, natura are oroare de vid numai până la 32 de picioare înălțime. Constatarea acestui fapt nou era însă plină de consecințe importante. Un elev al lui Galilei, Evanghelistă Torricelli (1608—1647), a prins importanța faptului și l-a pus în studiu.

Torricelli în 1643 a făcut experiența folosindu-se de mercur. Această experiență este originea cea mai îndepărtată a barometrului. Explicația fenomenului a găsit-o abia doi ani mai târziu. Urcarea în tub a mercurului se datorește presiunii ce atmosfera exercită pe suprafața mercurului din chiuvetă. Moartea prematură a savantului italian a întrerupt cercetările în această direcție.

În aceiaș vreme alături de Torricelli și independent de experiențele sale, alți gânditori au formulat ideea că tendința corpurilor de a împiedeca vidul, de pildă urcarea apei în pompă ca să împiedece vidul, nu este o forță ocultă ce învinge greutatea corpurilor, ci, din contră, este urmarea presiunii ce o exercită asupra sa fluidul exterior, deci tot un fenomen de greutate. Teoria este împărtășită de mai mulți și îmbrăcată în mai multe forme, printre ei se află și Descartes.

Un prieten al lui Torricelli, Michel Ange Ricci, a asistat la experiența din 1643. Acesta a divulgat experiența tocmai în vremea

când Mersenne era în călătorie prin Italia. Când Mersenne s'a înapoiat la Paris a comunicat-o prietenilor săi. Printre savanți a făcut mare impresie. Este curios faptul că Mersenne n'a vorbit și lui Descartes, pe care obișnuît îl informa asupra mișcării filosofice și științifice. Însă informațiile ce deținea Mersenne erau foarte vagi și încercările lui și ale prietenilor de a repeta experiența, au fost fără rezultat concludent. Acestea s'au petrecut în 1644. Mersenne a plecat din nou în Italia, aci a mers direct la Torricelli și a asistat la experiență. Nici de data aceasta la întoarcere n'a reușit să repete experiența.

Experiența necesita instrumente aproape imposibil de construit în Franța. În deosebi necesita tuburi de sticlă rezistente și de o mărime neobișnuită. La Rouen erau renumite fabrici de sticlărie. Și Mersenne a rugat pe un prieten al său, Petit, intendent de fortificații și amator de experiențe fizice, să se intereseze la Rouen când va trece vreodată pe acolo. Prin Octombrie 1646 Petit a trecut prin Rouen și s'a oprit aci câteva zile. Etienne Pascal se afla în Rouen cu întreaga familie. Petit îl cunoștea de multă vreme și îl știa pasionat de știință, i s'a adresat și i-a cerut concursul.

Etienne Pascal, Petit și Blaise Pascal au repetat experiența de mai multe ori și au ajuns la rezultate satisfăcătoare. Experiențele au dus la concluzia că vidul este o realitate. Dar numai faptul este restabilit, rămâne loc pentru multe ipoteze prin care să se explice golul produs în tubul răsturnat în chiuveta cu mercur. Ei au făcut diverse ipoteze, însă niciunul n'a îndrăsnit să prezinte pe vreuna ca explicația adevărată a fenomenului. Petit era foarte puțin pregătit să găsească explicația adevărată, deoarece avea mintea plină cu prejudecăți carteziane. Sistemul cartesian este astfel alcătuit că este imposibil să găsești un loc pentru existența vidului fără ca întreg eșafodajul să nu se năruie.

Petit imediat ce a ajuns la Paris a comunicat rezultatul lui Mersenne. Savanții din jurul lui Mersenne sunt în posesia faptului constatat, meditează asupra lui, au însă puține șanse să-i descopere cauza. Tot Petit într'o scrisoare către Chanut, ambasador al Franței în Suedia, descrie amănunțit experiența și în concluzie clasifică rezultatele. Este primul document asupra experiențelor întreprinse în Franța. Scrisoarea va fi publicată în cursul desbaterilor ce vor avea în jurul vidului pentru a restabili prioritatea descoperirii.

Blaise Pascal a meditat îndelung asupra fenomenului și a imaginat condiții variate în care să repete experiența. Ideea că natura mai de grabă suferă propria sa distrugere decât cel mai mic spațiu vid, era solid susținută de consimțământul universal și de argumentele filosofilor. Existența vidului însemnează ruina autorității lui Aristot în Fizică. O teorie a vidului avea nevoie de un fun

dament experimental inebranabil. Aceasta îl preocupă de acum pe Pascal.

Experiența a reușit, el însă ignora interpretarea dată de Torricelli, îi ignora până și numele. Ca dovadă este mărturisirea sa din *Lettre de Pascal à M. de Ribeyre* din 12 Iulie 1651.

Ca să stabilească permanența fenomenului a înmulțit și variat condițiile în care a făcut experiența. Astfel s'a folosit de tuburi de diferite lungimi, lărgimi și forme. Cu această ocazie a inventat un instrument bazat pe principiul pneumatic, o siringă, „siringa lui Pascal”, prima mașină pneumatică. S'a folosit de diverse corpuri lichide: mercur, apă, vin, undelemn, etc... și a constatat că fenomenul rămâne neschimbat în toate împrejurările. La Rouen a făcut câteva experiențe în fața publicului, unde se aflau și oameni cu suficientă pregătire științifică pentru ca să poată urmări de aproape experiența. Unul dintre ei era Adrien Auzout, discipol al lui Gassendi, căruia i-a comunicat în scris o serie de observații asupra experiențelor făcute de Pascal.

La Paris se știa despre experiențele lui Pascal. În scurtă vreme a venit și el la Paris și aci și-a continuat seria de experiențe. Dar adversarii existenței vidului au început să lanseze interpretări diverse în legătură cu rezultatele experiențelor, bunăoară interpretări: ca aceasta, că spațiul pretins vid, este vid în aparență, în realitate este plin cu „dohuriile” degajate din lichidul respectiv, sau cum afirmau alții, este plin cu aer rarificat sau materie subtilă.

Pascal este prudent, se ferește să se oprească la o explicație grăbită. După un an de cercetări, în Octombrie 1647, a publicat un rezumat al experiențelor asupra vidului, cu titlul: *Expériences nouvelles touchant le vide*. Aci stabilește următoarele fapte; că există vid absolut și că pentru fiecare corp care urcă, este o înălțime constantă și independentă de spațiu vid. Afirmațiile sunt bine întemeiate pe fapte și în afară de orice echivoc. Nici n'a ieșit din domeniul faptelor. Acesta a făcut ca adevărurile astfel stabilite să rămână definitive și să nu mai aibă nevoie să fie revizuite.

În fruntea cărții *Expériences nouvelles touchant le vide* este un aviz, unde spune: „făcând aceste experiențe cu multe cheltuieli, trudă și timp, mi-e tetamă că un altul care n'a pierdut nici timp, nici bani, nici muncă, luându-mi-o înainte, să nu publice lucruri pe care nu le-a văzut”. S'a grăbit ca să pună capăt diversiuilor ce se încercau în jurul vidului.

Un factor nou a intervenit să agite spiritele în jurul problemei. Un călugăr capuțin, Valerian Magni, adversar al lui Aristot și al scolasticei, fiind persecutat pentru opiniile sale prea libere, s'a refugiat la Varșovia. Magni auzise de experiența lui Torricelli. A încercat s'o refacă, n'a reușit, deoarece ingeniosul călugăr s'a folosit de tuburi de lemn. În scurtă vreme și-a procurat tuburi de sticlă și

în Iulie 1647 a reușit experiența. O experiență făcută în fața publicului se pretează la o adevărată scamatorie. „Când a răsturnat tubul plin cu mercur în chiuveta cu mercur, el strigă că a văzut vidul; și, pentru a o dovedi, pune degetul la extremitatea inferioară a tubului. scoate tubul, astfel ermetic închis, din chiuvetă, îl întoarce, îl sucește, îl vără într'o chiuvetă cu apă, și se miră, când a luat degetul, că apa umple brusc tot spațiul”¹⁾. Din aceste fapte a scos concluzia că există spațiu absolut vid. În Septembrie 1647 și-a publicat teoria în latinește și a răspândit-o în toată Europa. Și broșura lui Magni a precedat cu o lună pe aceea a lui Pascal. Încă un avantaj este acela că este o teorie completă, îndrăzneată și neîntemeiată pe fapte, dar de natură să excite pe adversarii vidului. Din această cauză polemica în jurul vidului a fost provocată de broșura lui Magni și nu de aceea a lui Pascal.

Călugărul Magni, ca manieră plasat între știință și scamatorie, este cu desăvârșire ignorant în tehnica experienței, cu atât mai mult lipsit de spiritul de a interpreta just faptele, însă, fără a încerca să se întemeieze pe fapte, afirmă hotărît că în natură există vid absolut. Și o face cu deosebită satisfacție de a fi învins pe Aristot într'un punct capital al doctrinei sale. Un medic și profesor de filosofie din Rouen, Jacob Pierius, ia apărarea lui Aristot contra lui Magni, adună fapte și argumente dubioase ca să dovedească inexistența vidului prin tăgăduirea greutății aerului. Tot un profesor de filosofie și tot din Rouen, Guiffart, care a asistat la experiențele lui Pascal, intervine în polemică și aduce în discuție numele lui Pascal în legătură cu această teorie. Și cum Pascal înfățișează discuția în *Fragment d'un traité du vide*, ea devine „une querelle entre les anciens et les modernes”.

În aceste împrejurări Pascal este obligat să dovedească prioritatea și seriozitatea experiențelor sale, căci s'a văzut deposedat pe nedrept de un merit legitim. A interverit Roberval, prietenul său, și la 20 Septembrie 1647, deci înainte de broșura lui Pascal, publică o broșură cu titlu *Naratio de vacuo*, unde relatează experiențele lui Pascal și denunță pe Magni, care de acum înainte va fi denumit „le voleur de Pologne”.

De prima oară Pascal s'a oprit la înfățișarea faptelor pe care se întemeiază teoria vidului și s'a abținut să dea interpretări și să tragă concluzii. Prudența aceasta n'a contribuit cu nimic la atenuarea discuției ce necesar urma să se angajeze. Discuția a pornit în jurul lui Valerian Magni, însă imediat s'a deplasat și fixat în jurul lui Pascal. Adversarii vidului își scoteau argumentele și invo-

1) *Strouski, Pascal et son temps*. Vol. II, pag. 82. Experiența lui Magni este relatată de Des Noyers, care a urmat la Varșovia pe Maria de Gonzagne, măritată cu Wenceslav al VII, iar scrisoarea către Mersenne din 24 Iulie 1647.

cau două doctrine, una veche și dominantă în Universitățile, cea aristotelică, alta nouă și sprijinită pe solide baze științifice, cea cartesiană. Ceva mai mult, iezuiții invoacă în luptă în deopotrivă măsură pe Aristot și Descartes, încearcă să-i concilieze în această chestie. Subzistă și altă teorie tot așa de ciudată, cea păstrată încă în cursul polemicii de Roberval, prieten apropiat al lui Pascal și gânditor din școala nouă, aceia că în natură există o oroare de vid care în esență este un fel de forță magnetică.

Centrul desbaterii îl ocupă Etienne Noël, un iezuit cultivat în știința veche și nouă. După apariția broșurii lui Pascal, Noël publică o serie de obiecții, unde amestecă cartesianismul cu aristotelismul. El susține că vidul obținut este numai aparent, căci transmite lumina cu refracție și reflecție, și exercită o forță de întârziere asupra unui corp care se mișcă în el, proprietăți care dovedesc că este un corp. Inșă ce fel de corp? Aici Noël prezintă o explicație cartesiană. Spațiul pretins vid este ocupat de aer purificat. Aerul este compus din părți subtile și grosolane, iar când mercurul, în virtutea greutateii, se retrage să lase un loc gol, părțile subtile din aer se desfac de cele grosolane și pătrund prin porii sticlei ca să ocupe acest loc și să împiedece vidul¹⁾.

La 29 Octombrie, acelaș an, Pascal i-a răspuns printr'o scrisoare, unde în introducere face importante considerații asupra metodei și condițiilor ce adevărul trebuie să îndeplinească în știință. Noël nu se sprijină pe fapte, ci numai pe presupuneri, teoria sa nu are valoare științifică, ci este și rămâne o simplă ipoteză. Și remarcă Pascal, în știință ipoteza nu se confundă cu adevărul, ea capătă caracterele de cunoștință adevărată numai după ce este verificată și întărită de numeroase experiențe. Dacă un singur fapt desminte ipoteza, omul de știință trebuie s'o abandoneze. Pascal a stabilit fapte, prin repetate experiențe, și acestea nu pot fi anulate cu ipoteze, ci cu fapte tot așa de bine stabilite. Și el opune faptele constatate unei teorii lipsită de orice consistență științifică.

Victoria lui Pascal este neîndoielnică. Inșuși Noël în răspunsul la scrisoarea lui Pascal, cedează în bună măsură, cedare ce vom vedea că este mai mult diplomatică, își modifică teoria și acceptă o parte din concluziile lui Pascal, inșă susține mai departe inexistența vidului. Pascal nu mai răspunde, consideră discuția închisă. Scrisorile între Pascal și Noël n'au fost publicate atunci, cum s. obișnuia în astfel de cazuri, savanții știau de existența lor, dar ignorau conținutul. Noël nu încetează corespondența decât pentru ca să arunce în public o broșură *Le Plein du vide*, unde face mai mult metafizică decât știință, și încearcă să adapteze nouile experiențe la teoria sa, interpretând greșit și falsificând grav faptele stabilite de

1) *Première lettre de Noël à Pascal*. vol. II. pag. 83.

Pascal. Și savanții care știau că Noël și Pascal au ajuns de acord în scrisori, au crezut că broșura este concluzia scrisorilor. În broșură teoria lui Pascal era complet răsturnată.

Le Plein du Vide circulă printre savanți și creează o atmosferă de neîncredere în experiențele lui Pascal. Broșura își atinsese scopul, acela de a mistifica adevărul. Pascal a ripostat, nu s'a adresat lui Noël, ci unei a treia persoane, lui Le Pailleur și într'o scrisoare face un aspru rechizitoriu ideilor și denunță măstificarea. Noël adaugă broșunii o erată, unde modifică teoria, răstoarnă mai mult de jumătate din broșură, cu nădejdea că va para mai ușor atacul lui Pascal. Dar nimeni nu mai înțelege această evoluție rapidă și curioasă. Erata contrazice teoria cuprinsă în broșură. Pascal scoate în evidență acest fapt : „este așa de greu să combați ideile acestui om : deoarece este el însuși mai grăbit să le schimbe decât poate să fie-cineva ca să-i răspundă”¹⁾.

În dezbateri se amestecă și Étienne Pascal, cu multă pasiune și face figură de „Don Diègue care apucă spada căzută din mâinile lui Rodrigue”²⁾. Într'o scrisoare lungă și autoritară, el execută drastic pe Noël, dar în pasiunea sa de jansenist urmărește mai de grabă: o lovitură puternică iezuiților decât restabilirea unui adevăr științific. Între timp Noël a transformat *Le Plein du Vide* și în Septembrie 1648 a apărut sub titlul *Gravitas comparata*. De data aceasta și-a revizuit complet teoria, a adoptat concepția lui Pascal în Fizică, numai în metafizică a rămas la vechea doctrină. Cu timpul din adversar a devenit un admirator al lui Pascal.

În cursul dezbaterii, timp de un an, Pascal a fost continuu bolnav. În intervențiile sale ca să-și aperse doctrina a folosit numai experiențele relatate în broșura publicată. În acest timp el a făcut sau numai dirijat noi experiențe, însă nu vorbește niciodată de ele. Noile experiențe urmăresc stabilirea interpretării și explicării fenomenelor pe care le cuprindea problema vidului. Mai ales că în Anglia Boyle reușește să inventeze mașina pneumatică ce se sprijină pe doctrina lui Pascal. Reușita practică aduce o întărire adevărului stabilit teoretic. Tot în acest timp Pascal a cunoscut scrisoarea lui Torricelli către Michel Ange Ricci (11 Iunie 1644), în care sunt cuprinse rezultatele experiențelor lui Torricelli și o ipoteză asupra cauzei ce produce vidul. La întrebarea, care este cauza urcării mercurului în tub, Torricelli răspunde : „eu pretind că această forță este exterioară și că vine din afară. Pe suprafața lichidului din chiuvetă apasă o coloană de aer înaltă de cincizeci de mișe. Deci nu este nici o minune dacă mercurul intră în tubul de sticlă și dacă se ridică până face echilibru greutateii aerului exterior care îl apasă... Noi

1) *Lettre de Pascal à M. Le Pailleur*. vol. II. 177.

2) *Strowski*. vol. II pag. 117.

trăim scufundați într'un ocean de aer, și știm prin experiențe neîndoelnice că aerul este greu" ¹⁾).

Dela ipoteză la adevăr este însă o distanță considerabilă. Savanții au respins ca absurdă ipoteza lui Torricelli. Bunăoară Rober- val și Gassendi nu cred în existența coloanei de aer, resping greu- tatea aerului, ca fiind în contradicție cu mărturia bunului simț. Sîn- gur Pascal a avut intuiția adevărului complet. Poate că un savant lipsit de scrupule ar fi primit ca adevăr ipoteza. Pascal însă, savant de o probitate științifică unică în epoca sa, caută „probe convingă- toare”, experiențe care să transforme ipoteza în adevăr. Și astfel Pascal va adăuga ipotezei lui Torricelli puterea care o transforma în adevăr.

Pascal a conceput și executat două experiențe, care se com- pletează și se verifică reciproc, colaborând la întemeierea aceleiași concluzii. Prima experiență este sprijinită pe metoda diferențelor și poartă numele de experiența vidului în vid, a doua se sprijină pe metoda variațiilor concomitente și este celebră în istoria științelor sub numele de experiența de pe *Puy de Dôme*, muntele care domină Ciermont-Ferrand. Experiența vidului în vid a fost făcută către sfârșitul anului 1647. Noël a fost informat despre ea, o menționează în broșura de care s'a vorbit mai sus. Experiența este descrisă pe scurt de Pascal într'o scrisoare către cumnatul său Florin Perier.

Experiența în vid, unde presiunea atmosferică este nulă, are ca scop să arate consecințele ce rezultă din suprimarea cauzei care produce fenomenul urcării lichidului în tub. Pascal a făcut această experiență în prezența cumnatului său Florin Perier. În scrisoarea din 15 Noembrie 1647 ²⁾ îi aminteste experiența în aceste cuvinte: „îți amintești de experiența făcută cu două tuburi unul vârât în altul, când ai văzut că mercurul din tubul interior rămâne ridicat la înăl- țimea unde îl mentine experienta obisnuită, contrabalansat de masa de aer, și, din contră, coboară complet când se face vid în iurul său, când nu mai este apăsât nici contrabalansat de aer, aerul fiind scos complet. Ai văzut în sfârșit că această înălțime sau urcare a mercu- rului se mărește sau micșorează pe măsură ce presiunea aerului se mărește sau micșorează, și că toate aceste diverse înălțimi sau urcări ale mercurului sunt totdeauna proporționate la presiunea aerului”. Această experiență dovedește că nu oroarea de vid, cum se credea obișnuit, este cauza ridicării mercurului în tub, ci greutatea și pre- siunea aerului, care contrabalansează greutatea mercurului.

Experiența se sprijină pe ideia, suprima cauza, va dispăre efec- tul. Pascal a suprimat presiunea atmosferică prin facerea de vid în mediul unde se află tubul interior, și mercurul din acest tub a căzut

1) Citat de Strowski, vol. II, pag. 134.

2) Vol. II, pag. 153.

la nivelul celui din chiuvetă; de aci decurge că între presiunea atmosferică și ridicarea mercurului în tub este o legătură dela cauză la efect. Totuși pentru Pascal experiența nu este decisivă, ar putea fi interpretată după teoria ororii ce natura are de vid. Ea trebuie verificată și întărită printr-o experiență în alte condițiuni, este experiența de pe *Puy du Dôme*.

În aceeași scrisoare către Perier, Pascal enunță condițiile în care trebuie făcută noua experiență. În fond este experiența obișnuită a vidului, însă făcută de mai multe ori în aceeași zi, cu acelaș tub și aceeaș mercur, la poalele și pe vârful unui munte de o anumită înălțime, ca să se vadă dacă ridicarea mercurului în tub este aceeaș sau diferită în împrejurări deosebite. „Dacă se va întâmpla ca înălțimea mercurului să fie mai mică pe culmea decât la poalele muntelui (cum am multe motive s-o cred, deși toți aceia (aluzie la Roberval și Mersenne) care au meditat asupra chestiunii sunt de părere contrară acesteia), va decurge în mod necesar că greutatea și presiunea aerului este singura cauză a acestei ridicări a mercurului, și nu oroarea de vid, deoarece este foarte sigur că este mai mult aer care apasă la poalele muntelui decât pe culmea sa”. Și nu se va mai putea spune că natura are mai multă oroare de vid la poalele decât pe vârful muntelui¹⁾.

Mai târziu în jurul acestei experiențe a avut loc o polemică interesantă. Din corespondența lui Descartes reiese că el ar fi sugerat lui Pascal ideia experienței de pe Puy du Dôme. Aceasta este de natură să diminueze considerabil meritul lui Pascal. Cei ce susțin această părere se sprijină pe faptul că prin 1647, pe când Pascal era bolnav, l-a vizitat Descartes în două rânduri, la 23 și 24 Septembrie, și cu această ocazie Descartes i-a vorbit de experiența decisivă în chestia vidului. În realitate Descartes a vizitat pe Pascal ca să-l cunoască boala care îl interesa din punct de vedere științific. La prima vizită a asistat și Roberval. Discuția a purtat în parte și asupra vidului. Descartes însă a susținut ideia că vidul este aparent și că în realitate este plin cu părți subtile de materie. Aceasta este punctul de vedere al sistemului său și însăși logica internă îl împiedeca să caute fapte care ruinează acest sistem. Discuția în jurul acestui caz a fost foarte largă și în cele din urmă a ajuns la concluzia că ideia experienței decisive aparține exclusiv lui Pascal. Insuși Pascal s'a apărat contra acuzării de plagiat într-o lungă scrisoare către De Ribeyre, președinte de Curte la Clermont-Ferrand, cu data 12 Iulie 1651. El afirmă hotărât: „eu vă spun hotărât că această experiență este invenția mea; și oricând și oricui pot spune

1) Vol. II, pag. 160.

că noua cunoștință pe care ea a descoperit-o este în întregime a mea" ¹⁾).

Perier a întârziat cu experiența, a făcut-o abia în ziua de 19 Septembrie 1648. Trei zile după aceea a comunicat în scris lui Pascal rezultatele obținute. Experiența a reușit, a întărit ipoteza lui Pascal. La poalele muntelui coloana de mercur este mai înaltă decât pe culme. Ea variază și este proporțională cu înălțimea la care se face. Inuși Pascal, entuziasmat de posesia unui mare adevăr, reface experiența la Paris, în turnul Saint-Jacques de la Boucherie și într-o casă particulară cu mai multe etaje. Rezultatul este invariabil: coloana de mercur coboară pe măsură ce scade presiunea atmosferică, pe măsură ce urci în regiuni unde aerul este mai puțin dens. Variațiile în densitatea aerului produc variații în înălțimea coloanei de mercur, deci, între aceste două fenomene care variază concomitent, există o legătură cauzală.

Pascal se grăbește și publică rezultatele experienței sub titlul: *Récit de la grande expérience de l'équilibre des liqueurs* (Oct. 1648). Lucrarea cuprinde o prefață, scrisoarea prin care a însărcinat pe Florin Perier cu executarea experienței, răspunsul prin care acesta îi anunță reușita și descrie faptele constatate, și un post-scriptum în care Pascal comunică bucuria ce simte când se află în posesia acestui mare adevăr.

Și Pascal are dela început viziunea consecințelor teoretice și practice care decurg din acest adevăr. El este un principiu fundamental pentru Fizică, constituie fundamentul staticeii lichidelor. O spune în scrisoarea din 15 Noembrie 1647 către Perier: „înclin ceva mai mult să pun toate aceste efecte pe socoteala greutateii și presiunii aerului, pentrucă nu le consider decât cazuri particulare ale unei propoziții universale a echilibrului lichidelor, care trebuie să constituie partea cea mai mare a tratatului pe care l-am promis" ²⁾). Și în adevăr când înlocuim în experiență masa de aer cu o masă lichidă, ce se află în vase comunicante, rezultă principiul hidrostaticii.

Înainte de 1654 Pascal a scris două tratate: *Traité de l'équilibre des liqueurs* și *Traité de la pesanteur de l'air*. Au fost publicate după moartea sa, în 1663. *Traité de l'équilibre des liqueurs* este principal, celălalt tratat devine numai aplicarea la un caz particular a principiilor cuprinse în acesta. Aci stabilește că greutatea lichidelor depinde de înălțimea lor, apoi trece la consecința ce derivă în legă-

1) Vol. II, pag. 477. Pentru discuția în jurul acestei chestiuni: *Pierre Duhem: Le principe de Pascal. Essai historique*, Revue generale des sciences pures et appliquées, 1905; *Le Père Mersenne et les recherches sur la pesanteur de l'air*. Aceiaș revistă, 1906. *Adam: Pascal și Descartes. Les expériences du vide* (1646—1651). Revue philosophique 1887—88.

2) Vol. II, pag. 154.

tură cu multiplicarea forțelor pe baza echilibrului dintre diverse mase lichide. El enunță astfel: „Dacă un vas plin cu apă, închis de toate părțile, are două deschizături, una de o sută de ori mai mare ca cealaltă, punând fiecareia un piston potrivit, un om împingând pistonul cel mic va egala forța a o sută de oameni, care vor împinge pistonul de o sută de ori mai larg. Și oricare ar fi proporția ce există între aceste deschizături, dacă forțele care apasă pistoanele sunt proporționale deschizăturilor, ele vor fi în echilibru“¹⁾. Mai departe merge la aplicarea acestui principiu în presa hidraulică, și spune că un vas plin cu apă este un nou principiu de mecanică, pe el se sprijină o mașină care mărește considerabil forța omului.

Cu toate acestea nu Pascal este creatorul hidrostaticii, mulți savanți înaintea lui au descoperit adevărurile pe care el numai le va organiza. După Arhimede cercetările hidrostatice au fost reluate în epoca modernă de savantul flamand Simon Stevin (1548—1635), care a determinat aproape toate principiile acestei științe. Cercetările au fost continuate și completate de Galilei, Torricelli, Mersenne, Descartes, etc... „Toate adevărurile care trebuie să constituie Hidrostatica au fost deci descoperite. Inșă ele stau îngrămădite și fără legătură între ele, așteptând pe acela care le va ordona, care le va lega unele cu altele, care, din aceste cunoștințe împrăștiate, va construi o doctrină logică și armonioasă. Pascal a fost acest organizator“²⁾.

Traité de la Pesanteur de la masse de l'air stabilește legile corpurilor gazoase considerându-le ca un caz particular al legilor mai generale care guvernează lichidele. Iată cum se exprimă: „cum corpurile care sunt în apă sunt apășate de toate părțile de greutatea apei care este deasupra, cum am arătat în tratatul precedent; tot așa corpurile care sunt în aer sunt apășate de toate părțile de greutatea masei de aer care este deasupra“³⁾. Tot în acest tratat este enunțată ideea elasticității gazelor, în particular a aerului, de unde au pornit Boyle în 1661 și abatele Mariotte în 1676, ca să ajungă la legea ce le poartă numele.

În această direcție Pascal merge și mai departe și anunță însumarea Hidrostaticii în Mecanica Generală, din care urmează să facă parte statica solidelor, a lichidelor și a gazelor. A conceput un mic tratat de Mecanică destinat să îndeplinească însumarea Hidrostaticii în Mecanică, însă niciun document nu afirmă existența unui astfel de tratat.

(Sfârșitul în numărul viitor).

M. UȚA

1) Vol. III. pag. 162.

2) P. Duhem. op. cit. pag. 609.

3) Vol. III. pag. 196.

PROBLEMELE APTITUDINII TEHNICE

Temeiul științific și justificarea Psihotehniciei e, fără îndoială, în dependență de posibilitatea determinării și diagnosticării însușirilor, aptitudinilor și înclinărilor psihice ale individualității umane. Fără o diagnoză precisă cu valoare prognostică (în limitele probabilității), aplicațiile psihologice sânt premature și susceptibile de grave erori. Rezultatele obținute până acum în această direcție în parte confirmă, în parte infirmă, marea încredere acordată dela început cercetărilor și întreprinderilor psihotehnice.

Deoarece nu intră în preocuparea noastră prezentă discuțiile referitoare la aceste probleme generale, ne mărginim să relevăm numai faptul că unele domenii ale Psihotehniciei au ajuns la lămuriri mulțumitoare, în vreme ce altele au rămas încă umbrite fie de persistența principiilor explicative ale concepției asociaționiste despre viața psihică, fie de lipsa metodelor adecuate de cercetare. Din această cauză ni se pare că tratarea problemelor speciale în legătură cu aplicabilitatea rezultatelor psihologiei experimentale în selecția și orientarea profesională, are o importanță primordială.

Expunerea ce urmează va încerca să înfățișeze problemele esențiale pe care le ridică studiul aptitudinii tehnice, — sprijinită fiind pe o seamă de cercetări importante apărute în ultimul timp.

1. Dacă privim evoluția cercetărilor referitoare la aptitudini în general, și la cea tehnică în special, constatăm că „punctele de vedere”, dela care au plecat cercetătorii, sânt hotărâtoare pentru concepțiile teoretice la care s'au oprit. Aceste puncte de vedere se pot socoti — până la o anumită limită — ca fiind determinate de numeroasele aspecte pe care le prezintă viața în manifestările ei practice. Totuși analiza lor mai amănunțită ne arată că cele mai pronunțate nelămuriri ca și cele mai frecvente contradicții derivă din pretenția unor cercetători de a întinde asupra „totului”, explicația dată unui aspect izolat al vieții.

2. O grupă de cercetători privesc problema aptitudinilor prin prisma raporturilor intra- și inter-individuale ce există între diversele procese și funcțiuni psihice. Din punct de vedere al raporturilor *intra*-individuale se consideră aptitudine pentru o persoană dată acea funcțiune, proces sau capacitate psihică a cărei eficiență depă-

șește media eficiențelor celorlalte procese psihice ale respectivei persoane. De ex., dacă în profilul psihologic al unui ins întâlnim o memorie excepțională față de seria celorlalte procese ale aceluiași ins, — memoria constituie, în cazul de față, o aptitudine pentru posesorul ei.

Acest criteriu, deși practic are o mare utilitate (în deosebi pentru orientarea profesională), nu este totuși satisfăcător pentru specificarea noțiunii de aptitudine. În cadrul acestui punct de vedere nu există nici o *deosebire între aptitudini și procesele psihice ca atare*.

Considerând însă individualitatea în grup sau colectivitate (adecă privind-o prin prisma raporturilor *inter-individuale*), aptitudinea devine *dispoziția de dobândire a unei capacități ale cărei posibilități de realizare depășesc media comună a indivizilor*. Dacă întregim criteriul de față cu cel anterior, conceptul de aptitudine câștigă o nouă determinare: nu este de ajuns ca un proces psihic să fie în fruntea ierarhiei proceselor psihice individuale, pentru a putea fi considerat drept aptitudine. O predispoziție a unui proces psihic devine aptitudine numai după puterile lui de funcțiune și realizare între posibilitățile medii de realizare a indivizilor unei colectivități. Insuficiența întâului criteriu ne apare de astă dată clar; e posibil ca fiecare individualitate să aibă un proces predominant intra-individual dar care, comparat cu grupul, să fie mediu sau chiar sub-mediu. Nu se poate de asemenea susține nici ipoteza că între procesele psihice și aptitudini există diferență de natură. Aptitudinea presupune întotdeauna o configurare de factori psihici care depășește numai în grad funcțiunea normală (medie) a acestor procese. Depășirea normei este posibilă; (1) în grad, prin calitatea superioară a realizărilor și (2) în timp, prin precocitate.

3. Intrucât nu există realizare practică — sau posibilitate de realizare — fără ca aceasta să aibă în dos întreaga individualitate ori un complex de procese, aptitudinea reprezintă întotdeauna o structuralizare de procese psihice. Aptitudinea este, prin urmare, *mai mult* decât procesele psihice care o compun și care se pot desprinde prin analiză: este unitatea lor dinamică și viabilă ce se manifestă prin comportări, urmate de realizări superioare, în diversele domenii de activitate umană. Sau cum se exprimă clar P. Sollier: „O aptitudine nu e decât un concept corespunzător ideii de combinații funcționale în vederea realizării anumitor operații fizice sau mintale; e valoarea globală a acestor combinații; — exactitatea adaptării și ajustării lor (a combinațiilor funcționale) la aceste operații este ceea ce determină valoarea și măreția aptitudinii“¹⁾. Aptitudinea cu-

1) P. Sollier, I. Drabs: Le problème des aptitudes Jour. de Psychol. norm. pathol. 29—1932, p. 524.

prinde deci o *organizare funcțională* și structurală de procese psihice, sau mai precis, o dispoziție activă care reprezintă o organizare specifică de diverse funcțiuni psihice „care permit unui ins să se comporte, într-o formă particulară lui în anumite împrejurări, spre a rezolva anumite probleme sau spre a realiza un anumit scop”¹⁾.

Din cele precedente ni se pare firească următoarea concluzie: fie că numim aptitudine numai posibilitatea individuală de realizare ce întrece media realizărilor grupului, fie că numim aptitudine orice posibilitate de realizare a ceva (indiferent de gradul și calitatea execuției), aptitudinea reprezintă o *organizare funcțional-configurată* de diverse procese psihice capabilă să determine eficiențe într-un anumit domeniu de activitate omenească. *Criteriul general al aptitudinii implică sau dispoziția funcțională de realizare, sau actul însuși al realizării*. Practic însă, dispoziția funcțională se actualizează în eficiențe.

4. Aceste considerații preliminare ne-au apropiat de problema fundamentală a psihologiei aptitudinilor: origina, structura și natura psihică a dispozițiilor funcționale dela baza aptitudinilor. De aci drumul cercetătorilor se respiră uneori în cele mai contrastante direcții spre a opri la concepții care nu rareori sânt foarte depărtate unele de altele.

Schițăm mai jos aspectele mari ale problemei pe care vom încerca să le analizăm, — aspecte valabile pentru orice aptitudine, implicat cea tehnică:

a) Organizarea funcțional-configurată a proceselor psihice ce se găsesc în structura dispozițională a aptitudinilor este *nativă* sau *dobândită*?

b) Există o singură aptitudine generală și centrală sau există și aptitudini speciale?

c) Dacă există mai multe aptitudini, ce raport se poate stabili între ele din punct de vedere al naturii și funcțiunii lor?

d) Care este numărul aptitudinilor și ce criteriu se poate utiliza pentru clasificarea și determinarea lor?

5. a) Orice comportament nu este dat ca *atare* prin transmisiunea ereditară ci sub forma predispozițională. Nu se naște nimeni mecanic sau filosof ci poate deveni și unul și altul dacă sistemul dispozițional nativ — și un concurs favorabil de împrejurări — face posibilă dezvoltarea individuală în aceste direcții. Un exemplu lămuritor: Organismul moștenește prin ereditate un sistem optic datorită căruia se pot executa variate mișcări în felurite direcții, a căror limită este definită de topografia anatomică și fiziologică specifică ochiului. Acest sistem nativ nu reprezintă decât un complex de *condiții date*, înăuntrul cărora se pot desfășura reac-

1) P. Sollier, I. Drabs: Op. cit. p. 500.

șunile oculare real executate, reacțiuni ce sânt în directă conexiune cu situațiile mediului extern de viață. Ereditar este dată *condiția* mișcărilor oculare, posibilitatea apariției lor. „E fals deci să se spună de nu știu care mișcare oculară specială că este înăscută“¹⁾.

Aptitudinile se supun aceluiași principii generale de transmitere ereditară. Ele se prezintă ereditar sub formă predispozițională pe care cerințele de adaptare ale individualității le actualizează în anumite direcții, definite de complexul împrejurărilor externe de viață. Limitele maxime pe care le pot atinge aptitudinile sânt condiționate de ereditate și acolo unde condiția lipsește, exercițiul și împrejurările favorabile rămân ineficace. O parte din aptitudini pot rămâne latente întreaga viață într'un mediu nefavorabil. Mai mult, exercițiul poate desvolta și actualiza o dispoziție ereditară a cărei putere este redusă în raport cu dispozițiile rămase latente.

b) Studiile psihologice au stabilit până în prezent existența unei aptitudini generale — *inteligenta* — și o seamă de aptitudini speciale în categoria cărora se poate grupa și aptitudinea tehnică. Inteligența se definește în mod obișnuit ca fiind „capacitatea de adaptare cu ajutorul gândirii împrejurărilor nouă de viață“, — încercându-se prin aceasta să se delimiteze comportările inteligente de cele instinctive sau învățate. (Se poate vedea ușor că în această definiție noțiunea de aptitudine este luată în sensul ei cel mai larg, adică fără să se țină seamă de gradul și calitatea comportării, în vreme ce în definiția adoptată de noi mai sus, criteriul distinctiv al aptitudinii este comportarea superioară mediei obișnuite). Ideea de „adaptare“ creează multe dificultăți în înțelegerea manifestărilor intelectuale întrucât unii cercetători au observat că și instinctul reprezintă o adaptare dintre cele mai perfecte unor anumite împrejurări. În acest caz se uită însă caracterul de *noutate* al situațiilor care determină comportarea inteligentă, căci e de ajuns să considerăm numai unul din criteriile de delimitare ale actelor instinctive — cel al *universalității* — spre a ne da seamă de diferențele dintre atitudinile instinctive și inteligente. Cu toată perfecțiunea adaptării, o comportare instinctivă este universală — în sensul că e comună și similară la toți indivizii unei specii sau chiar tuturor speciilor animale — în timp ce un act inteligent este *specific individual*, de o parte reacțiunea speței, de alta reacțiunea individului.

Cercetările din urmă încearcă să arunce o nouă lumină asupra mult discutatului raport dintre instinct și inteligență. Iar W. Mc Dougall²⁾ găsește potrivit, într'una din ultimele sale lucrări, să înlătore din psihologia umană termenul de instinct din cauza controverselor ce le ridică, rămânând totuși utilizabil pentru psihologia

1) K. Kořka: Les notions d'héréditaire et d'acquis en Psychologie. *Jour. de Pshycol. norm. path.* 29—1932 p. 15.

2) Cfr. V. Mc Dougall: *The Energies of men*. London. Methuen. 1932.

animală. Fixitatea instinctului nu se întâlnește nici măcar la animalele cele mai inferioare. „Orice comportare animală, scrie Mc. Dougall, este și instinctivă și inteligentă”¹⁾. „În comportarea instinctivă, adaptarea inteligentă împlinește defectele sau nepotrivirile prescripțiunii native”²⁾; fără această doză de adaptabilitate instinctul n'ar putea să-și îndeplinească scopul său biologic. Iar după cercetările făcute de R. W. G. Hingson și Fr. Alverdes (rezumate de Mc Dougall) se pare că în orice ființă viețuitoare cele două forțe (instinct și inteligentă) sânt unificate. Alverdes susține că orice comportare (A) este în același timp funcțiune de constanta C și de variabila V, sau, schematic $A=f(C, V)$. C și V sînt numai simboale pentru aspectele aceleași realități de manifestare sau comportare. În activitatea zisă instinctivă predomină constanta C pe când în cea inteligentă variabila V. În primul caz C este mai mare decât V ($C > V$), în al doilea C este mai mic decât U ($C < V$). „Impulsul fundamental, scrie Mc. Dougall expunând pe Alverdes, formează în mod invariabil baza constantă care dă întregii proceduri a animalului „semnificația sa biologică” și pe acest fundament se așează toate acele activități individuale cu scop (purposive) care sânt determinate de variabila V”³⁾. Deci nu există decât separațiuni științifice, abstracte pe care nu le întâlnim în realitatea vieții animalelor; instinctul de o organizare de date și factori nativi a căror variabilitate, impusă de specificul situațiilor din ambianță, e în funcție de factorul intelectual.

În comportarea inteligentă trebuie să se distingă două „câmpuri” modificabile: cel al organismului sau cel al situației exterioare, sau și unul și altul deopotrivă. În actele inteligente superioare (de creație) întâlnim de obicei o modificare a câmpului extern. Astfel că inteligența implică o adaptare printr'o *reacțiune nouă* la situațiile nouă prezentate de ambianță, iar în formele ei superioare, reprezintă o adaptare a situațiilor la trebuințele și scopurile organismului. Apoi cuvântul „situație” trebuie înțeles în sensul cel mai larg posibil; orice problemă, scop, împrejurare externă se cataloghează la rubrica „situație”. În elaborarea mintală a actelor inteligente participă de o parte, experiența individuală anterioară configurată după necesitățile situației iar de alta, componentele situației exterioare. Specificul actului inteligent este încercarea și eroarea pe plan intern-mintal. Dacă cu ajutorul inteligenței organismul se adaptează prin reacțiuni nouă împrejurărilor prezentate de mediu, ce deosebire există între inteligență și diversele aptitudini care reprezintă la rândul lor posibilități superioare de „adaptare”?

1) W. Mc Dougall: Op. cit. p. 332.

2) W. Mc Dougall: Op. cit. p. 34.

3) W. Mc Dougall: Op. cit. p. 42.

c) Problema raportului dintre inteligența generală și aptitudinile speciale — de rezolvarea căreia depinde soarta a o mulțime de probleme psihologice — este prea puțin lămurită. Pentru moment relevăm numai faptul că conceptul inteligenței, ca aptitudine generală, este un dat al *psihologiei generale*. Psihologia *diferențială* a desprins însă câteva forme ale inteligenței în funcție de directive de afirmare a acesteia și de materialul cu care ea lucrează: *teoretică* (verbal-abstractă), *practic-tehnică*, *plastică* (artistică) și *socială*. Care este raportul acestor forme de inteligență cu inteligența generală? Coexistă la același ins inteligența generală cu inteligența plastică sau socială de ex., sau, conceptul inteligenței stabilit de psihologia generală se prezintă din punct de vedere al psihologiei diferențiale întotdeauna concretizat într-una din cele patru forme, determinate — în parte, cel puțin — de materialul proceselor inteligente? Este, altfel zis, indiferent materialul la care se aplică și cu care lucrează inteligența? Această problemă se pune de vreme ce există concepții care făcând abstracție de formele individuale pe care le ia inteligența generală cred că materialul este indiferent pentru funcțiunile gândirii. În timp ce pentru unii criteriul care decide asupra existenței unei aptitudini este corelația redusă sau negativă cu toate celelalte procese și aptitudini psihice, pentru alții aptitudinile se fixează în funcție de tendințe și interese; — fie tendința compensatoare adleriană, fie anumite directive create de factorii afectivi (Shand de ex.). În aceste concepții aptitudinile, considerate ca instrumente de adaptare, se organizează funcțional sub dependența tendințelor și intereselor permanente sau momentane. Fără îndoială că nu se poate nega importanța hotărâtoare a factorilor dinamici in- și subconștienți pentru realizările individuale însă acestea din urmă presupun *prezența* în stare latentă a aptitudinilor. Încât pentru noi rămâne numai problema dacă *formele* calitative ale inteligenței sânt create de directiva intereselor prin aplicarea inteligenței generale unui domeniu oarecare al activității umane. În acest caz o inteligență superioară are posibilitatea să ajungă la realizări efective numai prin schimbarea obiectivului fixat de factorii afectivi.

Această concepție aplicată la precizarea noțiunii de aptitudine tehnică se exprimă în modul următor: aptitudinea tehnică este o formă a inteligenței practice *determinată* de directiva interesului și a factorilor temperamentalii; inteligența practică reprezintă la rândul ei o formă inferioară a inteligenței teoretice-generale¹⁾. Ni se pare însă că în cazul de față inteligența teoretică (*calitativă*) așa cum ea apare privită prin prisma psihologiei *diferențiale* se identifică cu aptitudinea generală a inteligenței (inteligența cantitativă, globală

1) Cf. I. Rusu: Aptitudinea tehnică și inteligența practică, Cluj 1932.

sau nivelul mintal exprimat prin coeficientul de inteligență), formulată de psihologia *generală*.

Dacă totuși inteligența teoretică (calitativă) este identificată cu inteligența globală (cantitativă), cum se explică faptul că în majoritatea cazurilor, cercetările experimentale au găsit corelații neînsemnate și neconcludente între formele calitative ale inteligenței (considerate ca aptitudini) și inteligența generală? În categoria acestor cercetări cele făcute la Univ. Minnesota (America) merită o atenție deosebită¹⁾. Scopul acestor întinse cercetări experimentale a fost stabilirea unei baterii de teste cu ajutorul căreia să poată selecționa persoanele ce posedă *aptitudine tehnică-mecanică*.

Autorii acestui studiu află următorii coeficienți de corelație între aptitudinea tehnică, măsurată cu teste care fac apel în special la procese de gândire (testele de construcție ale lui Stenquist, teste de percepție spațială utilizate adeseori în scările de inteligență generală), și inteligența generală (măsurată cu testele Otis): într-o parte 0,07²⁾ iar într'alta 0.13³⁾. Concluzia firească a acestor cercetători este că „aptitudinea tehnică măsurată prin testele Minnesota este o trăsătură psihică unică”. „Corelațiile dintre cota testelor de inteligență și testele aptitudinii mecanice și dintre vârsta cronologică și abilitatea mecanică s'a găsit că sunt foarte mici, de unde, există puțină rațiune să se creadă că aceste diferențe de vârstă și coeficient de inteligență ar vicia rezultatele cercetării”⁴⁾.

Probabil că de astă dată ne aflăm în fața unei înțelegeri eronate a realității din cauza calculelor și a *naturii însăși a testelor*.

Probleme de inteligență sânt luate — în majoritatea lor covârșitoare — din cele mai variate domenii (animale, figuri geometrice, labirinte, etc.), iar dacă analizăm grupa de teste a unei aptitudini oarecare întâlnim, în general, probe referitoare la un singur domeniu. De ex., în ultimele cercetări asupra aptitudinii tehnice predomină testele de percepție spațială și gândire și înțelegere tehnică mașini sau aparate de descris în mecanismul lor, raporturi de stabilitate între piesele unei mașini demontate, montare și demontare de aparate, etc.). Nu cumva diferența în rezultate derivă din natura testelor și a formulelor de cotare? Fără îndoială că dacă se caută teste specifice de inteligență generală înăuntrul celor de aptitudine tehnică, corelația dintre acestea și inteligența generală va fi, în mod firesc, *pozitivă și apreciabilă*. Pare de asemenea greșit să se creadă că faptul corelației *mici și neapreciabile* dintre testele de aptitudine mecanică și inteligență generală indică cu necesitate un

1) D. Paterson, R. Elliot, L. Anderson, H. Toops, E. Heidbreder; Minnesota Mechanical Ability tests Univ. of Minnesota Press, Minneapolis, 1930.

2) Paterson, Elliot, etc.: op. cit. p. 83.

3) Paterson, Elliot, etc.: op. cit. p. 247.

4) Paterson, Elliot, etc.: op. cit. p. 67.

nivel inferior de inteligență¹⁾). Oare corelația mică dintre două însușiri sau procese psihice este semnul mărimii uneia și micimii celeilalte? Dacă între acuitatea auditivă și percepția kinestezică corelația este mică înseamnă că întâia este foarte pronunțată și a doua foarte redusă? Presupunem următoarea corelație între nivelul de inteligență și cota aptitudinii tehnice: 0.10. Ce ne indică acest fapt? Că inteligența este redusă, inferioară și aptitudinea tehnică superioară, sau invers, că inteligența este superioară și aptitudinea inferioară? Credem că nici una nici alta ci faptul existenței acestora două însușiri distincte, mai mult sau mai puțin independente, din punct de vedere al eficienței practice. Numai în cazul corelațiilor negative ce trec peste -0.50, -0.60 putem conchide cu certitudine că însușirile psihice considerate în calcul cresc și se manifestă în direcții opuse, contrare. Trebuie să observăm de asemenea că în vreme ce inteligența generală se definește ca fiind capacitatea de adaptare cu ajutorul gândirii la situațiile nouă. — indiferent de materialul cu care lucrează gândirea —, aptitudinile, în speță cea tehnică, se definesc întotdeauna în conexiune cu un anumit domeniu de activitate și realizare, accentuându-se prin aceasta conținutul, materialul utilizat în elaborarea comportării. În timp ce în rezolvarea testelor de inteligență generală se pune punctul de greutate pe faptul cantitativ al adaptării sau neadaptării, în teste de aptitudine felul realizărilor, calitatea adaptării este ceea ce interesează în prima linie.

Accentuarea aspectului extern, de realizare, a mers așa de departe în cazul unor studii referitoare la aptitudinea tehnică încât analiza funcțiilor psihice ce o compun a fost cu desăvârșire neglijată. În cercetările lui Paterson, Elliot, etc., (Univ. Minnesota) nici nu se pune măcar problema factorilor psihici ce compun această aptitudine, interesându-i numai următoarea concluzie finală: „Bateria testelor de abilitate mecanică măsoară o trăsătură care în mod vădit este relativ unică în raport cu toate celelalte”²⁾. De altminteri nu trebuie să se uite că, scopul primordial al cercetărilor întreprinse asupra aptitudinii tehnice n'a fost lămurirea problemelor teoretice ci stabilirea metodelor de selecție, și că, între experimentul psihologic propriu zis (făcut în vederea exclusivă a studiului) și experimentul profesional efectuat în vederea selecționii există oarecare nuanțe deosebitoare. Din acest motiv apar o seamă de dificultăți care teoreticește nu pot fi rezolvate în mod satisfăcător. Astfel că și în problema raportului inteligenței generale cu celelalte aptitudini răspunsul nu poate fi dat decât de studiul metodic-dirijat al faptelor. Ca și în alte domenii și aci experiența și experimentul au ultimul cu-

1) Cf. L. S. Hollingworth: *Gifted Children*. N.-York. Mc Millan. 1926, p. 216; și L. Rusu: *op. cit.* p. 127.

2) Paterson Elliot, etc. *Op. cit.* p. 247.

vânt. Studiile de până acum nu sânt însă destul de concludente și numeroase pentru a scoate o concluzie definitivă.

Dacă totuși relația: *Interes pentru lumea practică + inteligență teoretică* (sau mai bine, *inteligență generală*) + o anumită *configurație temperamentală și de caracter = inteligență practică aptitudin tehnică*, se prezintă ca un dat scos din anumite cercetări experimentale, ea subsistă cu importantul corectiv de a o considera teoreticește ca *națivă*. Această teză are însă avantajul de a fi depășit unul din marile neajunsuri ale tuturor cercetărilor referitoare la aptitudinile profesionale care credeau că aptitudinile sânt de esență pur cognitivă, realizările fiind determinate și de factorii afectivi (temperament, caracter).

În concluzie, nivelul mintal sau aptitudinea generală a inteligenței este un dat al psihologiei *generale*, iar diferitele inteligențe speciale privesc individualitățile în *concretul* lor individual și *diferențial*.

Dintre școalele psihologice contemporane, cea inițiată de psihologul englez C. Spearman are un merit deosebit din punct de vedere al precizării raportului dintre inteligența generală și aptitudinile speciale. Aplicarea doctrinei spearmaniene în studiul aptitudinii tehnice o face Cox¹⁾. Pentru a înțelege această concepție teoretică asupra aptitudinii tehnice, e nevoie să expunem într-o scîuță fugară elementele de bază ale concepției spearmaniene.

Varietatea doctrinelor și teoriilor referitoare la natura relațiilor funcționale dintre performanțe și comportări e rezumată de Spearman²⁾ în următoarele trei concepții esențiale :

1) *Concepția anarhică*. Această doctrină susține că succesul în variatele activități psihice este dependent de un număr de elemente și factori care funcționează în deplină independență unul de altul. O asemenea concepție se întâlnește la neo-asociaționismul actual reprezentat de Thorndike, Cattell, Ziehen, etc.

2) *Concepția oligarhică*. Potrivit acesteia performanțele se datoresc unor funcțiuni sau „facultăți” considerate ca unități de comportare. Fiecare facultate poate cuprinde un număr oarecare de activități independente însă facultatea funcționează separat de restul celorlalte facultăți. Fiecare funcțiune sau facultate pretinde măsurare specială, iar pe baza tuturor măsurărilor se stabilesc „profiluri” și se încearcă „tipologii”, (G. E. Mueller, Gross, Meumann, Jung, Lipmann, etc.). Această concepție, cu formidabile aplicațiuni

1) I. W. Cox: Mechanical aptitude. Its existence, nature and measure-ment, London, Methuen, 1928.

2) Cf. C. Spearman: The Abilities of Men. London, McMillan, 1927, și The Nature of Intelligence and the Principles of Cognition. London. Mc Millan, 1923.

practice în epoca noastră, are origina în vechea doctrină quasi-filosofică a „psihologiei facultăților“.

În limitele acestei concepții s'a postulat existența așa numitei „inteligențe mecanice“ (practice) care acționează într'o oarecare măsură independent și e chiar opusă felului de inteligență necesar în performanțele școlare și în testele de inteligență generală.

3) A treia teorie — cea *monarhică* — reprezentată în deosebi de școala spearmaniană, susține că orice realizare cognitivă rezultă din co-funcționarea a doi factori: unul *general* (g) și altul *special* (s). Factorul general se identifică cu ceea ce se numește în mod curent inteligență generală¹⁾. Pentru existența acesteia este edificator faptul că practica măsurării inteligenței prin media cotelor mai multor teste este justificată numai prin prezența unui factor comun în performanța acestor teste. Dacă fiecare din testele cuprinse într'o scară (Binet, Terman sau Bobertag) ar implica — susțin spearmanienii — factori diferiți, media cotelor diverselor teste nu ne poate da o măsură a inteligenței.

Rigiditatea acestei doctrine a fost depășită prin admiterea factorilor de „grup“ alături de factorul general și special. În cadrul teoriei monarhice extreme (Spearman) fiecare performanță sau cotă a unui test trebuie împărțită în două, anume $g+s$;— g fiind partea dependentă de factorul general comun, iar s fiind determinat de energia nervoasă specifică organelor sensoriale periferice care au intrat în joc în eficiența testului respectiv. Să considerăm ca exemplificare testele A, B, C. Cotele acestora se pot însemna în modul următor: $(g+A)$, $(g+B)$ și $(g+C)$. Dacă inter-corelațiile dintre aceste teste ne indică în afară de corelația cu g , corelație și cu un alt factor comun (să-i zicem D) atunci cele trei cote vor fi $(g+D+A)$, $(g+D+B)$ și $(g+D+C)$. Factorul D a cărui influență se restrânge la grupa de teste A, B și C, e numit factor de „grup“. Performanțele nu depind într'o măsură egală de cei doi factori: în unele predomină g , în altele s iar în altele factorii de grup²⁾.

Ce reprezintă aptitudinea tehnică înăuntrul acestei doctrine? În mod general aptitudinile se referă la acea parte a performanțelor care e în funcție de un factor special sau de grup. Aptitudinea mecanică e în dependență de trei feluri de factori: 1) factorul general — g —, care participă la toate performanțele cognitive, 2) un factor de grup (numit de Cox m) care își restrânge câmpul de operație numai la funcțiunile mintale legate de execuția probelor tehnice și 3) un factor specific, particular fiecărei operații mintale.

1) I. W. Cox: Op. cit. p. 38.

2) Teoria celor doi factori a fost mult modificată în aspectul ei original de cercetările ulterioare. Astfel Webb a găsit în studiul său referitor la caracterul factorului general W (consistența acțiunii rezultată din deliberarea voluntară), iar Garnett crede în existența factorului C (cleverness = perspicacitate), activ în creațiile intelectuale superioare.

Acest punct de vedere are corespondențe cu toate celelalte doctrine. În factorul specific, scrie Cox, avem elementele indeterminate ale concepției „anarhice”; factorul de grup se aseamănă cu „puterile” sau facultățile vederii „oligarhice”, iar factorul general stă de asemenea și la temelie concepției „monarhice”. Prin analize introspective Cox ajunge să ne dea lămuriri și asupra naturii subiective a aptitudinii tehnice, sau a factorului de grup *m*. „Procesele cuprinse în *m*, scrie Cox, sânt în mod esențial de natură educativă¹⁾ în care corelatele și relațiile sunt în mare parte spațiale (are largely spatial in character)”. Acest factor subiectiv al aptitudinii tehnice este *înăscut, nativ*. Ceeace s'a numit, prin urmare, „inteligență mecanică” sau aptitudine mecanică nu este opusă inteligenței generale datorită factorului comun *g*, însă performanțele acestora se deosebesc și iau altă direcție datorită factorului de grup *m* și a factorilor speciali.

D. Moede constată următoarele: „Se poate înțelege inteligența, în analogie cu noțiunile biologice fundamentale, ca o adaptare generală la problemele nouă ale vieții, uitând totuși mari și întinse domenii de realizare („Leistungsgebiete”) și explicând o necunoscută printr'una și mai mare²⁾”.

Și mai departe, după ce arată că unii pot ajunge la realizări în diverse ramuri de activitate indiferent de conținutul (materialul) inteligenței, adaugă: „In alte cazuri însă o eficiență superioară într'un domeniu poate merge paralel cu nereușita totală într'altul, cu

1) Cox, Op. cit. p. 185. *Educația corelatelor* e al doilea principiu calitativ sau lege de cunoaștere după Spearman și se exprimă astfel: „Prezentarea mintală a două sau mai multe caractere (simple sau complexe) tinde să evoce imediat o relație cognitivă între ele”. Caracterele se referă la experiența trăită imediat. Dacă se percep de x., două caractere („mic” și „mare”), acestea tind să dea naștere la cunoașterea relațiilor (conexiunilor) dintre ele; în cazul de față apare relația „opus” sau „contrastant”. Această cunoaștere a relațiilor e numită de Spearman „educație” (education of relations) a relațiilor și ea este, de fapt, ceea ce cuprindem sub termenul de *judecată*, — adică stabilire de raporturi între datele experienței interne sau externe. Fundamentele aprehensive ale educației (caracterele sau însușirile) pot fi nu numai date perceptuale concrete ci însăși relațiile stabilite deja pot forma puncte de plecare pentru procesul educativ. Aceste fundamente pot varia considerabil în gradul lor de complexitate și abstracțiune.

Educația poate fi însă și *corelațională* (Education of correlates, — a treia lege cognitivă spearmaniană). După această lege: „Prezentarea unui caracter cu o anumită relație tinde să evoce imediat cunoașterea caracterului corelativ”. De ex., caracterul „mare” și relația „opus” prilejuește aflarea corelatului „mic”. Ca și în cazul educației relațiilor, baza educației corelaționale o poate forma un caracter concret și simplu sau caractere abstracte și complexe. De ex., „cinsit”, relația „aceiași”, naște corelativul „onest”.

Problemele de acest fel sânt foarte frecvente în testele de inteligență.

2) W. Moede: *Lehrbuch der Psychotechnik*, Berlin, Springer, 1930 p. 221.

toate că analiza psihologică descoperă în linii mari aceleași forme ale activității" ¹⁾).

Iar în altă parte: „Materia (conținutul) pe care o prelucrează funcțiunile inteligenței, poate pune cerințe specifice” ²⁾).

În același sens par a conchide și alți cercetători, încât, ni se pare că pentru moment se impune concluzia că inteligența tehnică nu se poate confunda cu inteligența generală pe motivul că o analiză abstractă a celei dintâi ar scoate la iveală aceleași funcțiuni psihice ce se întâlnesc și în cea de a doua. Și una și alta procedează prin încercări și erori pe plan mintal, prin desintegrări de configurații vechi și integrări nouă de configurații, prin abstracțiuni, generalizări, determinări, etc., însă cu o deosebire ce merită să fie subliniată: abstracțiunile, integrările și desintegrările se aplică unor *materialuri și conținuturi* diverse în natura lor și care nu sânt indiferente pentru procesele gândirii. Din acest punct de vedere nu este cu totul lipsită de temei opinia unor logicieni care disting o logică a „obiectelor gândite” alături de logica internă, subiectivă. Alt curs și altă configurare au procesele gândirii la „omul social” decât la cel „teoretic” sau „religios”.

Când psihologia generală vorbește de inteligență ca aptitudine generală, ea face o seamă de abstracțiuni — care nu se întâlnesc în realitatea faptelor — și în categoria elementelor de care nu țin seamă aceste abstracțiuni intră și materialul gândirii. A concepe apoi această inteligență ca o forță ce se poate manifesta cu același grad de succes în orice domeniu înseamnă a o substanțializa și a admite sub o formă deghizată realismul filosofic medieval.

În orice caz, problema factorilor determinanți ai tipurilor de inteligență rămâne încă deschisă; există o serie de date care înclină spre susținerea tezei că acești factori ar fi de natură străină inteligenței (factori emotivi-voluntari) în vreme ce altă grupă de fapte pare a susține afirmația că aceste tipuri ar fi în funcție de exigențele materialului cognitiv. Este de ex., știut că tipurile temperamentale facilitează un anumit tip de gândire și, mai ales, coexistența tipurilor de temperament cu anumite forme ale inteligenței ne indică un raport de reciprocă dependență.

O altă explicație a tipurilor de inteligență și aptitudinilor se poate da în legătură cu *mediul* ambiant, adică, ținând seamă de oportunitățile înăuntrul cărora s'a desfășurat procesul evoluției individuale. Preocuparea din mediul familiar și social în care trăiește persoana îi crează nu numai un anumit bagaj de cunoștințe într-o anumită direcție dar îi definește și anumite interese și tendințe predominante. Exercițierea proceselor psihice într'un anumit domeniu

1) W. Moede: Op. cit. p. 221.

2) W. Moede: Op. cit. p. 220.

de fapte se dublează de cunoștințe și atunci când bagajul acestor cunoștințe este definit în legătură cu o anumită categorie de fenomene (teoretice, tehnice, sociale, etc.), inteligența ia coloratura calitativă a unei din aceste categorii — pe baza materialului de cunoștințe predominant. E evident că în acest caz ideea tranferului psihic în gândire este înlăturată. În sprijinul acestui punct de vedere vine dificultatea de a separa *ereditarul* de *dobândit*, dispoziția funcțională de funcțiunea însăși privită la un anumit moment evolutiv. În fața diverselor situații individualitatea se adaptează și pe baza dispoziției native și pe baza achizițiilor individuale, care formează un tot unitar inseparabil în realitatea lui de manifestare, iar adaptarea va fi mai ușoară și mai eficace în direcția în care cunoștințele — conținutul dobândit al proceselor sau dispoziției funcționale — sânt mai precise și mai numeroase. (Aci se poate replica, fără posibilitate de apel, că această dobândire de cunoștințe este în funcție de nivelul nativ al inteligenței și de capacitatea — mai mare sau mai mică — de funcțiune a dispozițiilor ereditare. Altfel zis, cunoștințe mai precise și mai bogate se câștigă în direcția dispozițiilor ereditare mai puternice).

Identitatea de comportare însă, presupune identitatea de dispoziții ereditare (sau, mai bine, de *configurații* dispoziționale) și identitate de exercițiu, ceea ce este cu neputință de atins. Intervine apoi și faptul că foarte rar întâlnim o individualitate care să-și fi dezvoltat până la limita maximă dispozițiile ereditare care se studiază și, din acest motiv, cotarea unei aptitudini după *realizări* (eficiențe) — ceea ce se face aproape în toate măsurările psihotehnice —, nu ne indică nici capacitatea dispozițională ereditară, nici cunoștințele ci coexistența acestora într'un timp și loc dat (momentul experimentării). Căci numai presupunând că dezvoltarea dispoziției native a atins limita superioară, măsurarea este posibilă prin eficiență. Acest lucru ne apare și mai vădit dacă observăm că aceleași rezultate (eficiențe) pot fi atinse pe mai multe căi. În cazul unei aptitudini oarecare, privită la doi inși, o eficiență similară poate rezulta fie dintr'un exercițiu pronunțat și dirijat metodic și o capacitate dispozițională mai redusă, fie invers, dintr'un exercițiu redus și o capacitate nativă excepțională. Dacă ar fi cu neputință să se determine dispoziția ereditară a aptitudinilor, pretenția de a considera examenul diagnostic și ca prognoză ar fi neîntemeiată. Dificultatea separării acestor doi factori care activează în orice comportare a făcut pe Sollier și Drabs să creadă că apariția aptitudinilor este în funcție de ocazie și experiență, spre a conchide că „așa numita măsură a aptitudinilor în orientarea profesională se bazează pe o iluzie și chiar o eroare, și prezintă în consecință pericolele pe care le poartă cu sine orice eroare”¹⁾

1) P. Sollier și J. Drabs: Op. cit. p. 529.

Fără îndoială că este greu să se neghe dificultatea de a separa în experimentări dispoziția ereditară de elementele dobândite și mai ales, de a găsi probe care să înlăture cu desăvârșire influența cunoștințelor, însă, cercetările actuale tind să realizeze acest deznăscut. Cu toate acestea, ne este cu neputință să renunțăm la principiul determinismului finalist-imanent individualității și vieții — și să credem că orientarea psihică generală ca și realizările efectuate în diversele câmpuri de activitate umană ar fi cu totul întâmplătoare și în directă legatură cu jocul împrejurărilor ambiante.

Din expunerea precedentă se poate desprinde ideea că inteligența generală și formală are întotdeauna în manifestările ei un conținut determinat de variatele înfățișări ale lumii exterioare. Deși analiza scoate în evidență prezența aceluiași procese cognitive în variatele materialuri prezentate de mediu totuși, realitatea ne arată că o inteligență tehnică poate eșua complet atunci când aceasta încearcă să se manifeste în domeniul teoretic sau social. Explicațiile acestui fapt variază. Am relevat câteva; exercițiul și cunoștințele de o parte, și factorii atectivi (interese, temperament, etc.) de altă parte. Am subliniat apoi faptul că nivelul de inteligență sau inteligență generală se stabilește făcând abstracție de materialul gândirii în vreme ce inteligențele speciale (considerate ca aptitudini) se măsoară cu probe luate dintr'un singur domeniu de manifestare umară, accentuându-se prin aceasta partea de realizare efectivă¹⁾. Analiza celor patru tipuri de inteligență nu intră în preocuparea noastră prezentă. Se poate spune totuși sumar că *inteligenta plastică plămăște cu ajutorul simbolurilor, cea teoretică creiază prin noțiunile și conceptele concretizate în limbaj, cea socială se orientează în lumea acțiunilor ființelor vii, iar cea practică activează cu datele lucrurilor și obiectelor lumii fizice. Aceste delimitări sânt abstracte și una din lacunele și erorile fundamentale a tuturor acestor delimitări o constituie credința că realizările dintr'un anumit domeniu s'ar putea explica în funcție de un singur factor, — fie că acest factor ar fi chiar inteligența generală. Nevoia de a afla ultimele determinante ale unei eficiențe a făcut să se uite realitatea individualității care se manifestă în totalitatea ei unitară în orice comportare.*

6. Pentru a lămurii conceptul aptitudinii tehnice revenim la precizarea făcută dela început, unde arătam că *aptitudinea reprezintă o organizare funcțional-configurată de diverse procese psihice, capabilă să determine eficiențe într'un anumit domeniu al activităților umane.* Această organizare nu implică în cazul diferitelor aptitudini funcțiuni psihice deosebite ca natură ci numai organizări

1) Cf. Distincția făcută de Claparède între inteligență globală (Coef. de inteligență) și inteligența integrală — calitativă (aptitudine) în „Comment diagnostiquer les aptitudes chez les écoliers”.

structurale felurite dela aptitudine la aptitudine. Diferențele psihice, scrie undeva Stern, dintre indivizi și sexe se bazează nu atât pe diversitatea factorilor (Merkmale) psihici cât pe diferențele de structuri psihice. Astfel că problema de a găsi un singur factor psihic determinant pentru fiecare aptitudine este rău pusă și a creat atâtă dificultăți și nelămuriri teoretice. Dacă asimilăm aptitudinea tehnică inteligenței practice iar pe aceasta o înglobăm în inteligența generală, ar fi deajuns să stabilim nivelul intelectual al cuiva pentruca să putem prevedea realizările lui în orice domeniu profesional potrivit cu acest nivel. În realitate lucrurile nu sânt așa de simple. E cert că în multe profesii despre care se credea că pretind aptitudini și capacități diferite, se manifestă aceleași funcțiuni și procese psihice însă în configurații și intensități variabile dela caz la caz.

O lucrare capitală referitoare la aptitudinea tehnică, făcută de Paterson, Elliot, Anderson, Toops și Heidebreder la Univ. Minnesota (America) deplasează punctul de greutate al studiului din domeniul teoretic în cel practic. Pentru întâia oară întâlnim în cazul unei aptitudini un studiu care părăsește o construcție teoretică pentruca preocuparea de lumea faptelor să zădărnicească minuțioasele analize ale factorilor și proceselor psihice. O lucrare similară făcuse înainte Stenquist.

Analiza acestor lucrări ne va arăta că singur criteriul *practic* și *experimental* poate servi ca mijloc de determinare al aptitudinilor.

În studiul „Minnesota” se face dela început o distincție între abilitatea motorică și mecanică. Abilitatea (aptitudinea) motorică este restrânsă la activitatea musculară, iar „abilitatea mecanică, a cărei natură exactă rămâne determinată, este folosită spre a se atribui unor capacități și abilități necesare pentru un anumit fel de muncă, — specificat, pentru munca ce cuprinde manevrarea instrumentelor, operarea cu mașini, elaborarea planului și execuția pieselor de lucru pe care le cuprind aceste activități precum și cele similare lor”¹⁾. În altă parte aptitudinea mecanică este definită ca „fiind abilitatea de a reuși în munca de natură mecanică”²⁾. Apoi în alt loc: „Abilitatea mecanică este cea care face capabilă pe o persoană să lucreze cu instrumente, cu mașini și materiale din lumea fizică și să activeze în așa fel ca să realizeze în mod apreciable un produs acceptabil. Ea poate cuprinde inventarea, construcția, operarea, repararea uneltelor simple sau complexe, elaborarea planului și execuția pieselor de lucru pe care le implică întreținutarea acestora”³⁾. Chiar și în cazul creației tehnice această apti-

1) Paterson, Elliot, Anderson, Toops, Heidebreder: *Op. cit.* p. 5.

2) Paterson, Elliot, etc.: *op. cit.* p. 6.

3) Paterson, Elliot, etc.: *op. cit.* p. 7.

tudine consistă în „abilitatea de a percepe și utiliza relațiile („relationships”) care se obțin în lumea fizică, în contrast cu abilitatea socială sau lingvistică, cu iluminarea religioasă, etc.”¹⁾. Se poate observa ușor că autorii acestui studiu definesc aptitudinea tehnică prin felul realizărilor, neglijând cu desăvârșire analiza componentelor psihice ale acestei aptitudini. Totuși întâlnim și aci un punct de vedere teoretic inițial: ipoteza trăsăturilor psihice unice. Potrivit acestei ipoteze diferitele grade ale succesului în toate categoriile mai importante ale comportării umane corespund unei structuri relativ unitare de trăsături psihice, combinate în diverse proporții; aceste trăsături unitare pot fi descoperite și măsurate obiectiv (Thorndike, Kelley, Toops, Hull, etc.)²⁾. Existența unei trăsături unice se vedește prin calculul de corelație: ea trebuie să coreleze pozitiv cu orice alt criteriu de determinare al aceleiași însuși și să aibă o corelație cât mai mic posibilă sau negativă cu alte însușiri considerate unice.

O mențiune de un deosebit interes pe care o fac cercetătorii de care ne ocupăm este fixarea în amănunt a criteriului utilizabil practic în determinarea aptitudinii mecanice.

Aceste criterii sânt: a) *Calitatea execuției* unui produs dat; b) *Cantitatea* (mărimea realizării într'un timp oarecare); c) *Elementul de creație* din produsul mecanic; creațiile consistă în anumite invenții, planuri, cu un cuvânt, realizări care depășesc formele tehnice existente. Pe treptele ei superioare această creație apare în marile invenții (tipar, telegraf, radio, etc.), în descoperirea metodelor nouă de control mecanic și de posibilități nouă în domenii necunoscute din lumea fizică. „În sfârșit, acel care are de a face cu mecanica teoretică înfățișează aptitudinea mecanică în forma ei intelectuală cea mai superioară”³⁾. d) *Aprecierea critică a muncii mecanice* sau „simțul mecanic”, ce cuprinde următoarele trei trepte: 1) Posesia unor informații în legătură cu cunoașterea materialelor și instrumentelor, — a posibilităților, limitărilor, avantajelor și dezavantajelor lor; 2) abilitatea de a face judecăți corecte asupra pieselor de lucru cu privire la buna lor angrenare și funcționare; 3) în gradul superior, simțul mecanic implică abilitatea de a percepe un produs sau operație în relațiile sale funcționale, — de a vedea cum, prin modificări reduse, o piesă de mașină sau un ansamblu de piese poate servi scopuri diferite. În studiul „Minnesota” s'a iăcut uz numai de criteriul *manevrării* (calitate-cantitate) și al *informației* (întâiul grad al „simțului mecanic”). Eliminarea influenței factorului intelectual a format o preocupare constantă a cercetărilor. Motivele sânt de natură teoretică (ipoteza că abilitatea me-

1) Paterson, Elliot, etc.: op. cit. p. 21.

2) Paterson, Elliot, etc.: op. cit. p. 145.

3) Paterson, Elliot, etc.: op. cit. p. 145.

canică este o trăsătură psihică unică) și practică (nevoia de a selecționa și plasa pe imigranți ca lucrători în diversele ramuri ale industriei; posibilitatea acestora de a-și exercita capacitatea de creația tehnică este foarte redusă).

În vederea controlului și validării testelor folosite s'a calculat coeficienții de corelație între aceste teste și criteriul practic al cantității, calității, informației, calității-cantității și calității-informației. Coeficienții de corelație aflați între datele testelor și criteriul calității-cantității nu justifică încercarea de a folosi aceste teste ca măsură pentru abilitatea mecanică, deci, repeziciunea și cantitatea muncii nu spun prea mult asupra aptitudinii. Considerând însă criteriul calității și informației trei teste au dat corelații constant pozitive: 1. testul formelor de hârtie („Paper form board“ după „Army Beta“) corelația 0.65 : 2. Testul Minnesota de construcție („Minnesota assembly test“, după Stenquist) corelația 0.53; și 3, testul relațiilor spațiale („Minnesota spatial relations test“ după Link) corelația 0.55. Intră apoi în rândul al doilea testele Stenquist de imagini I (coef. de corel. 0.35) și același II (0.39). Indicăm prin coeficienții de corelații și raportul dintre aceste teste și inteligența generală:

Între testul formelor de hârtie și coef. de inteligență (C. I. Otis): 0.53.

Între testul de construcție și coef. de inteligență (C. I. Otis): 0.06.

Între testul de relații spațiale și coef. de inteligență (C. I. Otis): 0.18.

Între testul Stenquist și imagini și coef. de inteligență (C. I. Otis): $\begin{cases} \text{I} & 0.18. \\ \text{II} & 0.18. \end{cases}$

Stenquist însă aflase între testul său de imagini și inteligență (stabilită cu „National Intelligence test A. B“ de Meyer, Otis, Haggerty și Thorndike) următorii coeficienți: pentru testul I de imagini 0.52 și pentru același test II, 0.64. Aceste corelații pronunțat pozitive comparate cu cele aflate de autorii cercetării „Minnesota“ (0.64 și 0.18) arată o isbitoare diferență deși este vorba de același test comparat cu două teste de inteligență aproape identice și ne indică, în același timp, și enorma dificultate a problemei pe care o urmărim. (Nu trebuie să se uite apoi că aceste două cercetări sânt printre cele mai valoroase pe care le avem în acest domeniu). Încă un fapt merită a fi notat din cercetările „Minnesota“: corelația dintre criteriul informației (care a fost unul din mijloacele de validare al testelor mecanice) și inteligență (scara Otis): 0.67. Acest fapt ne arată că între inteligență și criteriul aptitudinii tehnice poate fi corelație pozitivă (în cazul de față +0.67), în vreme ce între inteligență și aptitudinea tehnică coeficienții sânt inferiori lui 0.20.

De aci nu putem trage concluzia că inteligența se confundă cu aptitudinea tehnică ci avem dreptul — cel mult — să conchidem că în aptitudinea tehnică participă și inteligența, datorită testului formelor de hârtie care a dat o corelație pozitivă, apreciabilă (0.53).

Câteva cuvinte și despre cercetările lui Stenquist. Termenul de abilitate mecanică se referă — după Stenquist — la aptitudinea generală de a dirija și manevra mecanic lucrurile lumii fizice. Ea poate fi numită inteligență și abilitate mecanică generală¹⁾. Stenquist crede că testele utilizate de el nu fac apel la vre-o aptitudine specială de meserie nici la cunoștințe dobândite ci se referă la potențialitatea aptitudinii. Acest cercetător a întrebuițat două feluri de probe: 1) de construcție mecanică (reluat în studiul „Minesota”) și 2) de imagini tehnice (mașini și aparate mecanice descompuse, raporturi de stabilit între diferite instrumente, etc.). Deși arătam mai sus că între cele din urmă și inteligența generală există o corelație apreciabilă, totuși Stenquist combinând coeficienții testelor de construcție cu cei ai imaginilor și calculând corelația dintre aceștia și inteligență găsește un coeficient de corelație de 0,21²⁾. De aci următoarea concluzie: „Poziția unui individ în inteligența generală se arată a fi în mare parte („largely”) independentă de poziția sa în aptitudinea și abilitatea mecanică generală”³⁾.

Dacă analizăm natura acestor teste constatăm că ele vizează în primul rând gândirea tehnică. Inșă nu ne putem închipui că în rezolvarea acestor teste (în special cele de construcție) n'ar intra și dexteritatea manuală.

În afară de aceste studii există o seamă de cercetări efectuate de Christiaens, Heilandt, Moede, Lipmann, Stern, Tagg, Rupp și Decroly⁴⁾ care diferă nu atât în concepțiile teoretice asupra aptitudinii tehnice cât mai ales în diversitatea probelor și rezultatelor la care au ajuns. Două par a fi, în urma acestor cercetări, însușirile psihice care au o valoare simptomatică mai mare pentru aptitudinea tehnică: percepția spațiului și gândirea tehnică. Alături de acestea întâlnim frecvent și dexteritatea manuală și anumite procese sensoriale.

Lăsăm la o parte aspectul teoretic al problemei aptitudinii tehnice spre a încerca o scurtă precizare a aspectului ei practic. Căci determinarea aptitudinilor este posibilă și valabilă chiar și atunci când teoria acestora nu mulțumește încă pe cercetători. Pro-

1) *I. L. Stenquist: Measurement of Mechanical Ability. Teachers Coll.—Col. Univ. N. York, 1923.*

2) *I. L. Stenquist: Op. cit. p. 84.*

3) *I. L. Stenquist: Op. cit. p. 85.*

4) În literatura psihologică românească — în afară de lucrarea d-lui Rusu — au fost aduse contribuții foarte prețioase de către d-l *I. M. Nestor* în: „Un examen Psihotehnic de Aptitudini profesionale”, București, IROM. 1932.

bele de gândire, memorie, dexteritate, etc., dacă sânt stabilite după norme științifice nu-și pierd deloc valoarea nici atunci când teoria proceselor psihice dela baza acestor probe este nelămurită. Lamele și motoarele nu se distrug și nu pot fi înlăturate în momentul în care se schimbă principiile teoretice ale luminii, electricității ori magnetismului sau când acestea sânt insuficient lămurite. Dificultatea nu consistă, în cazul aptitudinilor, în teorii ci rezidă în *alegerea probelor*. Or, aceste probe nu se pot sabili decât în strâns și îndelungat contact cu realitatea practică de manifestare a aptitudinilor. Uneori ceea ce teoretic pare veridic, practic se poate dovedi a fi eronat. Prin urmare, dacă ne putem dispensa să cunoaștem natura interioară a aptitudinilor nu putem renunța la cunoașterea manifestărilor lor exterioare. Putem renunța de ex., să cunoaștem „esența pură” a inteligenței însă n'o putem testa fără a fi decizi care manifestări mintale aparțin domeniului ei. Altfel zis, noi trebuie să știm dacă nu ce este, atunci cu necesitate care este inteligența sau orice altă aptitudine¹). Altfel, după sugestiva comparație a lui Spearman, ne-am găsi în curioasa situație a fizicianului care nu știe care dintre galvanometrele ce-i stau în față este în circuitul curentului electric pe care vrea să-l măsoare.

Ni se pare că pentru a putea trage concluzii teoretice satisfăcătoare asupra aptitudinilor ar fi nevoie ca studiul să piece dela delimitarea domeniilor de manifestare externă, practică a acestora; cu alte cuvinte, *cercetarea aptitudinilor ar trebui să înceapă cu studiul psihologic al profesiunilor*.

Un fapt de o importanță deosebită pentru aptitudinea tehnică este fără îndoială stabilirea treptelor sau gradelor de manifestare ale acesteia căci, este neîndoișos că există profesiuni de *creație* și profesiuni de *reproducere* tehnică și că nu toate procesele psihice care activează în domeniul celei dintâi apar în cea de a doua în aceeași configurație și intensitate. Ceea ce într-o parte este predominant și indispensabil poate fi secundar și nehotărâtor în altă parte. Organizarea funcțional-configurată a aptitudinii generale se modifică în funcție de exigențele câmpului în care se desfășoară activitatea realizatoare a aptitudinii. Încât e posibil ca rezultatele testărilor și ale controlului probelor pe baza eficiențelor practice să fie nesatisfăcătoare nu pentru că testele n'ar măsura funcțiunile psihice pentru care au fost folosite, ci pentru că realizările practice implică și alți factori decât cei măsuțați de probe. Dacă în formele superioare ale aptitudinii tehnice predomină gândirea și inteligența tehnică, vom găsi fără îndoială o corelație redusă între un test de gândire tehnică și altul specific pentru dexteritatea manuală.

Se pare că numai Moede în timpul din urmă și cercetările de

1) C. Spearman: The abilities of men. London, Mc Millan. 1927, p. 16.

la „Minnesota” au atras atenția — fără a insista prea mult — asupra gradelor aptitudinii tehnice. Vom căuta să scoatem în evidență acest fapt.

Arătam mai sus că cercetătorii de la Univ. Minnesota stabiliseră următoarele grade ale așa numitului „simț mecanic”:

a) Capacitatea de a da informații despre instrumente și materiale din lumea fizică (posibilități, limitări, avantaje, dezavantaje, etc.).

b) Abilitatea de a forma judecăți corecte despre legăturile și conexiunile funcționale ale mașinilor, de a stabili raporturile dintre piese și instrumente, etc.

c) Abilitatea de a „prinde” un produs (mașină, etc.) sau operație în raporturile sale intime funcționale, — de a vedea cum, prin modificări reduse, o mașină sau un instrument poate servi scopuri diverse.

Ducând mai departe firul acestor constatări s'ar putea stabili prin observația amănunțită a profesiunilor tehnice, trei stadii predominante în domeniul realizărilor mecanice:

1. **Lucrătorii manuali**, a căror activitate este reproductivă și consistă în simpla manevră a instrumentelor și unde intră în joc și *predomină* funcțiunile sensoriale periferice și anumite condițiuni fiziologice ale organismului. Aci întâlnim *aptitudinea manuală*, ca factor predominant. Executarea unor lucrări după modele stabilite sau lucrările stereotipe sânt caracteristice acestui stadiu.

2. Pe o treaptă mai înaltă se găsesc conductorii tehnici care îngrijesc de funcționarea și buna stare a mașinilor, de repararea lor în caz de defectări, etc. Aci *predomină* gândirea sub formă de *judecată tehnică* cu ajutorul căreia se desprind relațiile de funcționare ale unei mașini în totalitatea și elementele ei, se descoperă funcțiunile defectate și se repară piesele deteriorate, etc.

3. Nivelul superior al acestei aptitudini îl formează *inteligența practică*. Ea consistă nu numai în prinderea raporturilor funcționale ale instrumentelor și materialelor ci în organizarea și integrarea acestora în forme nouă de raporturi funcționale, în modificarea unor elemente și piese în vederea creației unor tipuri nouă de mașini, unelte, etc., capabile să servească la o mai bună adaptare a omului în fața condițiilor fizice și mecanice ale lumii exterioare. Această inteligență apare în forma ei desăvârșită în marile invenții și descoperiri din lumea fizică și mecanică. *Inginerii* creatori ca și cei ce dau contribuții originale în mecanica teoretică se găsesc la acest nivel.

Este posibil să se aple subdiviziuni chiar înăuntrul acestor nivele. Dacă analizăm diferitele invenții și descoperiri constatăm că există mari deosebiri în gradul și calitatea lor. Astfel că se pot întâlni chiar la nivelul întâi și al doilea oarecare invenții însă acestea

nu formează specificul acestor nivele. Nu trebuie să se uite că separarea acestor trepte este într-o mică măsură abstractă și arbitrară, însă, ele au fost fixate pe baza elementului predominant în realizări. Dacă privim problema aptitudinii tehnice prin prisma considerațiilor de mai sus, ni se pare că una din erorile esențiale a mai tuturor cercetărilor a fost neglijarea acestor stadii ale realizărilor tehnice și ca urmare, considerarea aptitudinii tehnice drept o entitate universal-valabilă indiferent de diferitele profesii tehnice care fac apel la ea, profesii în care această aptitudine variază în configurația și erarizarea factorilor psihici componenți.

Un lucrător cu o pronunțată dexteritate manuală poate eșua în probele de inteligență tehnică după cum un inginer creator poate avea o cotă redusă la testul de dexteritate manuală. O profesiune manuală poate fi exercitată cu succes și de inșii care alături de dexteritatea manuală au un anumit grad de inteligență tehnică însă nu ne putem gândi niciodată să considerăm dexteritatea manuală ca o formă a inteligenței practice, ci numai ca un element constitutiv în configurația acesteia.

Dacă unele cercetări au găsit totuși corelații chiar negative între aptitudinea tehnică și dexteritatea manuală, aceasta se datorează de o parte, faptului că se căutau corelații între realizări practice-tehnice de gradul al doilea sau al treilea unde predomină alte însușiri (gândirea sau inteligența tehnică) iar de altă parte, se uita că testele, care măsoară — cel puțin prin calcule — însușiri mai mult sau mai puțin izolate de individualitate, nu pot încă determina cu precizie rolul acestor însușiri pentru activitatea profesională.

Criteriul însuși de control al testelor („testarea testelor”) are o seamă de neajunsuri. De obicei datele testelor se controlează și se validează prin corelația pozitivă cu aprecierea șefului de atelier. Valorificările muncii și în genere aprecierea făcută de un șef al atelierului poate avea o seamă de insuficiențe—relevate de Fr. Baumgarten ¹⁾ — ce pot vicia rezultatele. Remarcăm, după Baumgarten, câteva din ele: a) Momente afective ce predomină în timpul aprecierii (simpatie-antipatie); b) slabă cunoaștere a omului; c) supra-veghere insuficientă a muncii; d) lipsa exercițiului în aprecierea și rânduirea în rang a unei grupe sau clase pe baza acestei aprecieri ²⁾; e) prefăcătoria și inducerea în eroare a observatorului de către candidat și camuflarea lipsei de aptitudine, etc. Unde mai punem și faptul că și valorificarea șefului de atelier diferă dela un timp la altul, supunându-se curbei de frecvență a erorilor.

1) *Fr. Baumgarten: Die Berufseignungsprüfungen. München, Berlin, Odenbourg. 1928, p. 408—409.*

2) În genere corelația care arată valoarea unui test se stabilea între rangul ucenicilor la teste și rangul fixat pe baza muncii în atelier de către un conducător de atelier.

Acestui fel de apreciere i s'au adus multe corective; șeful atelierului trebuind să țină seamă numai de *produsul* muncii. Produsul care servește drept criteriu de valorificare nu este orice produs ci rezultatul unei probe practice aplicată tuturor persoanelor din clasă sau grupă.

7. În concluzie, aptitudinea e întâi de toate un concept scos din studiul diverselor domenii de manifestare și realizare ale omului. Realizările din viața practică nu se pot explica niciodată în funcție de un singur factor al vieții psihice. Analiza ne dovedește că, chiar acele însușiri despre care se credea că sânt „unice” reprezentă în realitate o configurare mai mult sau mai puțin complexă de procese psihice, pentru că individualitatea, privită în totalitatea ei, își imprimă marca sa distinctivă în orice reacțiune. Plecând dela variatele realizări din viața practică se vor putea formula principiile teoretice stabile și se vor putea lămurii o mulțime de probleme în legătură cu psihologia aptitudinilor. Numai prin sistematizarea ramurilor de activitate profesională vom avea un reazăm sigur pentru construcțiile teoretice referitoare la aptitudini, deoarece numai în această activitate omul apare în realitatea lui vitală.

Psihologia generală nu se poate fundamenta decât pe datele obținute prin observația și experimentul din domeniul psihologiei individuale și diferențiale. Suprapusă imediat realității concrete e psihologia individuală și diferențială; pe aceasta se grefează apoi psihologia generală cu conceptele, principiile și legile ei mai mult sau mai puțin universale. Legile sânt cu atât mai greu de sesizat cu cât trecem dela lumea anorganică la cea organică și, la aceasta, pe diferitele ei trepte evolutive. De îndată ce intrăm în domeniul biologic, ne isbește varietatea formelor de viață atât în structura cât și în manifestările lor. Astfel că generalizările sânt cu atât mai periculoase cu cât ne urcăm pe treptele superioare ale vieții unde legile sânt din ce în ce mai mult legate de un anumit *loc* și *timp* dat.

Orice aptitudine e determinată în manifestările ei practice de două condițiuni: interne și externe. În cazul aptitudinii tehnice, de ex., organizarea funcțională a proceselor psihice (funcțiuni sensoriale, dexteritate manuală, atenție-spirit de observație, „simț practic”, percepție spațială, inteligență tehnic-practică și o seamă de *directive* intericore determinate de temperament și caracter) constituie *condiția internă*, subiectivă și specifică individului. Această condiție privește potențialitatea aptitudinii. Însă realizările efective din viața profesională implică și o a doua condiție: cea *externă*, obiectivă în funcție de împrejurările sociale, oportunități de muncă în atelier, etc.

Eficiențele din viața practică sânt determinate — în proporții variabile dela caz la caz — de acțiunea sinergetică a acestor două grupe de condiții. Unii datorită unor circumstanțe favorabile

au ajuns la realizări efective — chiar cu o capacitate dispozițională redusă, — alții dimpotrivă, din cauza unor împrejurări neprielnice n'au putut realiza nimic cu toată superioritatea dispozițiilor native. Din acest motiv, ni se pare că criteriul de verificare al testelor pe baza eficiențelor brute din atelier sau piața profesională are o mică lacună: aceste eficiențe pot fi determinate în unele cazuri mai mult de condițiuni favorabile de muncă decât de capacitatea funcțională internă și ereditară; în acest caz, coeficienții de corelație ce se stabilesc între datele testelor și realizările vieții practice pot fi dubioși. Astfel că o bună și reală validare a testelor se poate face prin *probele de muncă* (executarea unei munci reale în cadrul profesiei în care se manifestă aptitudinea). Proba de muncă este identică pentru toți atât din punct de vedere subiectiv cât și obiectiv, încât prin aceasta se realizează dezideratul esențial al măsurărilor psihologice care consistă în plasarea subiecților în momentul măsurării în exact aceleași condiții subiective și obiective.

Dacă experimentările din domeniul aptitudinilor n'au ajuns la concluzii stabile și definitive în cazul tuturor problemelor, și dacă unele rezultate sânt dubioase, n'avem încă dreptul să negăm principiul testelor și să ne aruncăm în brațele și mai înșelătoare ale intuiției. Erorile „intuiției” și observației pot fi tot așa de mari ca și cele ale experimentului rău aplicat. Și dacă măsurările psihotehnice, în cea mai mare parte, au părăsit drumul adevărat pierzându-se în construcții abstracte și sterile, e nevoie să ne apropiem din nou, fără nici o idee preconcepută, de realitatea concretă în care apare omul în toată complexitatea lui psihică pentruca plecând de aci să ajungem prin conlucrarea dintre experiment și observație la construcții teoretice temeinice.

DIMITRIE TODORANU

CE ESTE PEDAGOGIA EXPERIMENTALĂ ? 1)

Multe s'au spus și s'au scris, multe se spun și se scriu încă etichetându-se cu titlul de „pedagogie experimentală”. Titlul atrage pe oricine se ocupă astăzi de soarta școlii, pentru că, numai folosindu-l, autorul se și încadrează în selecta armată a noilor cercetători în știința educației.

Citind însă cele ce se scriu sub acest titlu, ne convingem că adesea, atât la noi cât și în străinătate, se dă, cu sau fără știință, titlul de pedagogie experimentală unor conținute variate într'adevăr, majoritatea acestor scrieri sau conferințe sânt din domeniul psihologiei experimentale, și, dacă am strânge la un loc tot cecece de fapt este pedagogie experimentală, am vedea că această știință există doar cu numele, care o așteaptă să se nască.

De unde vine confuzia între psihologia experimentală și pedagogia experimentală ? Din faptul că astăzi se obișnuiește să se facă știință numai cercetând, nu și sistematizând. Este o reacțiune a spiritului contemporan în contra excesului de sistematizare al epocelor trecute.

Se pretinde, de către foarte mulți, că știința se poate dispensa de sistematizare și că nu e nevoie să definești știința, e deajuns să faci știință. În cazul pedagogiei experimentale, de ex., nu e nevoie să te întrebi ce anume se poate înțelege sub acest titlu, e deajuns să faci cercetări și să le expui. Un anume om de știință a afirmat că definiția pedagogiei experimentale e superfluă : cel mai înțelept mod de a defini este a arăta lucrul pe care voești să-l definești. De ex. vrei să faci pe cineva să înțeleagă ce este un cal, îi aduci un cal și i-l arăți (exemplul este al d-sale). Recomandația este relativ bună, însă, din păcate, de multe ori se arată o oaie și se zice „iată un cal !”

Cei mai mulți dintre cei ce-și intitulează cercetările „pedagogie experimentală”, expun, de fapt, cercetări de psihologie experimentală.

1) Extras din comunicarea făcută la Cercul de studii de pe lângă Seminarul Pedagogic Universitar din București în ziua de 20 Ianuarie 1933.

E nevoie, deci, ca cel puțin cel ce face cercetări să știe precis în domeniul cărei științe lucrează.

Ce este dar pedagogia experimentală ?

După cum o arată numele, este acea pedagogie care se întemeiază pe metoda experimentală. Nu mai este nevoie să arăt în ce constă metoda experimentală.

Spre a clarifica mai bine această definiție necompletă și provizorie, trebuie să știm ce se înțelege prin „pedagogie”. Pedagogia este știința educației. Ea este față de educație ceea ce este etica față de morală ; una este un sistem de principii, cealaltă o punere în practică a acelor principii.

Dar atâta nu e destul ; ce este educația ? La această întrebare s'a răspuns în foarte multe chipuri.

Îată câteva din principalele definiții ale educației :

„Educația este dezvoltarea, în om, a întregii perfecțiuni pe care o comportă natura sa”. (Kant).

„Educația este arta de a crește copiii și de a forma oamenii”. (Rousseau).

„Educația este pregătirea pentru viața completă”. (Spencer).

„Educația îmbrățișează tot ceea ce facem noi înșine și ceea ce fac alții pentru noi, cu scopul de a ne apropia de perfecțiunea naturei noastre”. (J. St. Mill.).

„Educația are de scop a face din individul uman un instrument de fericire pentru sine și pentru alții”. (J. Mill.).

„Educația este o operațiune prin care un spirit formează un spirit și o inimă formează o inimă”. (J. Simon).

„A educa un copil înseamnă a-l pune în condițiuni de a ajunge în cel mai bun mod posibil la scopul vieții sale”. (D-na Necker de Saussure).

„Educația este arta și în același timp știința de a conduce tinerimea și de a-i da posibilitatea, cu ajutorul instrucțiunii, cu puterea emulației și a bunelor exemple, de a ajunge întregul scop care hotărăște omului destinația sa religioasă, socială și națională”. (Niemayer).

„Educația este evoluția organică și egală a facultăților umane”. (Mayor Stein).

„Educația este o totalitate de acțiuni voluntare și reflexe, prin care omul caută să înalțe pe semenul său la perfecțiune”. (Marion).

„Educația este dezvoltarea armonică a facultăților fizice, intelectuale și morale”. (Denzel).

„Educația este totalitatea eforturilor care au de scop a da omului stăpânirea completă și uzul bun al diverselor sale facultăți”. (Enric Joly).

„Educația este totalitatea eforturilor reflectate cu care se ajută natura în dezvoltarea facultăților fizice, intelectuale și morale

ale omului, ținând spre perfecțiune, fericire și destinația sa socială". (Compayré).

Este de la sine înțeles că fiecare din definițiile enumerate cuprinde ceva din adevărata semnificație a educației. Dacă am căuta o definiție a pedagogiei care să cuprindă, pe cât se poate, pe toate celelalte și să fie în concordanță cu spiritul școlii nouă, am putea ajunge la următoarea definiție :

Pedagogia este știința mijloacelor și a regulilor pe care trebuie să le urmăm, respectând legile fizice și psihice, în acțiunea noastră asupra ființei omenesci, spre a o ajuta în evoluția ei spre o personalitate în conformitate cu idealurile umane.

Stabilirea pe cale experimentală a acestor mijloace și reguli, cu și prin care educăm, este ceea ce se numește pedagogie experimentală, spre deosebire de acea pedagogie care le stabilește pe calea raționamentului pur și a ipotezei abstracte.

Noțiunii „pedagogie experimentală” i se dau mai multe înțelesuri. Felurile înțelesuri pe care le dă Claparède sânt o dovadă. Afară de înțelesul de mai sus, care mi se pare cel mai adecvat și care, de altfel, se găsește (ca și celelalte) și la Claparède în capitolul intitulat tocmai „pedagogia experimentală”, se cuprind de către foarte mulți, sub numele de pedagogie experimentală, orice cercetare experimentală care are de scop cunoașterea copilului *spre a-l educa*.

Cred însă că nu se poate da noțiunii de pedagogie experimentală acest conținut, deoarece cunoașterea copilului este obiectul altei științe : a psihologiei. Legile găsite de această știință sânt valabile oricând și ori care ar fi scopul pe care îl urmărim. Aceste legi nu numai că sânt valabile pentru cei al căror scop este educația, dar cunoașterea lor este indispensabilă, fără însă ca prin aceasta ele să-și piardă calitatea lor de chestiuni de psihologie.

Structura, funcțiunile, legile ființei sufletești a omului — deci și a copilului — sânt obiectul psihologiei ; stabilirea lor prin metoda experimentală este obiectul psihologiei experimentale. Iar mijloacele, procedeele prin care ființa omenească, luminată de psihologie, se dezvoltă mai complet, mai natural și mai ușor spre o personalitate spre care țineste idealul omenesc, formează obiectul pedagogiei ; stabilirea lor prin metoda experimentală este obiectul pedagogiei experimentale.

Astfel, cercetarea dezvoltării limbajului, a inteligenței, a memoriei, a aptitudinilor, a corelațiilor dintre aptitudini, etc., pe cale experimentală, este ca ori ce cercetare ce are de scop pătrunderea realității ființei copilului, cercetare de psihologie experimentală. *De domeniul pedagogiei experimentale se țin cercetările experimentale ce au de scop verificarea și stabilirea mijloacelor de dezvoltare a acestei ființe spre un scop dat.* Astfel, spre pildă, dacă voim ca

școlarii să învețe o limbă străină, și ne punem întrebarea ce metodă să întrebuițăm? putem experimenta cu două clase paralele, după două metode diferite și, la urmă, controlând rezultatele, tragem concluzii asupra metodei de preferat. Este o cercetare de *pedagogie experimentală*. Sau: sânt două manuale de geografie (exemplul este al lui Claparède), pe care să-l alegem? Facem o experiență ca cea descrisă în exemplul precedent: este o cercetare de *pedagogie experimentală*.

Sau: vrem să știm care trebuie să fie structura materiilor de învățământ, cum trebuie să fie dispusă, cum trebuie să fie prezentată, care trebuie să-i fie configurația, spre a obține cel mai bun progres? Facem cercetări experimentale. (Problemă la care s'a lucrat și se lucrează; rezultatul unor astfel de cercetări personale a fost expus de d. Zapan la Seminarul de pedagogie practică de la Facultatea de Filosofie și Litere din București). Este, prin excelență, o problemă de pedagogie experimentală: una din cele mai însemnate probleme ce și le pune școala.

E dela sine înțeles că cercetările de psihologie sânt folositoare, indispensabile, pentru pedagogie, cum am mai spus. De altă parte, prin cercetările de pedagogie experimentală se pot deslegă și unele probleme de psihologie și, în felul acesta cele două științe se ajută reciproc, prin activitatea lor, se îmbogățesc, câștigând una din activitatea celeilalte, fiecare însă muncind în domeniul propriu, realizând principiul diviziunii muncii.

Iată înțelesul ce trebuie dat pedagogiei experimentale.

Dar, pe lângă problemele ce intră precis în domeniul pedagogiei experimentale, pedagogul trebuie să se ocupe și cu alte probleme, în prealabil. Una din cele mai importante este problema individualității copiilor și a aptitudinilor. Această necesitate rezultă chiar din definiția ce am dat pedagogiei. Dar acest soi de cercetări făcând parte din domeniul psihologiei, pedagogia ar trebui să le ia din această știință. Ele rămân însă tot în sarcina pedagogului, din următoarele motive:

1. Fiind că capitolul special care ne interesează din psihologia generală, psihologia copilului, nu e decât o știință relativ nouă, în care există foarte multe și foarte însemnate probleme de rezolvat. Psihologia nu suferă din această pricină, ea progresa, dar suferă pedagogia, căci ea nu poate progresa decât foarte greu, cât timp aceste probleme de psihologie nu sânt rezolvate, cât timp nu cunoaște cât se poate de bine și complet realitatea psiho-fizică a copilului. Deci îi rămâne pedagogiei, în speță pedagogiei experimentale, să se descurce și să facă cercetări acolo unde psihologia nu-i dă nimic sau îi dă prea puțin. Câștigă, prin aceasta și pedagogia, căci își poate face cercetările în condițiuni prielnice, câștigă și psihologia,

îmbogățindu-se cu rezultate pe care ea singură trebuia să le găsească. Iată cum pedagogia întoarce psihologiei, serviciile pe care aceasta i le-a adus și le mai aduce încă, în atâtea și atâtea probleme de educație.

2. În educație trebuie să se țină seama de individualitatea școlarului. Dar această individualitate este ceva concret, variat, unic în timp și spațiu ; e vorba doar de școlarul x și y , din școala z ; și psihologia individuală, ori cât ar fi ea de precisă, nu ne poate da complet „portretul psihologic” al diferiților indivizi din școala în care lucrăm. Rămâne veșnic în sarcina educatorului diagnosticarea fiecărui școlar în parte.

Cercetări de acest fel sânt : diagnosticarea tipurilor de inteligență, dezvoltarea inteligenței la diferitele vârste, sexe, clase sociale, în genere, și la fiecare școlar în parte, diagnosticarea memoriei, a funcțiunilor asociației, a aptitudinilor, etc., etc.

Ele s'au făcut la noi, la diferite grădini de copii, școale primare și secundare. Unele rezultate au fost comunicate la Facultatea de Filosofie și Litere din București, etc. Practicanții Seminarului Pedagogic Universitar sânt puși în curent, în ședințe speciale, și exercitați la fața locului, în cercetări experimentale pentru studiul individualității școlarului și, în deosebi, a școlarului român. Cluj

I. SULEA

R E C E N Z I I

C. GEORGIADÉ: *Psihologia gândirii copilului* (ed. Soc. Rom. de Filosofie, 1934, pag. 367, Lei 150).

Alături de tratatul de psihologie al d-lui C. R.-Motru, de o mare valoare teoretică, fiindcă sistematizează datele unei științe și e, în acelaș timp, și mărturia elaborării personale a unei concepții asupra corelațiilor fenomenelor sufletești, — cartea atât de îngrijit științific alcătuită a d-lui C. Georgiade, este un plus. Adică, are o valoare obiectivă și prin aceasta îmbogățește într'adevăr literatura științifică a psihologiei. Firește că e foarte greu să redau chiar în linii largi ceva din vastitatea materialului folosit pentru a ni se descrie empiric și clădită pe numeroase observații, făcute prin experiență de teste sau introspecție, sau întemeiate pe studiul genetic al fenomenelor sufletești, — o psihologie atât de complexă, fiindcă încă obscură în multe privințe, cum este aceia a copilului. Cu o ușoară atenție am putea totuși să ne orientăm în labirintul de fapte și de explicări. Am putea în acest caz să desprindem de ex. adevărul că la început, viața sufletească a copilului caracterizată în ce privește gândirea sa, prin percepția proectivă a lucrurilor, se diferențiază pe măsura dezvoltării centrilor nervoși și își sfârșește evoluția odată cu terminarea dezvoltării organice a copilului. Sau între altele și adevărul, rezultat din cel dintăiu și anume că acestea fiind cele două capete ale liniei vieții reflexive a copilului, pe întreaga durată a ei măsurată în timp cu 14 ani, evoluția vieții sufletești trece dela gândirea proectivă inițială care este sincretică (juxtapunere a percepțiilor), egocentrică, dogmatică (subiectivă și nerelativistă) și autistă (privește viața numai din punctul de vedere al unui ego, ce nu trebuie confundat cu conștiința eului unei personalități), și ajunge la gândirea reprezentativă, întemeiată pe funcțiile memoriei și atenției, apoi la gândirea explicativă, când treptat încep diferențierile între subiect și obiect, între experiență internă și externă, între eu și non-eu, între actual și timp (memorie). În sfârșit, se desăvârșește prin gândirea logică. Aceasta însă la rândul ei își are o evoluție: dela generalizarea falsă a percepțiilor și reprezentărilor, până la formarea conceptelor formale, generale, până la judecata logică și raționament. Atunci parcă se termină și corelația dintre funcțiile biologice și cele psihice ale copilului.

În expunerile pe cari le face, d. C. Georgiade are prilejul nu numai de a ne pune la curent cu teoriile cele mai noi în legătură cu materia tratată, dar mai ales, prezentându-le critic, să ne introducă și în felul propriu de gândire a d-sale. În acest chip lucrarea sa nu e numai una de informație, ci este și o expunere de vederi numeroase personale în legătură cu problema de psihologie pe care o desbate. Dar cari, cu toate acestea, nu trebuie să fie considerate numai izolat, cu alte cuvinte să le dăm valoare în raport numai cu conținutul capitolelor în sine. Ci dimpotrivă, urmează să fie cuprinse în punctul de vedere ce cred că constituie fundalul întregii lucrări și anume acela că, fără a nega relația ce e necesar să o facem între dezvoltarea cerebrală a copilului și cea sufletească

a sa, factorul social joacă totuși aci la rândul său, un rol de o excepțională valoare. Fără de acesta, nici trecerea dela proiectiv la reflexiv și gândire logică, n'ar fi posibilă. Nici limbajul nu și-ar găsi explicarea în ce privește rolul său, tocmai în evoluția gândirii copilului. Nici gândirea concepțională până la formele superioare ale gândirii logice, nu ar putea prinde vreo realitate a sa proprie. Aci deci, e perspectiva sub care d. C. Georgiade a condus bogatul material al lucrării sale spre încheierile ei ultime. E de pildă vorba într'insele, între altele, de a se determina și ști, cari sunt în definitiv condițiile dezvoltării gândirii copilului, punându-ne întrebarea dacă ea e dirijată de legile determinismului organic, sau de cele ale experienței. Ceiace echivalează cu întrebarea dacă putem găsi vreo lege care să explice evoluția gândirii copilului. Dar dacă nu am găsi nici o progresivitate în viața sufletească a acestuia, ci am considera numai că gândirea sa este aceeași la orice vârstă, firește că răspunsul la punctele de plecare deosebite, ar fi diferit și el. Ipoteza unei succesiuni a vieții sufletești e susținută de Piaget. Cea a identității conținutului gândirii copilului, de către Spearman, un psiholog englez. Critica d-lui C. Georgiade sprijinită pe considerarea inițială și anume, că întotdeauna este vorba de o dezvoltare sufletească determinată și de factorul social, cum am văzut, va căuta, cum e și firesc, să înlăture punctul de vedere al acestui din urmă psiholog. În primul rând, întemeiându-se pe observarea că se confundă funcția gândirii și conținutul ei. Am putea admite că funcția gândirii rămâne aceeași. Conținutul ei însă, „care e în funcție de reprezentările copilului și variază dela an la an cantitativ și calitativ, în virtutea noilor interpretări a raporturilor posibile între ele și a noilor sinteze mintale, făcute după logica gândirii sociale, a gândirii obiective” (pag. 333), este dintr-o dată în continuă schimbare. Ipoteza lui Spearman nu se poate susține deci. Dacă am avea acum în vedere, mai mult, că experiența științifică a demonstrat că gândirea copilului nu este totuși „funcțional” aceeași la toate vârstele, atunci punctul de vedere genetic trebuie să fie cu atât mai mult adoptat. Nici chiar argumentul că, în fine, copilul poate lucra cu o simultaneitate de gândiri diferite, nu e concludent pentru teza psihologului englez, fiindcă această simultaneitate, ne spune d. C. Georgiade, „este mai mult indiciul unei perseverențe din partea unei forme de gândire, care, silită să se retraga sub acțiunea presantă a unei forme noi, mai prezintă manifestări sporadice din timp în timp” (pag. 334) și astfel, continuă să influențeze pe cea nouă. În sfârșit, un ultim argument pentru a se înlătura ipoteza lui Spearman, denumită și ipoteza empiristă, e și corelația funcțiilor biologice și psihice în toată perioada de dezvoltare a corpului copilului. Ceiace ne duce la încheierea, că dacă uneori observăm insuficiențe în dezvoltarea gândirii copilului, ele se explică prin multiplicitatea funcțiilor „pe care organismul trebuie să le susțină până la deplina sa dezvoltare” (pag. 337). Așa ne explicăm de ce gândirea copilului este păpândă. Maturizarea gândirii sale e un proces tardiv. Legile gândirii copilului pot fi prin urmare găsite numai dacă vedem genetic viața sa sufletească. Legea evoluției ei poate fi prinsă numai din considerarea acestei perspective însăși.

Ce ași putea obiecta psihologiei d-lui C. Georgiade? Un interes strict științific îmi impune să fixez următoarele observări la valoroasa lucrare de care mă ocup :

a) De ordin psihologic. Cred că gândirea copilului, în ipoteza plauzibilă că o vedem desfășurată progresiv, nu și termină dezvoltarea abia la 12—14 ani, cum sustine d. C. Georgiade în diversele capitole ale cărții sale. La 7—8 ani gândirea logică, judecata și raționamentul devin obișnuite la copilul normal. Principiul contradicției e în funcție, indiferent dacă copilul și-l explică sau nu teoretic. Ca și judecățile de relație, de asemănare, deosebire, etc. Considerațiile teoretice asupra lor, nu sunt existente nici la omul matur, în afară de cazul când acesta, logician fiind, își pune întrebarea asupra condițiilor posibile ale formelor logice ale gândirii. De aceea mi-a părut de ex. bizară această afirmație a d-lui C. Georgiade: Este absolut necesar să știm dacă într'adevăr copilul și-a

inșușit formele logice de gândire, „dacă el este conștient de ceiace gândește, dacă el își dă seamă de *operația logică a gândirii sale*”, etc. (pag. 250). Altfel ar putea să fie pusă în discuție problema, dacă am vedea psihologia copilului sub un unghi morfolologic și structural. Așa privitye lucrurile, ideia de evoluție, de progres, succesiune, schimbare, etc. se înlătură, conținutul gândirii are teoretic vorbind, o însemnătate secundară, iar funcția nu e decât desfășurarea în intensitate a virtualităților ce sunt date dela început. Pentru a folosi o analogie, așa putea să spun că viața noastră sufletească nu este sub aspectul ei psihologic, o funcție de creație, ci numai una de continuă descoperire. Așa se explică acum, de ce gândirea copilului este „la început” proectivă. Fiindcă totul este perceput. Analiza este o operație ulterioară. Deaceia spațiul real este numai pentru omul de știință altceva decât spațiul matematic, iar timpul real (durata) altceva decât timpul ideal al științei. Intocmai cum gândirea este altceva decât reflexiunea teoretică. Copilul ca și omul matur de altfel, trăesc în spațiul real, în timpul real, gândesc. Spațiul matematic, timpul ideal, reflexia, sunt abstracții teoretice ale omului de știință sau ale filosofului, dar nu trebuiesc privitye ca un progres din care să deducem ceva cu privire la dezvoltarea psihologiei copilului, cum procedează d. C. Georgiade. Gândirea noastră este proectivă, esențial. De aceia, marile câștig pe care ni-l poate aduce psihologia ca și filosofia, este tocmai de a ne face să vedem că analiza nu ne poate învăța altceva decât că numai aparent credem că am izbutit «să ajungem» undeva, sau la ceva, când de fapt ajungerea e numai o coincidere cu începutul, în care nu știu prin ce întunecare a ochiului nostru, n'am văzut că ne aflăm dela început. Într'un singur loc am fost în această ordine de idei de acord cu d. C. Georgiade, și anume acolo unde d-sa ne arată că gândirea copilului nu debutează prin concepte, ci prin judecăți (pag. 284). N'am putut fi însă de acord, mai ales cu acest pasagiu, din Wallon, și anume, că «gândirea explicativă nu este compatibilă cu o mentalitate proectivă», fiindcă ea presupune opunerea diferitelor planuri ale realității, nu identificarea lor (pag. 148). Deosebirea e totuși pregnant exprimată.

b) De filosofie a culturii. — D. C. Georgiade dezvoltă pe larg în cap. XI al cărții, problema formațiunii noțiunilor de spațiu, timp și număr la copii, relaționând lucrurile și cu formația acestor noțiuni la popoarele vechi și la cele primitive. D-sa constată apoi că progresele conștiinței obiective a copilului arată un drum dela proectiv și spațial spre temporal și interior. Din contră, copilul ia cred conștiință de eri, azi și mâine, ca și de eu, înainte de a-și da seamă sau de a diferenția non-eul de eul său. Așadar înainte de a-și lămuri că lucrurile sunt altceva decât el însuși. Iar în ce privește timpul și pe primitivi, am putea spune că primitivul percepe mai curând timpul decât spațiul. Cultura sa e caracterizată prin mișcare, timp, expresivitate (ideia de «Ergriffenheit»). În evoluția culturii vine mai târziu abia starea pe loc, spațiul, dogma, legea (ideia de «Begrifflichkeit»). Lucrurile sunt frumos explicate de L. Frobenius, în studiul său: «Erdenschicksal u. Kulturwerden» (1927).

c) De ordin metafizic. — Cred că nu se poate face nici o legătură între faptul explicării de către unii copii a nașterii ființelor sau a propriei lor ființe, «prin urina sau fecalele părinților, prin falusul tatălui sau orificiul anal», ceiace nu o dispensează de noțiunea de lichid, de apă, — și primele speculații ale filosofiei grecești (pag. 52 și 53). Cum deasemeni este riscant să găsim apropieri de acestea: între faptul că majoritatea copiilor identifică cuvântul cu realitățile pe cari le exprimă, întrucât din existența sa decurge implicit și existența lucrurilor. De ex. un copil spune: «Dumnezeu trebuie să existe pentru că el are un nume». Și faptul, că «raționamentul acesta ne amintește de clasicele iluzii ale realismului ontologic, care dovedea existența lui Dumnezeu prin deducțiunea sa din ideia unei ființe perfecte și infinite, prezente în spiritul nostru. Credințele copilărești despre participarea cuvintelor la lucruri, despre rolul pe care ele l-ar fi avut la producțiunea acestora, ne amintesc iarăși de o altă credință religioasă a omenirii mult mai veche, consemnată în Geneza Bibliei sub celebra

(pag. 161). Va trebui firește să fie odată lămurită altfel decât cum se face de obicei, dovada aceasta ontologică a existenței lui Dumnezeu. După cum va trebui să se înțeleagă că gândirile noastre, ca forme sau transcendențe neipostasiate, au totuși o existențialitate. Atunci poate, argumentarea copilului nu ne-ar mai părea în seninătatea ei, naivă. Iar rezonanțele ei, ar prinde în conștiința noastră nu numai o valoare ontologică, dar poate și una teoretică.

d) De ordin epistemologic. — Subscriu ideea că «gândirea formală» se desfășoară pe planul imaginărilor pur, ea putând să accepte ca teme ale speculației sale chiar ipoteze și probleme, care sunt în integrală contradicție cu realitatea, cu experiența curentă. Gândirea ajunge să-și creeze o așa supletă și îndepărtare dela condițiile experienței, încât ea își permite inițiativa de a supra-pune unele după altele acestor condiții: toate probabilitățile de reprezentare, de care spiritul uman are nevoie în studiul realității sensibile. Prin aplicațiile acestei gândiri, filosofia a ajuns să dubleze realitatea fizică cu una supra-sensibilă, iar știința să supraună aceleași experiențe, realitatea abstracțiilor fizice și a raporturilor matematice» (pag. 306). Dar nu pot fi de acord cu ideea că logica gândirii obiective s'ar confunda cu logica gândirii sociale (pag. 333). Cred că nu consensul conștiințelor dă valoare de obiectivitate unui adevăr. Când el este științific, caracterul obiectivității sale rezultă din altfel de convingeri. Cum nu mă pot împăca nici cu unele din multiplele considerații pe cari d. C. Georgiade le face în privința fenomenului cunoscut de toată lumea, acela al tendințelor neastâmpărate aproape a copiilor de a pune adulților mereu întrebări (pag. 148, 151, 212, etc.). Fiindcă, e greșită considerarea ce se face că la copii «se poate admite fără exagerare, că abuzul atitudinii interogative constituie o piedică pentru dezvoltarea gândirii și un mijloc pentru întreținerea și încurajarea unei stări de spirit, asemănătoare aceleia a neurastenicilor, anume starea de nervozitate mintală, de neliniște, de nesiguranță, de scăpare a ideilor și de abulie. Nu este exclusă nici posibilitatea unei evoluții spre mitomanie» (pag. 212). În loc de a vedea în acest fenomen o manifestare maladivă, posibilă, eu cred că dimpotrivă, întreținerea e izvorul oricărei științe și al dialecticii posibile a oricărei cunoașteri. Răspunsul este de aceia de mai mică însemnătate pentru noi. Întrebarea e totul. Este de aceea o greșală să credem că oamenii nu găsesc răspunsuri la întrebările ce și le pun. Totul e numai să și-le pună. Fiindcă ei au nevoie de întrebări, nu de răspunsuri. Iar întrebările par că nu se găsesc pe toate drumurile și nici în conștiința orîșicui.

I. BRUCĂR

TUDOR VIANU: *Istoria Esteticii dela Kant până azi, în texte alese.* (București, Torouții, 1934, pp. 295).

O cerință stăruitoare a noii pedagogii referitoare la cultură, este trimțterea la izvoare, ca reacțiune împotriva spiritului diluat al popularizării, stimulat, în cea mai mare parte, de către istoriile diferitelor discipline.

De aceea, o reformă decisivă, în direcția amintită, trebuia întreprinsă, îndeosebi, asupra acestor priviri istorice. Evident, în cazul unora s'au găsit mai grabnic soluțiile, anticipând chiar punerea problemei; așa, în cazul istoriilor literare s'a aflat soluția antologiilor, iar în cel al istoriei artei, ca efect al ultimelor performanțe tehnice, s'a recurs la soluția planșelor.

O rezolvare a acestei chestiuni a zăbovit, izbindu-se de condiții mai anevoioase, pe planul disciplinelor filosofice. Acestea, spre deosebire de categoriile artistice și literare, cer o mediație, un preparat special neutralizator, pentru cei nefamiliarizați cu textele de filosofie; pe lângă aceasta, opera de gândire, prezintă o continuitate mai alegată decât cea artistică, astfel încât, pentru expunerea fragmentară, necesară cadrului unei antologii, se cere un tact și o finețe deosebită în selectarea materialului, pentruca acesta să devie operant.

Astfel de condiții neatrăgătoare au stârnit, după cum s'a amintit, îndepărtarea la timp a unei sericase lacune de ordin pedagogic.

Restrângând, în preocuparea noastră, acest domeniu la estetică, vedem că abea în 1923 se infiripează o atare inițiativă, datorită lui Utitz, care — după câte se știe — până la cazul privit în această recenzie, n'a mai slujit ca îndemn de continuare.

Cine a avut în mână cartea menționată (Emil Utitz, *Aesthetik*, Berlin, Pan-Verlag 1923) poate cuprinde dificultățile unei astfel de întreprinderi, prin imperfecțiunea lucrării, care-și rezervă, totuși, distinsul merit de inițiativă. Lipsurile cărții sunt evidente la materialul pentru veacul XVIII, de unde sunt omiși autori organic integrați în procesul evolutiv al esteticii, substituiți prin alții, mai puțin reclamați de circumstanță. Textele, foarte bine alese cu privire la veacul XIX, sunt, totuși, insuficiente pentru o reflectare totală a gândirii estetice din acea vreme, iar curentele contemporane sunt, deasemenea, sumar reprezentate.

Considerând lucrarea recentă, de o similară destinație a d-lui T. V. putem înțelege progresul remarcabil, realizat numai la a doua încercare. În primul rând, d-l T. V. își restrânge obiectul atenției la estetica modernă, cu începere dela Kant; materialul prezintă, astfel, o directă conexiune cu preocupările de astăzi și împrumută, prin această delimitare, un caracter mai riguros științific lucrării.

Pe lângă textele ilustrative din Kant și Schiller, autorul izbuteste să ne proiecteze o iccană complectă a veacului trecut cu cele două curente izvorâte din dualismul concepției kantiene, idealismul și formalismul, expunerea fiind întregită, printr'o suficiență prezentare a curentului simpatiei, îndeosebi a celor trei corifei doctrinari, Volkelt, Lipps și Groos.

În afară de aceste trei mari curente ale veacului trecut, nu lipsește nici autorii mențiți să consolideze deplin cadrul epocii, dela Nietzsche până la Guyau și dela Fechner până la John Ruskin. Toți aceștia sunt reprezentați prin fragmente edificatoare asupra întregii concepții, cele mai multe oferind caracterul de rezumate sau de sinteze ale sistemelor respective.

Însfârșit, timpurile mai noi sunt ilustrate prin teoreticienii francezi Bergson, Lalo și Alain, prin traduceri din Croce și Gentile, sau prin prezentarea lui Dessoir. Nu lipsește nici estetica fenomenologică prin Geiger, nici cea psihologică înfățișată prin Freud însuși. O ultimă și necesară complectare ne vine din paginile lui Paul Valery și ale abatelui Brémond, desenându-se, astfel, o perspectivă încheată și asupra veacului nostru.

Acest muzeu de texte originale este precedat de o introducere, în care se pune chestiunea asupra necesității unei istorii a esteticii. Îndreptățirea unei astfel de întreprinderi depinde de răspunsurile pe cari le reclamă trei întrebări constitutive. În primul rând se pune întrebarea dacă a existat mereu conștiința unei autonomii estetice; această conștiință care, din primele timpuri a vegetat într'un fel de penumbră, s'a conturat definitiv, abia în zilele noastre, prin actiunea curentului fenomenologic. A doua întrebare e legată de continuitatea dintre preocupările actuale și cele trecute ale esteticii; cunoașterea filosofică, deci și estetică, spune d-l T. V., se întemeiază pe două operații succesive: „o confruntare naivă cu obiectul” și „o încadrare a efortului nostru de cunoaștere într'o tradiție”. Acesta prin urmare, o latură substanțială în filosofie „elementul naiv” și alfa de înlănțuire în raporturi „elementul constructiv”; acesta din urmă reclamă existența unei istorii a esteticii. Răspunsul la ultima întrebare, pusă asupra posibilității de progres neînrămurit în estetică, ajunge să stabilească două aspecte înlănțurite acestea, unul „teoretic” și celălalt „normativ”; progresul, în estetică, este realizat numai pe planul primului aspect. Din aceste preliminarii reiese, netedă, rațiunea recentei întreprinderi a d-lui T. V.

În partea a doua a introducerii ni se schițează o istorie a esteticii, ca o ușoară complectare a textelor alese, nu mai desvoltată decât lămurirea inițială a unei monografii artistice, ilustrată prin reproduceri.

Însfârșit, tot aci este integrat și interesantul studiu asupra «Contribuției românești în etsetică» apărut anul trecut în *Zeitschrift für Aesthetik und allgemeine Kunstwissenschaft* a lui Max Dessoir.

O amplă bibliografie, asupra autorilor ilustrați, completează lucrarea.

Drept concluzie, trebuie accentuat amănuntul extrem de important că aceasta este prima carte de filosofie românească, corespunzătoare actualelor cerințe, în unanimitate manifestate, a unei concepții pedagogice vii și organice, de contact cu izvoarele. Iar o trăsătură îmbucurătoare este reușita deplină a acestei încercări în cultura noastră, numai după o primă întreprindere similară străină. Aceasta datorită cunoscutei pregătiri de specialitate și resurselor de discernământ ale autorului, al cărui spirit profund și suplu este capabil nu numai de a adopta o inițiativă străină, ci a se și integra adânc în atmosfera unei noi problematice, putându-și emula, astfel, inițiatorii.

EDGAR PAPU

EUGENIU SPERANTIA: *Papillons de Schumann*. (Ed. Cugetarea, 1934, pag. 270. Lei 75).

Cei care au urmărit activitatea filosofică de până acum a d-lui Eugeniu Sperantia, începând dela teza sa de doctorat asupra «Apriorismului pragmatic» și sfârșind cu studiile ample, de o abundență erudiție, asupra psihologiei și sociologiei contemporane, publicate de curând în «Revista de Filosofie», vor înțelege că așa construită cum e, «*Papillons de Schumann*» este pur și simplu o revelație. Pentru că autorul acestei lucrări, părăsind de astă dată orice pedantism ce amintea la d-sa ceva din alura profesorului scolastic, s'a lăsat furat de o viziune a sa, privitoare la un principiu unic al vieții, dramei și frumosului și ne-a dus pe aripele de flutur ale inspirației sale, într'o lume de încântare și de vis. În lumea aceia în care totul este dat dela început, ca întreg, unde «imaginea apriorică» precede orice realizare a ei în concret, și în care (aproape aristotelic), se desfășoară în multiple forme o dramă sumbră și totuși iluminată de un sens ultim, născută dintr'un principiu distrugător și unul de creație, din avânt și înfrângere, din ferveare și depresiune, din glumă însoțită de durere, așa cum e sborul însuși al fluturelui, și unde totul se reduce la o existențialitate care e viața însăși, străfulgerată de intenționalitate și tendință ce nu-și opresc elanul decât în realizări de artă, de mituri religioase, de categorii logice (apriorice), și de obiecte de cunoaștere. Fiindcă, pentru d. Eugeniu Sperantia, conștiința anticipează orice realitate concretă, fiindcă realul are sens numai pentru conștiința omenească care îi judecă valoarea și numai în cadrul ei, așa că, dependentă de conștiință, realitatea nu poate fi niciodată mai mult decât conștiința care o face posibilă și o cunoaște. Intăietatea este deaceia a conștiinței (pag. 204). N'am ajuns cu aceasta firește la un solipsism. Și nici nu voesc să lămuresc cât anume aristotelism și bergsonism, e în această tendință și în această concepție a unității dintre viață, ramă și frumos. După d. Eugeniu Sperantia, creația e un proces de viață, adică un segment al vieții, iar opera de artă e o ființă vie nu prin materialul ei, ci prin semnificația și idea ei (pag. 216 și 217). Cum nu voesc să mă opresc asupra unei alte idei a autorului, care e totuși mărturia unui idealism, și anume că pentru noi adevărul lui Locke trebuie răsturnat, dar nu atât în felul cum a procedat optimistul Leibniz, ci afirmând dimpotrivă, că nihil est in sensu quod antea non fuerit in intellectu (pag. 205). Decarece, în cartea d-lui Eugeniu Sperantia încântarea nu vine atât din sugerările de idei ce le naște în noi, ci din frumusețea simplității structurii ei și a construcției ei, întemeiată pe o metodă descriptivă a conceptelor. Sau se naște în noi din atmosfera de poezie însăși ce învălue întreaga carte, din înariparea ei, din spiritualitatea ei. Așa că se cuvine să ne oprim mai curând tocmai asupra elementelor din care sunt construite aceste «*Papillons de Schumann*», pentru a încerca să ajungem la esențialitatea originară și dela care neîndoios, au pornit. Sau poate că această esențialitate a fost deja afirmată că-

teva rânduri mai sus. Este just de aceea, punctul de plecare al cărții, că totul, întregul, precede analizei, că viața sufletească se reduce la funcțiuni și structuri, că psihologia configurării (Gestaltpsychologie) a luat locul celeia care vedea în viața noastră sufletească numai «stări» de conștiință, că totul nu e decât o multiplicare de forme inițiale, repetare și simetrie de tonuri, de culori, de forme de viață («simetria e în același timp și un caracter al vieții și al artei», pag. 162), că lucrurile trebuie privite deci morfologic, și că repetarea aceasta nu e în fond decât tendința elementară, fundamentală, prin care viața, realizându-se în forme diverse și ajungând la spiritualitatea dela care totuși pornește (sau pe care cu toate acestea o cuprinde), urmărește să conserve, să păstreze, nu numai formele ei primare biologice, ci și pe cele de expresivitate estetică. După Croce, arta e expresie a intuiției (pag. 113). După d. Eugeniu Sperantia, arta fixează durabil și comunicativ unitățile de viață interioară evidențind cât mai mult fie mijloacele de afirmare, fie lupta lor de perseverare ca unități vii» (pag. 153). Tot după d-l Eugeniu Sperantia repetarea sau «desvoltarea unui motiv, exploatarea lui, e urmărirea peripețiilor unui suflet sbuciumat» (pag. 162). Cum este adevărată și precizarea, că în studiul acestor forme, nu trebuie să încercăm a descrie operele de artă, o statuie, o simfonie, acele celebre «Papillons» ale lui Schumann, urmând îndemnul lui Lessing, din Lackoon: «Erst betrachten wir die Teile»... Că dimpotrivă, având mai întâiu viziunea întregului. Nu știu dacă în cadrul ideii de repetare și păstrare a formelor originare biologice și artistice, mi-ar fi permis să amintesc aci de o idee analoagă, din cartea lui P. Kaminer: «Das Gesetz der Serie». O carte ciudată în forma ei și adâncă în perspectivele ei științifice și filosofice. Cu privire la descrierea aceasta însă a formelor simetrice, întocmai ca și cu referire la metoda pe care d-l Eugeniu Sperantia o folosește pentru a ne descrie sbuciumările și avânturile din «Papillons», as vrea cu toate acestea să lămuiesc, că descrierea întreprinsă aci e fugară, e un mijloc de a lega idei în raport cu temele și repetirile de teme din «Papillons», e un prilej de asociere a varii probleme în corelație cu un punct de plecare, spre a se ajunge în cele din urmă prin jocul bogat al imaginației, la posibilitatea unei viziuni asupra unității dintre viață, dramă și frumos. Dacă e să judecăm valoarea unei metode după rezultatele ei imediate, atunci neîndoios că n'am putea spune nimic împotriva celeia folosită de d-l Eugeniu Sperantia. Cartea «Papillons de Schumann» e un astfel de rezultat. Ea confirmă strălucit metoda. Fantezia, aparent fără pretenții științifice și filosofice, poate duce într'adevăr la crearea unei opere de valabilitate artistică și neîndoios, teoretică. Descrierea aceasta despre care vorbesc nu e totuș una fenomenologică. Cum cred că a putut să deducă oricine. Fiindcă aceasta din urmă, mai puțin asociativă, mai puțin romantică și deci înlăturând în totul fantezia, se străduiește, analizând un concept — cum ar fi și acesta: «Papillons de Schumann», — a nu-l relaționa cu nimic în afară de celace constituie conținutul lui, mai mult pune chiar în paranteză acel conținut ce ar putea fi un balast care ne-ar îngreuna cunoașterea unui esențial la care conceptul ar putea să fie redus, și astfel, voind să ajungă la o știință strictă a oricărui conținut conceptual al rațiunii, îl limitează, îl abstrahizează oarecum.

Precizând însă cele de mai sus, trebuie să mai arăt acum, că frumusețea cărții o constituie și câteva mici teorii incidente. De ex. una cu referire la critica muzicală, după care, totul nu se rezumă atât la cunoșterea condițiilor biografice (pag. 76 și 95) și psihologice cari au dat naștere unei piese muzicale (pag. 17), ci mai mult la «sensul» trăit al compoziției (pag. 16), acel sens dramatic, tragic, izvorât din libertatea creatoare a individului și oprirea și împiedecarea de realizare a viziunilor sale. Sau alta, cu privire la «interesul» spiritual, necesar de a-l avea, oridecâteori voim să pătrundem sau să gustăm o operă de artă. Ideia aceasta circulă dealungul cărții (pag. 5, în cap. «Interesul epic», «Metafizica interesului estetic», «Epicul în patima livrescă», etc.). Sau alta, cu referire la pu-

teea artistului creator de a «magnifica» datul pur perceptiv. Imaginația creiază mult din puțin (pag. 105), așa cum Schumann a tratat amplu, cu magnificență, subiecte mici. Sau în sfârșit, una privitoare la explicarea, că nu ideia de ne folosire (unemployd), constituie caracterul jucăriei, ci mai mult miniatura ei. Asta ar fi oarecum «primul contact pe care-l ia mintea cu principiul adânc al frumosului, într-una din cele mai timide ipostaze ale sale» (pag. 175; vezi și pag. 237).

N'ași putea încheia această scurtă recenzie, fără a face următoarele citate:

a) «Hul lui Fichte se determină singur pe sine, opunându-și non-eul, care nu e decât figura sa metafizicește simetrică, proiectată în oglinda obiectivității»;
 b) «Cel ce scrie cartea trebuie să aibă în fundul conștiinței sale bănuiala că ideia sa nu e numai a sa, ci că e ideia lumii și că poartă în sine un reflex al absolutului. Fără această bănuială nu există convingere și nu există încredere în putința succesului ideii scrise» (pag. 245).

Ele lămuresc atât directiva spirituală a autorului lucrării de care m'am ocupat, cât și însăși perspectiva ultimă sub care ea a fost concepută.

I. BRUCĂR

I. E. TOROUȚIU: *Studii și documente literare*, vol. IV (București, 1933).

Am relevat și cu prilejul apariției volumului II din această monumentală colecție, îngrijită cu atâta perseverență și competență și cu atâtea sacrificii de d. I. E. Torouțiu, că multe din documentele adunate și date la lumină interesează nu numai pe istoricii literari, ci în aceeași măsură și pe istoricii filosofiei noastre. Unul din volum apărut nu face decât să întărească cele spuse atunci: el cuprinde lucruri fundamentale în legătură cu A. D. Xenopol, cu acest gânditor căruia abia de câțiva ani a început să i se recunoască și în țară la noi adevăratele lui merite filosofice, adică mult mai târziu după ce marile reviste străine îl onoraseră, solicitându-i colaborarea și publicându-i studiile în loc de frunte, și după ce gânditori străini de seamă îi relevaseră temeinicia concepției. Faptul că Xenopol n'a fost apreciat dintru început, cum merita, în țara lui, se datorește în primul rând lui Maiorescu care, împărțind concepții cu totul opuse celelea a lui Xenopol, nu avea nici o înțelegere pentru teoria filosofică a marelui nostru istoric. Maiorescu n'a scris, precum se știe, nimic asupra teoriei lui Xenopol, dar în convorbirile pe care le avea cu puținii oameni dela noi care militau pe atunci în domeniul filosofiei sau manifestau interes pentru cercetările filosofice, el se exprima cu totul defavorabil încercărilor întreprinse de Xenopol de a descoperi bazele istoriei. Și cine cunoaște câtă influență magică exercita Maiorescu, își poate ușor explica fărăia recunoaștere a lui Xenopol ca gânditor.

Dar spunând că vol. IV al d-lui Torouțiu cuprinde lucruri fundamentale în legătură cu A. D. Xenopol, am spus prea puțin. Căci în realitate el cuprinde lucruri absolut indispensabile celor ce vor să cunoască geneza teoriei filosofice a lui Xenopol. E drept, ceva în legătură cu această chestiune cunoșteam noi și mai înainte, dintr'un articol pe care d. prof. Gusti îl publicase în „Ideea Europeană” (1921). Ceea ce cunoșteam era însă insuficient. Volumul d-lui Torouțiu ne aduce însuș izvorul pe care-l utilizase pe vremuri d. prof. Gusti, adică „Istoria ideilor mele” redactată de Xenopol însuș. Astfel luăm cunoștință pe larg de variatele necesități sufletești pe care le-a simțit Xenopol încă din tinerețe — de înclinările lui pentru muzică și pentru desen, de interesul lui timpuriu pentru trecutul istoric al umanității, de dorința de a desprinde marile fapte istorice și de a stabili caracterul logic al științelor istorice. Interesul lui Xenopol pentru problemele de filosofia istoriei îl cunoșteam de altminteri și din studiile publicate de el în „Convorbiri Literare”, în cât în această privință nu avem prea mult de învățat din „Istoria ideilor mele”. Interesante și demne de reținut sunt momentul și chipul cum îl descrie Xenopol, când i-a răsărit în minte ideea, menită apoi să se desfășoare într-o întreagă teorie, despre structura teoretică particulară a

istoriei. „În acel an (1894), în 6 Spetembrie, spune Xenopol, mă duceam să-mi fac obișnuita preambulă de seară pe frumoasa alee a Copoului și o gândire care întovărășea adesea onii cercetările mele istorice, se înfățișa din nou cugetării mele, cu o deosebită putere, anume: cum se poate ca în istorie studiul procedării minții la cercetările ei să fie deosebit de aceste cercetări înseși și cum se poate să fie două discipline, care să se îndeletnicească cu aceste întrebări? În iizică există numai concepțiile care se îndreapă asupra fenomenelor naturii și nu o a doua știință care s'ar ocupa cu modul cum fizicianul trebuie să înjghebe adevărurile sale, de asemenea în Astronomie, în Chimie, în științele naturale propriu zise, ca Botanica, Zoologia, Mineralogia. Pentru ce în istorie ar fi nevoie de o știință care să stabilească modul cum trebuie să cugete istoricul și a doua care să stabilească aplicarea acestei cugetări asupra faptelor?”. Xenopol lucrase ani de zile la „Istoria Românilor” fără să-și fi pus întrebarea relativă la principiile fundamentale ale științelor istorice. Numai cât după ce am sfârșit vol. VI, continuă Xenopol, și am văzut lucrarea uriașă ce săvârșisem, îmi puseu întrebarea: bine, am scris Istoria Românilor, dar în fond ce am făcut? *Înșirat-am pe mii de pagini ale groaselor volumuri, adevărul asupra trecutului și acest adevăr poate fi el stabilit? Oare sunt garanții logice, criteriile pe care el se întemeiază?* Și din această întrebare chinuitoare care amenința la un răspuns negativ, să reducă în pulbere munca mea de 26 ani, se născu frământarea de gânduri asupra naturii istoriei, din care răsări ideea fundamentală a unei științe, a unei logice a istoriei, deosebită de istoria însăși, idei pe care începui să le repet în încordatele mele cugetări și să altoesc tot idei noi, însemnate pe hârtie așa răslețe cum răsăreau înainte, dar pe care mai apoi le închegaiu într-un sistem. Din această elaborare kăuntrică ieși, după patru ani de stăruitoare cugetare și cetire, lucrarea mea: *Les principes fondamentaux de l'histoire...* Chipul cum am lucrat acest volum a fost de a cugeta mai întâi prin mine însumi la problemele multiple pe care istoria le pune în fiecare clipă înaintea teoriei și după ce aruncam pe hârtie gândurile mele, să le controlez cu ale celor ce cugetaseră înaintea mea la ele, a le întări prin sprijinul părerilor asemănătoare sau a combate pe cele ce nu-mi păreau a fi nimerit adevărul. Prin acest mod de a lucra, pe de o parte am ajuns a descoperi idei noi, pe de alta mă țineam în curent cu tot ce se scrisese în această materie și deci aveam înainte lucruri cugetate mai înainte de alții ca ale mele, dar pe de altă parte a deosebi bine cele ce eu adăogisem la tezaurul de adevăruri asupra naturii istoriei” (pag. 405—407).

Din „Istoria ideilor mele” cititorul, care nu este suficient de orientat asupra domeniilor științifice în care a activat Xenopol, poate trage multe foloase, fie în legătură cu desvoltarea activității științifice a lui Xenopol, fie în legătură cu influențele suferite de el sau cu înruderile pe care teoria lui le are cu alte concepții.

Se știe apoi că Xenopol n'a fost indiferent față de problemele sociale. Se cunoaște studiul lui apărut imediat după revoluția din 1907, intitulat: *Mijloacele de îndreptare a țărânimii noastre*, în care personiza măsurile de îndreptare a stării nenorocite în care se afla țărâtimea noastră. Iată câteva idei care exprimă convingerea intimă a lui Xenopol în legătură cu problema țărânească: „...Tendența mea fundamentală era pentru reducerea prea întinșelor latifundii, în care se împart mai bine de jumătate din pământul cultivabil al țării, dorind ca aceste întinderi să încapă în mâinile celor ce chiar singuri îi prețuesc valoarea prin aceea că-l cultivă singuri; dar deosebirea între mine și economiști era că eu vroiam ca pământul latifundiar să încapă în mâinile acelora ce ar avea dreptul a-l poseda prin hărnicia lor, iar nu la toți fără deosebire, și ca să fie mai mult părăduit decât împărțit. Prin punerea în puțință a țărănilor de a cumpăra pământ, mărindu-și venitul cu arendările, s'ar ajunge cu încetul la desfacerea latifundțiilor și la strângerea clasei proprietarilor mari, cari într-o țară agricolă este totdeauna o rea întocmire socială. Căci nu este îndestulător ca să se sporească și întărească proprietatea mică. Este neapărat ca cea mare să fie redusă, așa

ca să nu mai fie boeri și țărani, ci proprietari cari să-și cultive ei singuri, nu numai decât cu brațele lor, dar prin îngrijirea lor, pământul posedat de ei. Este o întocmire primejdioasă și păgubitoare, ca marii proprietari să posede întinderi nemăsurate de pământ, pe care-l arendează, iar ei trăesc în țări străine, storcând pământul țării prin cheltuiala venutului în străinătate, iar arendașii istovesc și pe țărani de ultima lor vlagă" (416).

Ca toate celelalte volume din această colecție, și volumul acesta este bogat în note, ce cuprind date și informații ample referitoare la oamenii și faptele despre care este vorba în documentele publicate. Aici d. Torouțiu se dovedește un cercetător de o vastă erudiție.

Dar în legătură cu Xenopol interesantă este și introducerea volumului. Se știe cum mulți, induși în eroare de nume, îl consideră pe Xenopol grec de origine, iar alții, bazați și pe faptul că însuș Eminescu și-a însușit această calomnie și i-a aruncat-o lui N. Xenopol ca adversar politic, îl consideră evreu. D. Torouțiu dovedește că nici una nici alta din aceste credințe nu este întemeiată. În realitate, Xenopol se trage dintr'o veche familie anglo-saxonă. Pe tatăl său îl chema Brunswick, iar mama lui se trăgea dintr'o familie Smith. Din pricină că familia lui n'a consimțit la căsătoria cu fata pe care o iubea, tânărul Brunswick luă drumul pribegiei împreună cu aceea pe care împotriva voinței familiei lui, vroia s'o ia tovarășă nedespărțită de viață. Din vaporul în care călătoreau împreună, ei se aruncară în mare, ca să-și pună capăt zilelor. Tânără fată se înecă, iar Brunswick fu salvat de niște pescari. El pribegi apoi mulți ani prin multe țări, până într'o zi când debarcă la Galați. Aici, fiindcă el era protestant și vroia să treacă la religia ortodoxă, fu botezat de Colonelul Schelley, care-i schimbă și numele în acela de Dimitrie Xenopol. El se stabili apoi la Iași, unde se căsătorii cu o româncă, punând bazele unui cămin, din care urmau să se nască 6 copii, printre care și Alexandru.

D. Torouțiu aduce apoi o serie întreagă de argumente pentru a dovedi că originea etnică a lui Xenopol nu era semită. Argumentele sunt dintre cele mai puternice și mai convingătoare. așa încât legenda construită în jurul originii lui Xenopol este distrusă.

Cine se va ocupa în viitor cu viața și opera lui A. D. Xenopol nu va putea trece, dacă va vrea să fie conștiincios, în nici un caz peste vol. IV din „Studii și Documente Literare” al d-lui Torouțiu. D-sa aduce prin această colecție culturii noastre servicii pe care nu le putem încă aprecia îndeajuns.

N. BAGDASAR

GR. TĂUȘAN: *Dincolo de cotidian* (Editura «Cugetarea»).

În țările de veche cultură se găsesc destui învățați cari activează științific sau filosofic fără să fie cuprinși în universități sau în vreo instituție academică asemănătoare. Fenomenul e răspândit și firesc. La noi însă învățatul nesprînjit de stat și nevoit să-și câștige existența dintr'o muncă îndepărtată de știință este rar și cu însușiri excepționale. D-l Gr. Tăușan face parte din această categorie. De treizeci de ani și mai bine d-sa cultivă filosofia cu o dragoste de fanatic și cu o pricepere deosebită. Dacă nu ne-ar fi dăruit decât monografia despre Plotin, remarcabilă nu numai prin muncă și erudiție, dar în același timp prin fineț și pătrundere și încă numele d-sale ar trebui să fie reținut. Lucrarea ultimă a d-lui Tăușan, intitulată sugestiv *«Dincolo de cotidian»*, cuprinde o seamă de prelegeri cu caracter literar și filosofic ținute la «Radio», prin cari ne-a instruit serî dearîndul și ne-a ajutat să uităm prin evadare într'o lume mai senină nevoile zilei. Ca atare prelegerile acestea au un caracter de popularizare, de răspândire în cercuri cât mai largi a ideilor fecunde din domeniul gândirii filosofice. Și d-l Tăușan a știut să aleagă subiecte atrăgătoare, să le înfățișeze limpede și personal, reușind să întreprindă în același timp operă de educație și de

de gândire vie și interesantă. Iată problemele care îl preocupă : 1. Doi mari filosofi despre origina războiului (Kant și Bergson), 2. O năvală kantiană: Sărmanul Dionis, 3. Antoine, o concepție de artă, 4. Leonardo da Vinci, 5. O filosofie a energiei psihice, 6. „Omul modern» după concepția lui Strowski, 7. Cum a apărut Hegel în filosofia germană, 8. Contemplație și creație, 9. Cheia viselor, 10. Neokantianul Giorgio del Vecchio și știința dreptului, 11. Un filosof mistic (Plotin), 12. Fantoma lumii după Berkeley, 13. Take Ionescu văzut de d. Xenii, 14. Un nou cult: Freudismul, 15. Adaptarea și cultura, 16. Hașdeu, 17. Știința fără catedră, 18. Putem să ne îmbogățim? 19. Izvorul marilor creații, 20. Un mare naționalist: Eminescu, 21. Cum a murit un zeu (Goethe), 22. Din viața creatorilor, 23. Profetul Societății Națiunilor, Filosoful Kant stabilește principiile pe care se va întemeia opera dela Geneva, 24. Pe potecile filosofice, gândire și inspirație, 25. Intre musculatură și cugetare, 26. Trebuie să știe medicii grecește și latinește? 27. Haret în corespondență; un bărbat de stat preocupat intens de probleme culturale, 28. Câțiva oameni mari la ei acasă, 29. Un pedagog realist: ce a făcut C. Dimitrescu-Iași pentru școala românească, 30. Marele pericol: războiul, dela Briand la Bergson, 31. Geniul rasei franceze în ipoteza vieții practice, 32. Boccaccio în românește. Traducerea «Decameronului» de d-l Al. Marcu, 33. În grădina lui Akademos. Inspirația în cucerirea adevărului, 34. Credința și metafizica.

Remarcăm în mod deosebit (în afară de bogata informație literară și filosofică, firească la un cărturar de seama d-lui Tăușan) amintirile despre Bergson pe care l-a vizitat ca tânăr student și despre alți profesori dintre care și românii Maiorescu și Hașdeu. În sfârșit, ca o trăsătură de unire între preocupările felurite, surprindem o linie sigură și constantă de atitudine morală și educativă. Cităm la întâmplare : «Istoria omenirii ne este o dovadă și un exemplu că oricâte ori energia sufletească dispare sau scade, de atâtea ori societățile sau popoarele dispar. Salvarea stă deci în energia sufletului și în încrederea ce trebuie s'o avem în forța creatoare a acestei latente, misterioase și totuși evidente puteri sufletești» (pag. 37). «S'a spus că conștiința morală e judecătorul cel mai sever ce se poate imagina. Ea nu iartă, nu uită, și nu se lasă ademenită. Această conștiință este și cheia de boltă a întregului progres social. Fără ea, toate manifestările vieții sociale devin malmuțărili, nedemne de om» (pg. 119—120). «Orice exagerație este un rău. Nici învățătura făcută fără metodă, și cu disprețul dezvoltării trupesti, nu poate fi un ideal, dar nici o dezvoltare a mușchilor, nici fără raza spirituală care umanizează nu poate fi un suprem bine. Suntem o sinteză a sufletului prins într-o coajă materială și deaceia nici sportul singur, nici biblioteca în sine nu pot trăi fără o echilibrată dezvoltare» (pg. 164). Astfel filosofia care se desprinde din cartea d-lui Tăușan ne apare ca o adevărată concepție despre lume și viață și ca o încercare de îndrumare morală pe temeiul acestei concepții. Și pentrucă temeiurile sunt sigure și adânci, opera de îndrumare se clădește trainică și sănătoasă.

TRAIAN HERSENI

VIRGIL GODEANU: *Filosofia religiei după Maurice Blondel*. (Râmnicul Vălcii, Tipografia «Cozia» a Sfintei Episcopii, 1933, 177 pp.).

Unele aspecte actuale din gândirea religioasă a Occidentului, au ajuns familiare la noi; chiar mulți profani ai unei problematice generale, manifestă un interes deosebit pentru neo-tomismul lui Maritain. Puțin cunoscut cititorilor noștri, rămâne, însă, curentul opus neo-tomismului în filosofia religioasă de astăzi; slabele reflexe din teoria poetică a abatelui Brémond sau a lui Paul Claudel nu sunt suficiente; deaceia recenta prezentare a lui Blondel, de către d-l V. G., este cât se poate de bine venită.

Autorul amintește că apariția lui Blondel, în veacul nostru, se leagă de firul străvechi al disputei, din lumea catolică, între curentul oficial, tomist și cel augustinian; în mod schematic, prima soluție era a unei ajungeri la Dumnezeu pe calea rațiunii, iar a doua pe calea revelației sau a unei experiențe de ordin lăuntric; Blondel este, actualmente, principalul reprezentant al ultimei alternative.

Cei doi poli ai cugetării sale sunt «imaneța» și «acțiunea»; obiectivul acestei gândiri se constituie din cunoașterea unui «Dumnezeu concret» iar nu a ideii de Dumnezeu, atribuită ca țintă raționalismului filosofic. Imanența este o proprie scrutare, legată de constatarea unei neîmpliniri în structura noastră sufletească; de aci, ea devine tocmai motivul de intervenție al transcendenței, deoarece lipsa surprinsă, în noi, dă loc unei chemări supranaturale.

Acțiunea, la rândul său, este o eșire din condițiile noastre subiective de existență, ajungând, printr-o progresie treptată, să se stabilească un contact direct cu divinitatea. Prima condiție a acțiunii este sacrificiul, care reclamă o renunțare la ființa noastră, spre a fi răsplătiți, de urmă, printr-o natură superioară. Corelatul cognosctiv al elementului practic din acțiune este iubirea, unicul vehicul de pătrundere în substanța lucrurilor, fiindcă rațiunea se mărginește numai la stabilirea de relații între aceste lucruri.

Dar latura cea mai interesantă a lucrării de față este încercarea d-lui V. G. de a-l apropia pe Blondel de ortodoxia noastră. Pe când limbajul catolicismului este savant și dialectic, alegându-și, ca nucleu filosofic, imanentismul aristotelic, ortodoxia repudiază discuțiile, deoarece ele nu pot avea, ca obiect, decât umbrele Adevărului; ortodoxia stăruie într-o veche atmosferă platonice. O atare trăsătură îl apropie pe Blondel de spiritualitatea Răsăritului.

Technica apropierii de Dumnezeu îl plasează, însă, tot pe planul dinamic al catolicismului, fiindcă ortodoxia atribuie singura voință, cu efecte operante, lui Dumnezeu, care numai dacă voințe ni se revelează; acțiunea de apropiere a omului nu constituie decât o simplă analogie cu intenția divină, iar nu o «conaturalitate».

Credem că divergența dintre Blondel și ortodoxie ar fi trebuit menționată, de către d-l V. G., și pe planul sacrificiului, atât de accentuat la filosoful aou-sean. Berdiaeff, în aceeași lucrare, des utilizată de d-l V. G. (*Esprit et Liberté, v. L'expérience mystique*) amintește de lumina și seninătatea în care se operează revelația la răsăriteni, față de acea trecere prin chin și întuneric pentru atingerea supremei fericiri, în lumea catolică; astfel, se demarcă două tipuri religioase, determinate nu numai de activismul catolic, ci și de sacrificiul incert acestuia. Tot numai în ambianța catolicismului a putut apare, recent, o interesantă încercare de metafizică a sacrificiului, având drept prime sugestii studiul, foarte laic, al științelor naturale. (PAOLO CELESIA, *Dalla natura a Dio attraverso il sacrificio*, Roma, Scienze e lettere, 1925, 456 pp.).

Prezentarea spiritului ortodox dela finele lucrării rămâne un ultim stadiu progresiv, în intențiile d-lui V. G., indicând, astfel, criteriul de apreciere al filosofiei lui Blondel, aprobată în măsura în care respinge investigațiile intelectuale; în aceasta, filosoful cercetă se apropie de spiritul nostru, deoarece nici «dogmatica ortodoxă nu se învață din cărți, ci se trăiește în Biserică, în cult; în doxologia, în tropare, sedelne și bogorodijne» (p. 168).

Ne apare forțată numai demarcarea dela începutul cărții, pe care autorul vrea s'o stabilească între o filosofie creștină și una propriu zisă; astfel, aflăm că «filosofia creștină nu e propriu filosofie, adică o cercetare a adevărului pentru simpla nevoie de a cerceta acest adevăr» (pag. 12).

Dar amintim d-lui V. G. că filosoful laic care cercetează numai pentru a-și satisface apetiturile raționale, nu este decât un filosof vișiat, un simplu virtuos; și pentru filosoful laic ca și pentru cel creștin, nevoia nu este a simplei căutări ci a aflării unui adevăr ultim; iar dacă primul întrebunțează metoda de mediație

a rațiunii, este numai fiindcă o socotește drept cea mai eficace pentru găsirea acestui adevăr.

Avem, deasemenea, de obiectat, aspectul nerelieflat al expunerii, lăsând să se vadă o simțitoare neglijare stilistică; aceste mici lipsuri sunt răsplătite, însă, de seriozitatea întreprinderii, de tratarea largă, documentată, a problemelor dependente și, mai cu seamă, de oportunitatea ei.

EDGAR PAPU

Dr. VASILE P. NICOLAU: *Aptitudine și educație*. (București, 1934, Institutul Pedagogic Român, 167 pagini, lei 100).

Problema aptitudinilor constituie o preocupare aproape constantă a cercetătorilor contemporani, dar totuși explicările prezentate nu pot include încă o valabilitate cu caracter hotărâtor. Aceasta nu înseamnă însă că diferențele contribuții ar fi lipsite de valoare sau interes. Iar prin ideile expuse sistematic de d-l Nicolau în teza sa de doctorat, reușim să ne precizăm anumite cadre, care nu ne pot rămâne indiferente, cu atât mai mult cu cât, după informațiunile noastre, lucrarea aceasta este singura, la noi, care tratează problema metodic și sub toate aspectele.

Autorul pleacă dela corelatele individ-cosmos și individ-societate și după enunțarea unor interesante considerațiuni filosofice, crede că poate defini aptitudinea drept o formă de manifestare a eului, cu tendința către universal și progres social. Autorul nu stăruie însă asupra argumentelor filosofice sau asupra explicațiilor psihologice, căci intenția d-sale a fost mai mult să integreze problema aptitudinilor pe linia și în cadrul preocupărilor pedagogice, căutând să lămurească corelatul individ-aptitudine. Despre acest corelat știm cu toții câte ceva și meritul d-lui Nicolau este acela că ne prezintă sistematic idei care până acum ne erau vagi, aflăm astfel că, ținând seamă de structura psihică individuală, societatea, prin principiile ei educative, poate provoca apariția aptitudinilor, transformarea, evoluția, armonizarea și reliefaarea lor. (Asupra transformării aptitudinilor, s'ar putea totuși obiecta că știința psihologiei nu a putut da încă indicații suficiente pentru aceasta și se stăruie în concepția că individul își manifestă toată viața aptitudinile primar dobândite; aceasta nu exclude însă posibilitățile de cizelare a lor, numai dacă ele pot fi corect descoperite). Educația aptitudinilor începe din copilărie și diagnosticarea lor este posibilă prin utilizarea fișelor individuale și a testelor respective, prin observație sistematică și prin metoda psihanalitică. Aceasta mai înseamnă, desigur, că este mai întâi necesar studiul integral al individualității copilului și autorul crede că numai în cadrele școlii formativ-organice — care utilizează metoda activă, prin profesori bine pregătiți —, poate fi desăvârșită cunoașterea individualității.

Dintre concluzii, evidențiem numai două, de o covârșitoare însemnătate pentru școala noastră și de care, din nefericire, nu se ține suficient seama, chiar de către acei care pretind că se ocupă serios cu problema orientării profesionale în școală: a) diagnosticarea aptitudinilor (profesionale) în perioada școlară este legată de non-reușită și de grave erori dacă ea este făcută la orice vârstă, uitându-se astfel că individul este în continuă formare (iar aceia cari să poată descoperi elementele genotipice, sunt prea puțini); b) școala nu face orientare profesională, dar poate da indicații prețioase pentru aceasta.

Explicarea aspectului pedagogic al problemei aptitudinilor, era absolut necesară. Sarcina pe care și-a luat-o Institutul Pedagogic Român de a cerceta temeinic problemele centrale ale pedagogiei psihologice contemporane (Aptitudine, Adolescență, etc.), nu este tocmai ușoară, dar pare cea mai rodnică. Iar studiul relevat de noi astăzi, îndreptățește speranțele noastre pentru viitor.

I.-M. NESTOR

GUIDO DE RUGGIERO: *Filosofi del Novecento* (Bari, Laterza, 1934, pp. 296).

Unul din cei mai străluciți școlari ai lui Croce — Guido de Ruggiero — s'a dedicat studiilor de Istorie a Filosofiei; a scris o vastă istorie a filosofiei, în opt volume, la care s'au mai adăugat două volume asupra gândirii contemporane; însăfârșit, acestea din urmă și-au găsit o desăvârșită complectare în rețenta carte a lui de R.

În considerarea acestei lucrări, nu ne putem opri de a nu o compara cu **alta, apărută** acum doi ani, tot în Italia, purtând un titlu aproape identic; ne gândim la cartea lui Tilgher (*Filosofi e moralisti del Novecento*, Roma, Scienze e lettere, 1932).

Intențiile lui Tilgher, plecând dela premisele condițiilor de desagregare ale vremii noastre, ținteau să stabilească o tipologie a acestui veac, de dominație a aspectelor lipsite de coeziune reciprocă. Tilgher a reușit să ne dea această icoană a relativului și a crizei răsfrânte în cultură, ajutat prin metoda sa, de selectare a disparatului și a contradictoriului, făcându-ne să recunoaștem o **aproximativă unitate, numai în gândirea religioasă** (Rudolf Otto, Loisy, Buonaiuti).

Cu totul **alta** este metoda sistematică a lui de R., care plasează epoca noastră într'o relație strictă de continuitate istorică, trecând în revistă, aproape matematic, toate aspectele importante de gândire ale vremii; nu lipsesc de aci prezentarea ultimei faze a gândirii lui Bergson, teoria relativității într'o expunere de o rară limpezime, gândirea științifică a lui Meyerson, fenomenologia lui Husserl, psihanaliza lui Freud sau noul realism englez.

Prin cunoașterea acestei lucrări asupra unei importante laturi a spiritului contemporan, dispăre orice prejudecată diletantă, reieșită dintr'o percepere de amănunte multiple și nesemnificative, cari duc la o cunoaștere superficială a valorilor actuale. Acestea privesc într'o perspectivă strânsă și cuprinzătoare, prezintă, tocmai, caracterul unei impozante **unități**.

Pe când Tilgher ne înfățișează punctul de vedere banalizat asupra **secolului nostru, ca o colecție de valori contradictorii și ireconciliabile**, de R. recunoaște, dimpotrivă, într'insul o nivelare a concepțiilor și o eroziune a contrastelor, puțin obișnuite chiar în epocile cu ideologia cea mai unitară.

Tenstunea seculară de pe câmpul filosofic, care dealungul vremurilor s'a manifestat prin conflictul dintre realism și nominalism, dintre raționalism și empirism, cu o infinitate de variante, după contingențele diferitelor epoci, este cu mult destinsă și inseninată în zilele noastre.

Aceasta, în bună parte, datorită intonației idealiste, pe care o poartă orce nouă doctrină critică a științei. Rămânând în orbita disciplinei sale, astronomul Eddington vede în conștiința subiectivă unica modalitate a cunoașterii, datele obiective ale științei putând fi coordonate și înlăuntrul unei utopii; deasemenea, Meyerson înlocuiește **gândirea critică materialistă a științelor printr'una raționalistă**. Un atare raționalism a fost promovat, în cea mai mare parte, de către teoria relativității — izbânda visului cartesian — care înlocuiește fizica superioară cu matematicile, spulberând, prin aceasta, imanența materialismului științific.

Pe de altă parte, chiar reprezentanții raționalismului tradițional, cum ar fi Hamelin — care a substituit dialectica hegeliană a neașiilor printr'o dialectică a afirmațiilor progresive — susține primatul gândirii practice asupra celei teoretice.

Vedem, prin urmare că se întind brațe prietenești dintr'o tabără către cea opusă, contribuind, într'o măsură lipsită de precedent, la un proces de reconciliere între cele două concepții antagonice, cari au animat istoria spiritului.

Privite exterior, prin prizma unei mentalități îmbătrânite, cele mai multe din concepțiile filosofice ale vremii noastre au un aer paradoxal. Bunăoară, ipoteza emisă de unul din criticii cei mai acerbi ai evoluționismului darwinian, Vialleton, asupra **sețiilor de viețuitoare apărute brusc**, ni se înfățișează tot atât de

paradoxală ca cea a timpurilor multiple și diferite a lui Einstein, sau ca cea a lui Dilthey care ne prezintă o concepție statică a istoriei. Parte din aceste doctrine își păstrează nuanța paradoxală și după ce au fost adâncite, deoarece nu răspund, niciodată, unor ultime cerințe de luminare. Aceasta este lacuna gândirii contemporane, întemeiată, în cea mai mare parte, pe găsirea unor noi relații, fără să se ajungă, însă, la o coordonare definitivă a lor.

Aproape singurul gânditor creator care-și asumă rolul de exeget și continuator al propriilor elaborări este Bergson; deaceia el se prezintă ca unicul cugetător definitiv realizat al vremii noastre. Dacă s'ar fi mărginit la iraționalismul său anterior, Bergson nu și-ar fi depășit marii contemporani creatori, rămași toți cu o ultimă întrebare deschisă, implicată în doctrinele lor. Așa, în operele cele mai recente (*Durée et simultanéité*), Bergson lămurește acel iraționalism timpuriu, ca o stațiune necesară pentru noul său raționalism organic din faza actuală. Într'adevăr, Bergson s'a demonstrat până în cele din urmă amănunte, trecând prin toate zonele filosofice, după cum Goethe le-a străbătut pe cele literare. Dela studiul aprofundat al științei, Bergson trece la negarea acesteia și la iraționalism, tăindu-și drumul spre un nou raționalism complectat de accentele mistice ale ultimului capăt din gândirea sa (*Les deux sources de la morale et de la religion*); drumul lui Bergson este singurul încheiat.

O trăsătură care trebuie, deasemenea, menționată asupra cărții lui de R. este și severa revizuire a aspectelor de gândire contemporană; astfel aruncă discreditul asupra a două doctrine de mare actualitate: fenomenologia lui Husserl și psihanaliza lui Freud.

Criteriile de apreciere ale lui de R. sunt cele ale idealismului italian, oferindu-ne, însă, un aspect obiectiv și convingător asupra gândirii contemporane, printr'o prezentare compactă de material, o deosebită știință a alegerii lui și o competentă scrutare critică.

EDGAR PAPU

MARIO PONZO: *Il metodo delle variazioni continuative degli stimoli nella vita percettiva.* (în *Scritti in Onore di F. Kiesow*).

Metoda variațiilor continuative, în general trecută cu vederea, considerându-se că ar avea puțină valoare în ceea ce privește analiza și interpretarea vieții perceptive, este de această dată utilizată de către prof. Ponzo în o întreagă serie de experiențe, arătându-se în același timp importanța pe care poate s'o aibă cât și interesantele rezultate la care poate duce.

În felul acesta metoda variațiilor continuative a stimulilor în câmpul percepțiilor de greutate, condiționează fenomene de anulare perceptivă, ample modificări în schema subiectivă a corpului, în volumul și forma obiectelor — stimul.

Aceeași metodă utilizată cu referire la direcția unei mișcări prin raport la o alta — scoate în evidență tendința la «restabilirea unei situațiuni de echilibru în reprezentările care au fost turburate de mișcări anterioare».

De asemeni interesante constatări se fac, aplicând aceeași metodă la studiul volutărilor perceptive tactilo-chinetice, la studiul influenței conativității în câmpul tactilo-chinetic, la studiul jocului și prevalențelor între impresiunile tactilo-chinetice, etc., etc.

Studiul prof. Ponzo cuprinde pentru fiecare aplicație a metodei variațiilor continuative și experiențele făcute. Diferitele figuri reproduse în cursul studiului clarifică perfect atât semnificația diverselor experiențe, cât și importanța pe care autorul o acordă metodei.

PROF. MARIO PONZO: *Tendenze odierne della psicologia sperimentale, come scienza del dinamismo della vita psichica.* (Arch. Ital. di Psicologia, fasc. II, 1932).

Prezentul studiu reprezintă lecția de deschidere a cursului de psihologie experimentală făcută la universitatea din Roma în Ianuarie 1932. În același timp este o completare și amplificare a comunicării făcute la congresul internațional de psihologie (New-Haren 1929) — cu referire la «Principii e fattori del dinamismo psichico nelle ricerche della scuola di Psicologia di Torino» (Arhiv Ital. di psic., Fasc. II, 1931).

În continuare, definește conceptul de acțiune ca central psihologiei. Studiază apoi acțiunea voluntară ca formă tipică de acțiune, arătând în același timp felul în care se prezintă acțiunea instinctivă, felul în care se prezintă raportul între tendința la acțiune și viața emotivă. Apoi cum se poate concepe identificarea, simpatia și contactul psihic în raport cu acțiunea.

Sintetizând diversele aspecte sub care autorul privește problema, se poate spune că actele psihice în toată complexitatea lor nu pot fi înțelese și interpretate decât sub conceptul de unitate, concept în a cărui definiție intră acțiunea. Finalitatea actelor psihice este un principiu explicativ și în același timp presupune o unitate fundamentală definitivă pe linia unei indispensabile și necesare activități.

A. MANOIL

LILLY WRESCHNER: *Testreihe zur Untersuchung der Intelligenz sechs- bis siebenjähriger Kinder.* (Akademische Verlagsgesellschaft m. b. H., Leipzig, 1933, 49 p.).

Deși studiul D-rei Wreschner (Zürich) nu constituie decât o teză de doctorat, totuși el merită să fie menționat pentru tehnica utilizată în rezolvarea problemei, dar mai ales pentru concluziunile bogate în sugestii. Plecând de la metoda testelor aplicată de Burgard, dar mai ales de Zink, în vederea diagnosticării inteligenței copiilor de 13 ani, D-ra W. se aplică să structureze tot pe cale experimentală o metodă corectă de cercetare a inteligenței la copiii de 6 și 7 ani. Asemenea încercări sunt, desigur, foarte numeroase, dar punctele de plecare și concluziunile, precum și concepția asupra funcțiunii inteligenței, par să fie altele în acest studiu, ceea ce legitimează menționarea acestui studiu, din partea noastră.

Autorul pornește dela analiza temeinică a funcțiunii inteligenței și aceasta este cea mai științifică atitudine. Căci nu toți acei care enunță metode și teste pentru diagnosticarea inteligenței, analizează în prealabil această funcțiune; nici chiar Binet n'a făcut aceasta, de aceea metoda lui a suferit și suferă atâtea corectări și completări (Burt, Terman, Bobertag, etc.). Inteligența nu ar fi, în ceea ce privește conținutul ei, decât funcțiunea plastică a sistemului nervos. Apoi, ea nu poate fi altceva decât însăși factorii ei constitutivi. Greșit se crede însă că inteligența ar fi un «plus» degajat din acești factori și pare mai acceptabilă concepția că factorii constitutivi au ceva comun. Asemenea încercări de precizare a conceptului despre inteligență nu ne mulțumește însă și nici pe autor, D-ra W. tinzând să creadă că această funcțiune ar fi deocamdată irezolvabilă.

D-ra W. a experimentat cu 6 probe psihologice: grupări de obiecte, găsirea raporturilor dela efect la cauză, executarea unor însărcinări, înțelegerea imaginilor, reconstituirea unor imagini tăiate și structurări de cît mai multe figuri din câteva bastonașe date. Din rezultatele cercetărilor s'a desprins observația că, principial, examenul inteligenței copiilor de 6 și 7 ani se poate întreprinde cu aceleași teste utilizate pentru maturi, dar cu adecvată simplificare. Din cercetările

de laborator, D-ra W. a mai obținut interesante indicații asupra inteligenței copiilor de 6 și 7 ani. Astfel aceștia mărturisesc o accentuată tendință către perseverare (insistă mai mult asupra unui *singur* obiect văzut), au inteligență reactivă și nu spontană, atenția oscilează foarte mult avind cîmpuri vizuale mici, memoria imediată este deficitară și la toate acestea se mai adaugă insuficiențele logice: copilul se mărginește la domeniul concret și sensorial, dovedind refuz pentru gîndirea abstractă. Iar viața sentimentală a copiilor de această vîrstă este organizată egocentric, lipsindu-le aptitudinea de a se contopi în situațiuni străine (Einfühlung).

În considerațiuni generale, D-ra W. enunță indicații pentru alegerea testelor de inteligență după vîrste, prezentînd testele lui Burgard și Zink dar într'o formă simplificată și care pot fi cu ușurință aplicate în vederea diagnosticării inteligenței copiilor de 6 și 7 ani.

Teza D-rei W. prezintă un interes mai mult pentru indicațiile psihologice prezentate, observații scoase din numeroase experimente de laborator, mișlos executate la Würzburg, sub conducerea Prof. Karl Marbe și Maria Schorn. În general, este o contribuție clară și sistematică și poate ajuta pe aceia care se interesează îndeaproape de cercetările pedologice.

I.-M. NESTOR

NOTE ȘI INFORMAȚII

D. PETROVICI, ACADEMICIAN

D. prof. I. Petrovici a fost ales, în sesiunea de anul acesta, membru activ al Academiei Române. D-sa ocupă fotoliul defunctului Al. Philippide, iar alegerea sa așteptată de multă vreme de toți aceia cari îi urmăresc activitatea filosofică și de neobosit conferențiar în țară și la universitățile străine, este dovada că nemurirea ce i-o dă acum Academia e consacrară însăși a marilor sale merite de om de cultură, de filosof, de distins scriitor și de orator.

De altfel, pentru meritele acestea, noi cei dela Soc. Rom. de Filosofie și dela „Revista de Filosofie”, am știut încă de multă vreme să-l prețuim. L-am considerat întotdeauna ca un îndrumător al generațiilor de studenți preocupați de problemele spirituale și ca un luminoș colaborator al nostru. Nu numai la această revistă, dar și la conferințele anuale pe care le organizează Societatea Română de Filosofie. În conștiința noastră, fruntea d-sale era astfel de mult nimbăată cu prestigiul nemuririi, iar alegerea sa la Academie nu poate să apară decât ca o consacrară.

Odată însă la Academie, cunoscând puterea d-sale de muncă, însuflețită de entuziasm pentru tot ce e filosofie și promovarea culturii, avem convingerea că prezența sa acolo, alături de aceia a fostului său dascăl d. C. Rădulescu-Motru și a d-lui D. Gusti, va aduce și în incinta academică, acel spirit viguros de preocupare mai atenă de problemele strict filosofice.

O problemă mare ce se pune celor trei academicieni filosofi este aceea a înființării unei secții filosofice la Academia Română. Căci, trebuie s'o spunem pe față, este inadmisibil ca filosofii să figureze în secții străine și să nu-și aibă secția lor proprie, mai ales astăzi când avem filosofi de marcă și o mișcare filosofică dintre cele mai intense și mai fecunde. Dacă Academia Română n'a făcut până mai acum de curând absolut nimic pentru încurajarea cercetărilor filosofice, să înceapă cel puțin acum să-și repare greșeala prin recunoașterea mișcării filosofice, născută în afară de sprijinul ei, creând secția filosofică. Nu ne îndoiim că noul academician va interveni cu toată autoritatea și prestigiul său pentru înlăturarea acestui neajuns, pe care, știm, și d-sa îl vrea cât mai curând dispărut.

AL VI-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL DE EDUCAȚIE MORALĂ

Intre 11 și 15 Septembrie a. c., se va ține la Cracovia (Polonia) al VI-lea congres internațional de educație morală, având ca temă principală de dezbateră: *Forțele morale comune tuturor oamenilor, izvoarele lor și dezvoltarea lor prin educație*. Această temă va fi tratată din următoarele puncte de vedere: psihologic, pedagogic, sociologic, filosofic. În conexiune cu tema principală vor fi tratate și următoarele subiecte speciale: I. Morala și Munca; II. Literatura infantilă; III. Înțelegerea popoarelor prin tinerime; IV. Coeducația.

Dreptul de înscriere este de 15 zloți pentru membrii activi și de 5 zloți pentru cei asistenți.

Inscrierile și orice corespondență se vor adresa: *Celui de-al VI-lea Congres internațional de educație morală, Varșovia, Hoza 88, Muzeum Oswiaty.*

BULETIN BIBLIOGRAFIC

In românește

PEDAGOGIE

- Antonescu, G. G. și Gabrea, Iosif I.* : Organizarea învățământului în România, Albania, Anglia, etc., București, 1933.
- Belcescu, Traian* : Psihologia copilului de oraș. 1934.
- Gabrea, Iosif I.* : Liceul, structura și programa lui. 1933, București.
- Gabrea, Iosif I.* Individualizarea învățământului și un model de fișă individuală. București, 1933.
- Gabrea, Iosif I.* : Psihologia a două tipuri de copii. Copilul de sat și copilul de oraș. București, 1933.
- Montessori, Maria* : Copilul, ființă divină dar neînțeleasă (Traducere și prelucrare de Ilie Sulea-Firu), București, 1933.
- Sulea-Firu, I.* : Maria Montessori și educația copiilor mici. Temeiul sistemului montessorian și froebelian. Buc., 1933.
- Zapan, G.* : Elemente de statistică, cu indicări de aplicațiune în domeniile antropometriei, sportului, psihologiei și pedagogiei. București, 1934.

In limba germană

FILOSOFIE

- Adler, Alfred* : Der Sinn des Lebens. Wien u. Leipzig, 1933.
- Behn, Siegfried* : Einleitung in die Metaphysik, Freiburg, Herder, 1933.
- Böhn, Franz* : Antologie der Geschichte. Tübingen, Mohr, 1933.
- Brenlans, Franz* : Kategorienlehre. Leipzig, Meiner, 1933.
- Diez, Max* : Sprechen, Denken und Erkennen. Berlin-Leipzig, W. de Gruyter, 1934.
- Dubislav, Welter* : Naturphilosophie. Berlin, Junker u. Dünnhaupt, 1933.
- Fischer, Ludwig* : Die Grundlagen der Philosophie und der Mathematik. Leipzig, Felix Meiner, 1933.
- Fink, Eugen* : Die phänomenologische Philosophie Edmund Husserls in der gegenwärtigen Kritik. Mit einem Vorwort von Edmund Husserl. Berlin-Charlottenburg, Pan-Verlagsges., 1933.
- Kraenzlin, Gerhard* : Max Schelers phänomenologische Systematik. Leipzig, Hirtzel, 1934.
- Kraus, Oscar* : Wege und Abwege der Philosophie. Prag, Calve, 1934.
- Maier, Heinrich* : Philosophie der Wirklichkeit. Tl. 2. Tübingen, Mohr, 1933.
- Metzger, Arnold* : Phänomenologie und Metaphysik. Halle, Niemeyr, 1933.
- Rothacker, Erich* : Geschichtsphilosophie. München u. Berlin, Oldenbourg, 1934.

- Shcaller, Heinrich*: Die Weltanschauung des Mittelalters. München u. Berlin, Oldenbourg, 1934.
Stenzel, Iulius: Philosophie der Sprache. München u. Berlin, Oldenbourg, 1934.

In limba italiană

ISTORIA FILOSOFIEI

- F. Olgiatti*, Cartesio, Milano. Vita e pensiero, 1934, p. 330.
M. Padovani, Schopenhauer, Milano. Vita e pensiero, 1934, pp. 214.
Fausto Melli, Spinoza e due antecedenti italiani nello spinozismo, Firenze, Sansoni, 1934, pp. 220.
Federico Enriquez e Giorgio de Santillana, Storia del pensiero scientifico. Vol. I Il mondo antico, Bologna, Zanichelli, 1934, pp. 682.
G. de Ruggiero, Filosofi del Novecento, Bari, Laterza, 1934, pp. 298.
Gius. Roverelli, Il pensiero spinoziano nell'idealismo moderno, Milano, Vallardi, 1934, pp. 120.
Ida Somma, Il problema della libertà e del male in Spinoza e Leibniz, Napoli, Perella, 1934, pp. 140.
P. Mignosi, Schopenhauer, Brescia, Marcelliana 1934, pp. 208.
G. Rensi, Motivi spirituali platonici, Milano, Gilardi e Noto 1934, pp. 304.

FILOSOFIE RELIGIOASA

- E. Buonaiuti*, Il Vangelo e il monde, Modena, Guanda, 1934, pp. 226.
Gius. Bellerini, La crisi del pensiero moderno e le basi della Fede, Torino, S. E. I., 1934, pp. 248.
Luigi Pera, La creazione simultanea e virtuale secondo S. Agostino, Firenze, Edit. Fiorentina, 1934, pp. 278.

SOCIOLOGIE, POLITICA, ȘTIINȚĂ A CULTURII. FILOSOFIE
A ISTORIEI

- Luigi Bellini*, Saggio di una teoria generale della societă.
 Vol. I. La morfologia sociale, Milano, Vita e pensiero, 1934, pp. 236.
 Vol. II. La dinamica sociale, Milano, Vita e pensiero 1934, pp. 416.
J. Evola, Rivolta contro il mondo moderno, Milano, Hoepli, 1934, pp. 496.
Francesco Saverio Varana, Il problema della storia in Xenopol, Gubbio Oderisi, 1934, pp. 54.

ESTETICA

- M. L. Patrizi*, Nell'estetica e nella scienza, Bologna, Zanichelli, 1933, pp. 302.
Gius. Improta, Contributo dell'angelico dottor San Tomasso d'Aquino alla dottrina ed all'evoluzione del bello e dell'arte estetica, Napoli Siena, 1934, pp. 143.
G. A. Borgese, La poetica dell'unită, Milano, Treves, 1934, pp. 280.
Aurelio Cavotti, La metafisica del bello e dei costumi di A. Schopenhauer, Napoli, Rondinella, 1934 pp. 208.

In limba engleză

FILOSOFIE

- Alexander, S.*: Beauty and other Forms of Value (Macmillan), London, 1933.
- Barnes, Ernest William*: Scientific Theory and Religion (University Press) Cambridge, 1933.
- Broad, C. D.*: Examination of McTaggart's Philosophy (University Press), Cambridge, 1933.
- Carrington, Whately*: The Death of Materialism (Allen & Unwin), London, 1933.
- Cunningham, G. Watts*: The Idealistic Argument in Recent British and American Philosophy (Century) New York and London, 1933.
- Dasgupta, S. N.*: Indian Idealism (University Press), Cambridge, 1933.
- Hackforth, R.*: The Composition of Plato's „Apology” (University Press), Cambridge, 1933.
- Hiriyanna, M.*: Outlines of Indian Philosophy (Allen & Unwin), London, 1933.
- Inge, William Ralph*: God and the Astronomers (Longmans), London, 1933.
- Jeans, James*: The New Background of Science (University Press), Cambridge, 1933.
- Listowel, Earl of*: A Critical History of Modern Aesthetics (Allen & Unwin), London, 1933.
- Lodge, Oliver*: My Philosophy: Representing My Views on the Functions of the Ether of Space (Benn), London, 1933.
- Mitchell, William*: The Place of Minds in the World (Macmillan), London, 1933.
- Morris, C. R.*: Idealistic Logic (Macmillan), London, 1933.
- Osborne, H.*: Foundations of the Philosophy of Value (University Press), Cambridge, 1933.
- Patterson, R. L.*: The Conception of God in the Philosophy of Aquinas (Allen & Unwin), London, 1933.
- Santayana, George*: Some Turns of Thoughts in Modern Philosophy (University Press), Cambridge, 1933.
- Silberstein, L.*: Causality: A Law of Nature or a Maxim of the Naturalist, (Macmillan), London, 1933.
- Whitehead, A. N.*: Adventures of Ideas (University Press), Cambridge, 1933.
- Williams, Charles*: Bacon (Arthur Barker), London, 1933.
- Youngusband, Francis*: The Living Universe (John Murray), London, 1933.

SOCIOLOGIE, ETICĂ, POLITICĂ

- Bartlett, F. C.*: A Study in Experimental Social Psychology (University Press), Cambridge, 1932.
- Cattell, Raymond B.*: Psychology and Social Progress (Daniel), London, 1933.
- Frazer, James George*: The Fear of the Dead in Primitive Religion (Macmillan), London, 1933.
- Laski, Harold J.*: Democracy in Crisis (Allen & Unwin), London, 1933.
- Marett, R. R.*: Sacraments of Simple Folk (University Press), Oxford, 1933.
- Niebuhr, Reinhold*: Moral Man and Immoral Society: A Study in Ethics and Politics (Scribner), New York and London, 1933.
- Salter, Arthur*: The Framework of an Ordered Society (University Press), Cambridge, 1933.
- Westermarck, Edward*: Pagan Survivals in Mohammedan Civilization (Macmillan), London, 1933.
- Whitehead, George*: The Evolution of Morality (Bale), London, 1933.